

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2020/01. • V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2020/01. • V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapító: Legfőbb Ügyészség

Kiadó: Országos Kriminológiai Intézet

Főszerkesztő: Prof. Dr. Vókó György DSc OKRI igazgató, professor emeritus (PPKE)

Felelős szerkesztő: Dr. Kiss Anna PhD tudományos főmunkatárs (OKRI),
egyetemi oktató (PPKE)

Olvasószerkesztő: Dr. Kőhegyes Anikó

A szerkesztőbizottság elnöke: Prof. Dr. Belovics Ervin PhD legfőbb ügyész helyettes,
tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE), egyetemi magántanár (ELTE)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Prof. Dr. Polt Péter PhD legfőbb ügyész, tanszékvezető egyetemi tanár (NKE),
c. egyetemi tanár (PPKE)

Dr. Lajtár István PhD legfőbb ügyész helyettes, c. egyetemi tanár (KRE)

Dr. Fejes Péter PhD győri fellebbviteli főügyészségi ügyész, egyetemi docens (ELTE)

Dr. Békés Ádám PhD ügyvéd, egyetemi docens (PPKE)

Prof. Dr. Domokos Andrea PhD intézetvezető egyetemi tanár (KRE)

Prof. Dr. Gellér Balázs József PhD ügyvéd, tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE)

Prof. Dr. Görgényi Ilona PhD intézetigazgató egyetemi tanár (Miskolci Egyetem)

Szerkesztőbizottsági titkár: Dr. Sárík Eszter PhD tudományos főmunkatárs (OKRI)

Tördelő, grafikus: Dr. Kőhegyes Anikó

Weboldal tervező: Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály

TARTALOM

2020/01

TANULMÁNYOK

- 06** Kármán Gabriella – Szabó Judit
A poligráf alkalmazásának tapasztalatai egy empirikus kutatás tükrében
- 30** Deres Petronella
Az emberkereskedelem és a kényszermunka
bűncselekményének egyes büntetőjogi kérdései I.
- 50** Tilki Katalin
Egy természetkárosítással kapcsolatos jogeset által felvetődött kérdések
- 64** Sárik Eszter
A jóvátételi munka gyakorlati és elméleti kérdései

HÍREK

- 100** Búcsú dr. Kovács Tamás nyugalmazott legfőbb ügyésztől

KÖNYVAJÁNLÓ

- 102** Vida József
Recenzió Bencze Máttyás: „Nincs füst, ahol nincsen tűz”
Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar bíróságok
gyakorlatában című könyvéről
- 118** Válogatás a szakirodalomból

MELLÉKLET – OTDK 2019, VÁLOGATÁS

- 120** Torma Adrienne
A digitális forradalom hatása a bűnözésre és a büntetőeljárásra,
különös tekintettel a gyermekpornográfiára

KÁRMÁN GABRIELLA¹ – SZABÓ JUDIT²

A POLIGRÁF ALKALMAZÁSÁNAK TAPASZTALATAI EGY EMPIRIKUS KUTATÁS TÜKRÉBEN

A poligráf alkalmazásának elméleti kérdései

Problémafelvetés

A poligráf büntetőeljárás alkalmazásának létjogosultsága a gyakorlati tapasztalatok, sikerek tükrében immár elfogadott, sőt, lehetőségei az idők folyamán – a szabályozás változásából levezethetően – bővültek, büntetőeljárás pozíciója azonban mindmáig vet fel kérdéseket. A Pest Megyei Főügyészség témajavaslatára alapján indult kutatásunkban 2018-ban az Országos Kriminológiai Intézetben a poligráf jogalkalmazási tapasztalatait vizsgáltuk, ehhez azonban az eljárás valamennyi büntetőeljárás-jogi, valamint kriminalisztikai szempontból érdekes vetületét górcső alá vettük.³

Kiindulópontunk szerint *a poligráf sajátos jellege az eljárás céljában és tárgyában rejlik*. Már ezek sem maguktól értetődőek, így a felhasználás feltételeinek tárgyalásához is alaposabb tisztázásra szorulnak. A poligráf hazugságvizsgáló néven híresült el, de mint látni fogjuk, ez túlzottan egyszerűsítő elnevezés.

A poligráf sajátos krimináltaktikai és krimináltechnikai eszköz és módszer⁴; a vizsgálatot speciális elméleti háttér alapján, speciális berendezéssel és módszerrel, különleges szakértelemmel rendelkező szakember végzi. Felhasználásának kereteit meghatározóan befolyásolja, hogy *nem tekinthető szakértői eljárásnak, a poligráfos vizsgáló nem szakértő*.

1 Dr. Kármán Gabriella PhD, tudományos főmunkatárs OKRI

2 Dr. Szabó Judit PhD, tudományos főmunkatárs OKRI

3 A poligráf alkalmazásával kapcsolatos elméleti kérdéseket „A poligráf felhasználásának elvei és feltételei a bizonyítási eljárásban” című tanulmányban részleteztük (Szerzők: Kármán Gabriella és Szabó Judit, a megjelenés helye: Kriminológiai Tanulmányok 56. kötet, 2019, 143–169.)

4 Budaházi Árpád is ezt tekinti kiindulópontnak doktori értekezésében: A vallomás őszinteségének műszeres ellenőrzése. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/budahazi-arpad/budahazi-arpad-muhelyvita-ertekezes.pdf>, 6.

A kutatás különös aktualitását a szabályozás változása adja. A poligráfos vizsgálat eljárásjogi helyzete, alkalmazásának feltételei hosszú időn keresztül nem voltak egyértelműek. A büntetőeljárásról szóló új, 2017. évi XC. törvényben a poligráfos vizsgálat a műszeres vallomásellenőrzés összefoglaló kategóriája alatt szerepel és ekként eljárásjogi helyzete – mint bizonyítási cselekmény – rendeződik. Ez a gyakorlatban számos további kérdést vet fel; leginkább azt, hogy mennyiben jelent megoldást a megváltozott szabályozás a korábbi büntetőeljárás törvények kapcsán felvetődő dilemmákra.

Kutatásunk a mértékadó hazai és a külföldi szakirodalmon, továbbá a magyarországi jogi szabályozás feldolgozásán alapul. A poligráfos vizsgálat helyét, szerepét a büntető joggyakorlatban – az új Be. kapcsán még kevés tapasztalat lévén – a korábbi szabályozás alapján, a 2018. július 1. előtti időszakra vonatkozóan vizsgáltuk. Az empirikus vizsgálat során a poligráf gyakorlatát és lehetőségeit elemeztük. Bár a 2017. évi XC. törvény „műszeres vallomásellenőrzésről” szól, tehát egyéb eljárásoknak is teret enged, az eljárások nagy részében ma is a „klasszikus” poligráfot alkalmazzák. Más eljárások alkalmazásának feltételeivel, ennek lehetőségével kutatásunkban érdemben nem foglalkoztunk. Kutatásunk empirikus szegmensének meghatározó részét az ügyészekkel, a nyomozó hatóság tagjaival, valamint a poligráfos vizsgálókkal folytatott csoportos interjúk adták.

Mindezek segítségével elsősorban arra kerestük a választ, hogy milyen tapasztalatok vannak a poligráfos vizsgálat alkalmazásáról a büntetőeljárásban, illetve a vizsgálati eredmény felhasználása kapcsán a háttérismeretek birtokában milyen tapasztalatok, kérdések és megoldások fogalmazhatók meg.

Elképzelések a poligráf céljáról és működéséről

A korábbi szűkszavú szabályozás idején a szakirodalmi vélekedések abba az irányba mutattak, hogy a vizsgálat alkalmazásának elsődleges célja a felderítés, azon belül is a nyomozás orientálása, illetve a bizonyítási eszközök felkutatása és nem a bizonyítás segítése.⁵ A korábbi jogi szabályozás is tartalmazott utalást a jogalkotó szándékára nézve, miszerint az eljárás elsődlegesen a nyomozás során alkalmazható, a 2017. évi XC. törvény pedig egyértelműen meg is fogalmazza ezt.⁶

Az új Be. terminológiája szerint a nyomozás első szakasza a felderítés, szerepe elsődlegesen az adatok gyűjtése egy bűncselekmény vonatkozásában, végső soron a gyanú meg-

5 TÓTH-ZSÁMBOKI Judit: *A poligráf alkalmazási lehetőségei a büntetőeljárásban.* *Ügyészek Lapja* 2013/6., 143.

6 Be. 212. § (1) Az ügyészség vagy a nyomozó hatóság a nyomozás során a tanú és a gyanúsított vallomását műszeres vallomásellenőrzéssel vizsgálhatja.

alapoza. A nyomozás második szakasza a vizsgálat, amely főként a megalapozottan gyanúsítható személy büntetőjogi felelősségének vizsgálatára irányul. Ez utóbbi szakasz már a bizonyítékok gyűjtésére koncentrálnak.

Az új Be. rendelkezéseiből levezethetően a *poligráf rendeltetése – a törvény szóhasználatából kiindulva – a vallomás műszeres ellenőrzése*. Pontosítva mindezt, arról van szó, hogy a vizsgált személy kifejezetten e vizsgálat céljából tett nyilatkozatát vizsgálják. A poligráf vizsgálat ekként – részben eltérő céllal – a nyomozás mindkét szakaszában alkalmazható. Mint később látni fogjuk, többféle kérdezéstechnika szolgálja az információszerzés, az adatgyűjtés, valamint a tulajdonképpeni vallomásellenőrzés megvalósulását.

A poligráf célját illetően a szakirodalomban is számos megközelítéssel találkozhatunk. Ezek között a legpontosabb – véleményünk szerint – az a megfogalmazás, miszerint a poligráfot azzal a céllal alkalmazzák Észak- és Latin-Amerika, Európa és Ázsia országában, hogy a valóságnak megfelelő képet kapjanak egy konkrét személy és az általa ismert adatok és tények viszonyáról.⁷

Ha műszeres vallomásellenőrzésről beszélünk, elvi célját illetően abból kell kiindulnunk, hogy lényegében az esetlegesen meglévő, fedett információ, tudattartalom előhívása, illetve a vallomás során közölt információk valóságtartalmának ellenőrzése történik. A poligráffal összefüggésben a „hazugság” fogalma is a kezdetektől felmerül. Hazugságnak azt nevezük, amikor adott személy „a valós tény tudatában szándékosan, megtévesztő céllal közöl mással valótlan.”⁸

Ezt árnyalja Agárdi Tamás a következőképpen: „A valóság kiderítésére irányuló bármely eljárás nem közvetlenül a valóságról szól, hanem annak a vizsgált személy tudatában meglévő tükröződéséről. A különféle vizsgálati eszközök is csupán ennek a lenyomatnak a kiderítésére irányulhatnak, nem pedig az effektív tényállásra.”⁹ Erre a logikára épül a szintén műszeres vallomásellenőrzésre irányuló eljárás, az agyi ujjnyomat P300 agyhullámon alapuló vizsgálata.¹⁰ Egyre több kutatási eredmény utal arra, hogy a kiváltott potenciálok

7 MITRICSEV, Vitalij – HOLODNIJ, Jurij: *Poligráf, mint a tájékozódásra szolgáló kriminalisztikai információk megszerzésének eszköze*. Rendészeti Szemle 1994/2., 99.

8 AGÁRDI Tamás – KÁRMÁN Gabriella: *A hazugságvizsgálatról más szemmel*. Belügyi Szemle 1999/10. 94.

9 AGÁRDI Tamás: *Az agy nem hazudik. Műszeres valóság-ellenőrzés – komputeres grafometriás vizsgálat*. Magyar Rendészet, 2018/2., 12. (11–26.)

10 Összefoglalásért ld. BUDAHÁZI Árpád – FANTOLY Zsanett – KAKUSZI Brigitta – BITTER István – CZOBOR Pál: *Az agyi ujjnyomat (brain fingerprinting) vallomásellenőrzési módszer hazai alkalmazási lehetőségei*. Magyar Jog 2018/11., 605–612.; CZOBOR Pál – KAKUSZI Brigitta – FANTOLY Zsanett – BITTER István – BUDAHÁZI Árpád: *A büntetőeljárársban alkalmazható agyi ujjnyomat (brain fingerprinting) vallomásellenőrzési módszer és annak neurobiológiai alapja, a P300 agyhullám*. Magyar Rendészet 2018/2., 53–67.

P300 komponense alkalmas lehet bűncselekményre vonatkozó, elrejtett információk feltárására.¹¹ „Ebben a kontextusban a P300 önmagában nem a hazugságot jelzi, hanem csupán az információ felismerését, amelynek verbális tagadása szándékos félrevezetésre utalhat.”¹²

A poligráfos szaktanácsadó kifejezetten a „poligráf” céljáról sarkosabban fogalmaz: álláspontja szerint a poligráfos vizsgálat az elkövető azonosítását célozza: „A poligráfos vizsgálat alapvető funkciója oldaláról nézve egy kriminalisztikai azonosító eljárás, formáját tekintve pedig egy speciális körülmények között végrehajtott kihallgatás. Elsősorban arról informálhatja az eljáró hatóságokat, hogy a vizsgált – legtöbb esetben az eljárásban még tanú jogállású – személy lehet-e elkövetője a vizsgálat tárgyát képező bűncselekménynek. A már azonosított elkövető – gyanúsított esetében további produktum lehet például:

- a bűncselekmény elkövetésében részt vevő személyek létszáma, neve;
- az elkövetés (akár ismeretlen) eszközének típusa, holléte;
- az eltulajdonított értékek megtalálási helye;
- a bűncselekmény elkövetésének eredeti helyszíne;
- az áldozat megölésének és elrejtésének módja, helye;
- a bűncselekmény elkövetésének időpontja;
- a megbízó, tippadó azonosítása;
- koholt bűncselekmény fennállásának valószínűsítése”¹³

A poligráfos vizsgálat abból a hipotézisből indul ki, hogy a lelepleződés lehetséges következményeitől való félelem szimpatikus idegrendszeri választ, fiziológiai változásokat idéz elő.¹⁴ Ennek mérésére sokcsatornás regisztráló készüléket használnak. A szakirodalomban gyakran történik utalás arra, hogy a lelepleződéstől való félelem szorongást, stresszhelyzetet teremt, ebben az állapotban pedig „azonos endokrin reakciókon alapuló védekezési folyamatok indulnak meg», amelyek emelkedő vérnyomásban, a bőr elektromos ellenállásának csökkenésében, a szívverés- a pulzus-, a légzés ritmusának megváltozásában, a

11 L. pl. ROSENFELD, J. Peter – HU, Xiaoqing – LABKOVSKY, Elena – MEIXNER, John – WINOGRAD, Michael R.: *Review of recent studies and issues regarding the P300-based complex trial protocol for detection of concealed information*. International Journal of Psychophysiology, Vol. 90 (2013). No. 2, 118–134.; FARWELL, Lawrence A. – RICHARDSON, Drew C. – RICHARDSON, Graham M.: *Brain fingerprinting field studies comparing P300-MERMER and P300 brainwave responses ünt hedetection of concealed information*. Cognitive Neurodynamics 2013 Vol. 7. No. 4., 263–299.

12 CZOBOR Pál – KAKUSZI Brigitta – FANTOLY Zsanett – BITTER István – BUDAHÁZI Árpád: i. m. 55–56.

13 KRISPÁN István: *A poligráfos hazugságvizsgálat*. In: Tóth Éva – Belovics Ervin (szerk.): *A büntetőeljárás segédtudományai*. II. kötet. Pázmány Press, Budapest, 2015, 62.

14 Krispán István szóbeli közlése

pupillák kitágulásában stb. nyilvánulnak meg”.¹⁵ A szándék, illetve a tudattartalom vizsgálatára nem alkalmas az eljárás, önmagában a tudattartalom nem elegendő a „megfelelő” reakciók kiváltásához.¹⁶ A vizsgálat akkor lehet eredményes, ha a vizsgált személy elkövette a cselekményt, tevőlegesen részt vett abban, vagy ha a személy reakciói alapján az állapítható meg, hogy nem adott megtévesztő választ a feltett kérdésekre. Előbbi esetben pozitív eredmény várható, míg utóbbi alapot adhat arra, hogy a vizsgált személyt a feltételezett elkövetői körből kizárják.

A poligráfus hazugságvizsgálat – a szaktanácsadók megfogalmazása szerint – a lelepleződés lehetséges következményeitől való félelmet detektálja a specifikus félelmi reakciómintázatok vizsgálata alapján. Három feltétele van az elvégzésének: egyrészt, legyen meg a lelepleződés lehetősége. Másodsor, a lelepleződés kellemetlen következményekkel járjon. Mindezekon túlmenően az is kell a mérés sikerességéhez, hogy a vizsgált személy ezeket a következményeket el akarja kerülni. Ha ezek bármelyike hiányzik, nincs értelme a vizsgálat elvégzésének.¹⁷ A vizsgálat az ügyre vonatkozó kérdések mint ingerek vizsgáló általi feltevésére és a vizsgált személy válaszaire épül. A vizsgálat csak akkor végezhető el, ha az alany tagadja a releváns kérdésekben taglalt cselekmények elkövetését.

A módszerrel szemben támasztott egyik leggyakoribb aggály az, hogy a mért fiziológiai változások nem csak valótlan állításakor, hanem más izgalmi állapot alkalmával is tapasztalhatók.¹⁸ Kertész Imre abból indul ki, hogy „a fiziológiai mutatók csak az érzelmek változásairól és nem azok minőségéről tanúskodnak.”¹⁹ Mindennapi példák és az egyének közötti különbségek is alátámasztják azt, hogy a stressz nem tekinthető a hazugság specifikus és törvényszerű velejárójának. Ez a lelepleződés miatti félelemre is vonatkoztatható; ennek a kísérőjelenségei is többfélék lehetnek.

A módszer és az eljárás elveinek és gyakorlatának ismeretében azt gondoljuk, hogy az akkreditált eljárás, a validált tesztek, a független, befolyástól mentes vizsgálati protokoll és értékelési eljárás, az annak megfelelően felépített konkrét vizsgálat, valamint a kompetens szakértő jelentik a megfelelő garanciát arra, hogy az adott büntetőügyben poligráffal a vizsgált személynek valóban a bűncselekmény elkövetése szempontjából releváns ingerekre adott válaszai megtévesztő jellegét detektálják vagy zárják azt ki.

15 KERTÉSZ Imre: *Diogenész lámpása vagy elektronikus vattatópád?* Magyar Jog 1992/11., 649.

16 Krispán István szóbeli közlése

17 Tóth Éva c. r. alezredes, az NSZKK Poligráfus Osztályának vezetője és Krispán István r. alezredes poligráfus vizsgáló (szaktanácsadók) szóbeli közlése

18 ERDEI Árpád: *Hazugságvizsgálat és igazságszolgáltatás.* Magyar Jog 1988/3., 212.

19 KERTÉSZ Imre: i. m. 649.

A poligráf mint különleges szakértelmet igénylő vizsgálati eljárás

A poligráfos vizsgálat során a vizsgálatot vezető szakképzett személy a poligráf által regisztrált fiziológiai adatokból következtet a vizsgált személynek a feltett kérdésekkel kiváltott izgalmi állapotára vagy annak hiányára. Az adatok értelmezéséhez és a következtetések levonásához megfelelő ismeretekre van szükség. Maga a vizsgálat lefolytatása is nagy szakértelmet igényel, mellyel általában sem az ügyész, sem a nyomozó hatóság tagja nem rendelkezik. Figyelembe véve azt is, hogy a poligráfos vizsgálat egyfajta pszichés hatást jelent a vizsgálati alany személyiségére, végrehajtását csak specialistának szabad megengedni – szerepel a korábbi büntetőeljárás törvény magyarázatában.²⁰

Bár a vizsgálat „szakértői vizsgálat jellegű”, hiszen különleges szakértelmet, szakismerttet vesz igénybe valamely tény megítéléséhez, a jogalkalmazó szándéka, miszerint annak során szaktanácsadót kell alkalmazni, a vizsgálat jellegét és felhasználhatóságát illetően is elhatárolja a szakértői vizsgálatoktól.

Katona Géza szerint a szakértő és a szaktanácsadó között a különleges szakértelem jellegét illetően általában véve nincs lényeges különbség. Bár a Be. a szaktanácsadó esetén „különleges szakismeretről” szól, Katona Géza véleménye, hogy a „szakértő és a szaktanácsadó különleges szakismeretei sem mélységükben, sem megalapozottságukban nem különböznek feltétlenül egymástól. A szaktanácsadó különleges szakértelmével szembeni követelmények sem elméleti megalapozottságát, sem gyakorlati tapasztaltságát illetően nem lehetnek alacsonyabbak”.²¹

A Be. 270. § (1) bekezdése így rendelkezik a szaktanácsadó igénybevételének feltételeiről: „Az ügyészség, a nyomozó hatóság, illetve a rendőrség belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerve, valamint a rendőrség terrorizmust elhárító szerve szaktanácsadó közreműködését veheti igénybe, ha a bizonyítási eszközök felderítéséhez, felkutatásához, megszerzéséhez, összegyűjtéséhez vagy rögzítéséhez különleges szakismeret szükséges. A vádemelés után az ügyészség a bizonyítási indítvány megtétele, bizonyítási eszköz felkutatása és biztosítása érdekében vehet igénybe szaktanácsadót.”

Bár ilyen esetekben gyakran az igazságügyi szakértői szakterületek körébe tartozó kérdésről van szó, és ilyen szakismerettel, szakértelemmel rendelkező személyt vonnak be az eljárásba, ez nem szükségszerű.

20 1998. évi XIX. törvény. Miniszteri indokolás

21 KATONA Géza: *Szakértők és szaktanácsadók bevonása krimináltechnikai kérdések tisztázására*. (In: Illár S.: (szerk.) *Krimináltechnika II*. Rejtjel Kiadó. Budapest, 1998, 154.

Álláspontunk szerint például a poligráfós vizsgálatból kiindulva lehet különbség a szakértő és a szaktanácsadó között az alkalmazott szakismeret és módszer jellegében.

Itt merül fel kérdésként az is, hogy hogyan válik ma egy ismeretanyag igazságügyi szakértői szakterületté. Az igazságügyi szakértői szakterületeket Magyarországon a 2005. évi igazságügyi reform óta az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló 9/2006. (II. 27.) IM rendelet szabályozza. A szakterületek listájának összeállítása hosszas előkészítéssel, a hagyományok figyelembevételével, a joggyakorlat és a szakma, illetve a tudomány képviselőinek tevékeny közreműködésével történt. Ebben a folyamatban jelentős szerepet kaptak a kamarák és a szakminisztériumok.

Kérdés, hogy hogyan, milyen folyamat, milyen eljárás során kap elismerést, majd válik alkalmazhatóvá napjainkban egy új szakterület. Ideális helyzetben egy-egy új ismeretanyag, módszer – akár kifejezetten igazságszolgáltatási célra jött létre, akár egy új természet-tudományos vívmány kriminalisztikai adaptációja – csak alapkutatás, az alkalmazási feltételek vizsgálata és protokoll kidolgozása, az értékelés-ellenőrzés folyamatának lefektetése után, a módszer megbízhatóságának ismeretében válhat felhasználhatóvá. Erre alapozva jöhet létre új szakértői részterület, amely új vagy az eddigieknél hatékonyabb bizonyítási formát jelenthet egy-egy releváns kérdéskörben.²²

A bizonyítékként történő felhasználhatóság feltétele, hogy az törvényes és hiteles bizonyítási eszközből származzon. Az értékelés során kerül sor „a bizonyítási eszköz hiteltérdemlőségének, a belőle megismerhető tényeknek, s annak a megállapítására, hogy ezek a tények valóban látszanak-e”²³. A poligráf és a hiteltérdemlőség kapcsolata kétféle összefüggésben is releváns: egyrészt a poligráf alkalmazása éppen egy másik bizonyítási eszköz, a vallomás hiteltérdemlőségének az ellenőrzését célozza, másrészt a poligráfós vizsgálat – és a műszeres vallomásellenőrzés – az új Be. szerint mint bizonyítási cselekmény a ténymegállapításban alkalmazható²⁴, hiteltérdemlősége véleményünk szerint önmagában is megítélendő. Ennek vizsgálatához a szakértői vélemények hiteltérdemlőségi követelményeit célszerű követni analógiaként, tekintettel arra, hogy itt is valamely tudományág és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával kialakított módszerről és eljárásról,

22 KÁRMÁN Gabriella: *A kriminalisztikai szakértői bizonyítás*. Doktori értekezés 2017, 101.

23 BELOVICS Ervin – ERDEI Árpád (szerk.): *A büntetőeljárás törvény magyarázata*. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2018, 240.

24 „A bizonyítási cselekmények a bizonyítási eszközök segítségével végzett ténymegállapítások vagy különböző tényállítások helyességének az ellenőrzését, továbbá új bizonyítási eszköz megszerzését, s vele új bizonyíték megismerését teszik lehetővé.” BELOVICS Ervin – ERDEI Árpád (szerk.): i. m. 290.

valamint egy különleges szakértelemmel rendelkező vizsgálatvezető – véleményalkotó – személyről van szó.²⁵

A törvény szerint a szaktanácsadó vizsgálata (így a poligráfos vizsgálat) több tekintetben is különbözik a szakértői vizsgálattól. Míg a Be. 194. § (2) bekezdése szerint a terhelt, a sértett és a tanú köteles a szakértői vizsgálatnak, illetve beavatkozásnak magát alávetni, kivéve a műtétet és a műtétnek minősülő vizsgálati eljárást, ez a szaktanácsadó eljárására nem vonatkoztatható. Műszeres vallomásellenőrzés esetén a vizsgálathoz a vizsgált személy (a tanú, illetve a gyanúsított) hozzájárulása is szükséges. A tájékoztatásnak ki kell terjednie a módszer megbízhatóságára is, így a vizsgálat alanya dönthet arról, hogy ezen információk tükrében élni kíván-e ezzel a lehetőséggel, ami rá nézve előnyös bizonyítékot is jelenthet. A vizsgált személy tájékozott beleegyezése azért is feltétele a vizsgálat elvégzésének, mert a vizsgálat együttműködést feltételez, arra épül, anélkül nem is kivitelezhető.

A poligráfos vizsgáló mint szaktanácsadó

A vizsgálatot végző szakemberek – a szaktanácsadók – előképzettségére nincsenek egy- séges feltételek, és Magyarországon nincs intézményesített oktatás. A vizsgálat ugyanakkor a Nemzeti Szakértői és Kutató Központban (NSZKK) a Nemzeti Akkreditáló Hatóság (NAH) által akkreditált eljárás alapján zajlik, az Amerikai Poligráf Társaság (APA) által akkreditált 400 órás képzést sikeresen elvégzett poligráfos vizsgálók közreműködésével. A pszichológusi végzettség nem szükséges és nem is elégséges feltétel. A szakemberek szerint fontos a felsőfokú rendőri végzettség, a kriminalisztikai jártasság és a rugalmas, magas szintű kommunikációs készség. A szakmai ellenőrzést 2016 májusától a mai NSZKK Poligráfos Osztálya gyakorolja az NSZKK-hoz tartozó szaktanácsadók felett. Az NSZKK képzésekkel segíti a szaktanácsadók megfelelő kompetenciáját: 2016. április 29-én zárult egy 10 hetes, az American Polygraph Association által szervezett akkreditált képzés.

A műszeres vallomásellenőrzés mint bizonyítási cselekmény

Az új Be. a bizonyítási cselekmények között kifejezetten nevesíti, és a 212. §-ban önálló alcím alatt tartalmazza a „műszeres vallomásellenőrzést”: „(1) Az ügyész vagy a nyomozó hatóság a nyomozás során a tanú és a gyanúsított vallomását műszeres vallomásellenőrzéssel

25 A módszer hiteltérdemlőségéről részletesen ld. KÁRMÁN Gabriella – SZABÓ Judit: *A poligráf felhasználásának elvei és feltételei a bizonyítási eljárásban*. Kriminológiai Tanulmányok 56., 2019, 143–169.

vizsgálhatja. A vizsgálathoz a tanú, illetve a gyanúsított hozzájárulása szükséges.” A (2) bekezdés szerint a műszeres vallomásellenőrzés során szaktanácsadó igénybevétele kötelező, aki eljárásáról és megállapításairól a továbbiakban tanúként hallgatható ki.

Az új Be. – a korábbi szabályozástól eltérően – műszeres vallomásellenőrzésről szól, ezzel a törvény a „klasszikus” poligráfós vizsgálaton túl más műszeres vallomásellenőrzési eljárások alkalmazását is lehetővé teszi. Az új Be. előrelépést jelent a tekintetben, hogy megadja a vizsgálat eljárásjogi besorolását (bizonyítási cselekmény).

A Be. 2011 nyaráig csak a gyanúsított poligráfós vizsgálatáról tartalmazott rendelkezést: 180. § (2) *A gyanúsított beleegyezése nélkül a vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható.*

2014. január 1-jétől a Be. valamennyi tizenhét évét betöltött tanú esetében lehetővé tette a poligráf alkalmazását krimináltaktikai szempontok alapján: 181. § (4) *A tanú vallomása – a tizenhét évét meg nem haladott tanú kivételével – beleegyezése esetén poligráf alkalmazásával vizsgálható.*

A vizsgálat eljárásjogi besorolását illetően a törvény kifejezett rendelkezést ekkor még nem tartalmazott. A Fővárosi Ítélőtábla Büntető Kollégiuma 5/2014. (IX. 29.) BK véleménye azonban a következőket tartalmazza:

„I. A bírósági eljárásban a törvény kizáró rendelkezése alapján nincs lehetőség arra, hogy a poligráfós vizsgálatot elvégző személyt mint szakértőt rendelje ki a bíróság, és az általa készített jegyzőkönyv sem használható fel okirati bizonyítékként.

II. A poligráfós vizsgálat eredménye nem minősül bizonyítási eszköznek és így a bíróság a bizonyítékok között sem értékelheti.”

A BK vélemény bevezető gondolataiból kiderül: a joggyakorlatban nem egyértelmű, hogy a poligráfós vizsgálat eredményét miként használhatja fel a bíróság: „Egyes ítéletekben a bizonyítási eszközök kategóriájába sorolják, míg más ítéletekben akként foglalnak állást, hogy nem minősül bizonyítási eszköznek.”

A bizonyítási eszközként történő felhasználhatóságot vizsgálva a BK vélemény mindekelőtt leszögezte, hogy a Be. (1998. évi XIX. tv.) 76. §-a taxatív felsorolását adta a bizonyítás eszközeinek. A tételes felsorolásban a poligráfós vizsgálat nem szerepel. Ugyanakkor arról is szólt, hogy a 76. § (2) bekezdése szerint a büntetőeljárásban azokat az okiratokat és tárgyi bizonyítási eszközöket is fel lehet használni, amelyeket valamely hatóság a büntetőeljárás megindítása előtt készített, illetőleg beszerzett.

E tekintetben rögzítette, hogy „a poligráfós vizsgálat során a szaktanácsadó számos kérdést tesz fel a terheltnek, amelyek a gyanúsításhoz kapcsolódnak, illetve a nyomozás ismert eredményeivel kapcsolatosak. Ennek során azonban a terheltet a Be. 117. § (2) bekezdésé-

ben foglaltakra, vagyis a Miranda-elvre nem oktatják ki. Így az így tett bármiféle »nyilatkozata« vallomásként nem használható fel.”

A szakértői véleményként történő felhasználhatóságot kizárta, mivel a szaktanácsadó személye, tevékenysége és annak eredménye nem felel meg a szakértői bizonyítás kritériumainak. Az igazságügyi szakértői szakterületekről szóló 9/2006. (II. 27.) IM rendelet sem tartalmazza a poligráfos vizsgálatot.

Mindennek eredményeképpen a BK vélemény megállapította, hogy a poligráfos vizsgálat nem minősül bizonyítási eszköznek, továbbá nem minősül tárgyi bizonyítási eszköznek és okiratnak sem. „A nyomozás előbbre vitelét szolgáló szerepe azonban vitathatatlan, épp a poligráfos vizsgálat eredménye vezethet egy tárgyi bizonyítási eszköz vagy okirat felkutatásához, vagy egy újabb tanú kihallgatásához [...] ennek ellenére nem válik bizonyítási eszközzé a törvény értelmében a poligráfos vizsgálat eredményeként megjelenő szaktanácsadói vélemény.”

A vizsgálatot az új Be. szerint is – akár a korábbi Be.-ben – a szaktanácsadó végzi, aki azonban az új törvény értelmében tanúként hallgatható ki az eljárással kapcsolatban. A Be. – a korábbi szabályozáshoz hasonlóan – egyértelműen kimondja azt is, hogy a vizsgálat a nyomozás során alkalmazható. Ezen túl kifejezetten rendelkezik arról, hogy a tanú és a gyanúsított vallomása vizsgálható műszeres vallomásellenőrzéssel, ahhoz a vizsgált személy hozzájárulása szükséges.

Az új szabályozás további kérdéseket vet fel az eljárás gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban, a vizsgálat eredményének felhasználhatósága ugyanis továbbra sem egyértelmű. Az új büntetőeljárás törvény magyarázata is ekként szól: „A szabályozás nem teszi világgossá és egyértelművé, hogy a műszeres vallomásellenőrzés eredménye – azon kívül, hogy a nyomozást orientálhatja – miképpen használható fel egyébként az eljárásban.”²⁶ A vizsgálat eredményének ismertetése mint lehetőség a bíróság előtt (a szaktanácsadó által tanúként), annak bíróság általi értékelése, bizonyítékként történő felhasználhatóságának mikéntje továbbgondolandó.

A műszeres vallomásellenőrzés bizonyítási cselekménynek minősül. A büntetőeljárás törvény magyarázata szerint „a törvény a bizonyítási eszközöktől eltérően, nem kimerítő jelleggel sorolja fel a bizonyítási cselekményeket (szemle, helyszíni kihallgatás, bizonyítási kísérlet, felismerésre bemutatás, szembesítés, műszeres vallomásellenőrzés). A felsorolás példálózó jellege utal arra, hogy a törvény garanciális rendelkezéseivel összeegyeztethető, ám a büntetőeljárás törvényben nem nevesített eljárások eredményeként keletkező bizonyítási eszközök felhasználásának – például szagazonosítás szolgálati kutya igénybevételével – szintén helye

lehet [...] A műszeres vallomásellenőrzés pozicionálása nem zárja ki e módszernek pusztán a nyomozás orientálása érdekében történő alkalmazását, éppen ezért a törvény nem tartalmaz további, kriminalisztikai jellegű rendelkezést.²⁷

A bizonyítási cselekmények tekintetében a törvény magyarázata mindössze a következő támpontokat tartalmazza: a „bizonyítási cselekmények a bizonyítási eszközök segítségével végzett ténymegállapítások vagy különböző tényállítások helyességének az ellenőrzését, továbbá új bizonyítási eszköz megszerzését, s vele új bizonyíték megismerését teszik lehetővé.”²⁸ A bizonyítékokat elsősorban a bizonyítási eszközök hordozzák. A törvény nem fogalmazza meg egyértelműen, hogy a bizonyítási cselekményeknek mi az eredménye, a törvény magyarázata azonban leszögezi, hogy a ténymegállapítás céljait szolgálják.²⁹

Az empirikus kutatás tapasztalatai

Az empirikus kutatás módszerei

A kutatás célkitűzéseinek és a fent ismertetett kutatási kérdéseknek megfelelően elsősorban empirikus adatgyűjtési módszerekre támaszkodtunk. A normatív háttér és a rendelkezésre álló hazai és nemzetközi szakirodalom tematikus áttekintése mellett az aktaelemzés, az interjú, illetve csoportos interjú módszereit alkalmaztuk. Az empirikus módszerek használatának célja az volt, hogy a szakirodalomból feltárt és a jogi szabályozásból levezetett fő kérdéseken, problémákon túl az életszerű tapasztalatokat is megismerhessük. Bár a poligráf alkalmazásával kapcsolatban gyűjtött empirikus adataink a korábbi Be. alapján kialakult gyakorlatra vonatkoznak, nagy részük az új törvény rendelkezései fényében sem vesztített aktualitásából.

Az aktakutatáshoz szükséges ügyiratok bekérése a szokásos ügymenettől eltérően történt. Mivel a rendelkezésre álló statisztikai adatbázisokban nem szerepel, hogy mely ügyekben rendelnek ki poligráfós szaktanácsadót, a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ (NSZKK) Poligráfós Osztálya által végzett vizsgálatokból, illetve az ennek háttérét képező, rendelkezésünkre bocsátott nyomozati ügyszámokból indultunk ki.

Mivel a kutatás feltáró jellegű, és a célunk nem az általános érvényű statisztikai következtetések levonása volt, nem volt szükség – és kapacitás hiányában lehetőség sem – országos

27 A büntetőeljárás törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár

28 BELOVICS Ervin – ERDEI Árpád (szerk.): i. m. 290.

29 Uo. 291.

minta bekérésére. A megyénként összesített adatokat áttekintve megállapítottuk, hogy a legtöbb ügyben Budapesten, illetve Pest megyében történt a kirendelés, ezért a vizsgálat tárgyát a Fővárosi Főügyészségen és a Pest Megyei Főügyészség területén a 2015. és a 2016. évben indult azon büntetőeljárások iratai képezték, amelyekben poligráfós vizsgálat elrendelésére került sor. A vizsgált időszak meghatározásában szerepe volt annak a ténynek, hogy 2016-ban új poligráfós módszer került bevezetésre az NSZKK-ban. A 2015. és a 2016. év kiválasztásával bízunk abban, hogy a régi és az új módszer tanulmányozására is módunk nyílik.

A vizsgált időszakban a Fővárosi Főügyészség illetékességi területén 111 ügyben, a Pest Megyei Főügyészség illetékességi területén 89 ügyben rendelt el a nyomozó hatóság poligráfós vizsgálatot az NSZKK számunkra adott tájékoztatása szerint.

Az ügyészségeket azzal kerestük meg, hogy ezek közül az érdemi határozattal (bíró-ság jogerős ügydöntő határozatával, illetve a nyomozást megszüntető határozattal) lezárt ügyek iratait kérjük a kutatás céljából történő feldolgozásra. A bekért 200 db ügyből Pest megyében 33, a fővárosban 41 ügyben született ügydöntő határozat: jogerős ítélet vagy nyomozást megszüntető határozat, ez a 74 ügy képezte végül vizsgálatunk tárgyát. Ebből mindössze 45 ügyben volt utalás az iratokban arra, hogy poligráfós vizsgálatot kezdeményeztek, ebből is csak 33 ügyben folytatták le a vizsgálatot, 5 ügyben fordult elő, hogy valamelyik vizsgálandó személy nem járult hozzá (ezek közül több ügyben más eljárási pozícióban lévő személlyel szemben történt vizsgálat), 7 ügyben más okból nem volt elvégezhető a vizsgálat. Ez utóbbi akadályok közül 3 esetben egészségügyi ok (egy esetben egy másik személlyel szemben volt vizsgálat), 4 esetben egyéb ok, például 1 esetben a vizsgált személy eljárást zavaró viselkedése, 1 esetben a vizsgálat feltételének hiánya (a vizsgált személyek nem voltak tagadásban) merült fel, további 1 esetben a szaktanácsadók szerint nem volt várható eredmény amiatt, hogy a terhelt korábban már részt vett poligráfós vizsgálaton. Az ügyiratok releváns adatait az előre meghatározott szempontrendszer alapján elektronikus úton rögzítettük, majd elemeztük.

A vizsgált ügyek kis száma miatt matematikai-statisztikai törvényszerűségek megállapítására nem volt mód, adataink tájékoztató jellegűek. Az aktavizsgálat nem csak az alacsony mintaelemszám miatt bizonyult korlátozottan alkalmasnak a poligráfós vizsgálatokkal kapcsolatos kutatási kérdések megválaszolására, hanem azért is, mert a módszer alkalmazásának feltételeiről és körülményeiről mint a leglényegesebb kutatási kérdésekről az ügyiratokban alig volt információ.

A poligráf alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatok és különösen az esetleges problémák minél hitelesebb és teljesebb feltárása céljából az aktavizsgálat mellett kvalitatív módszer

alkalmazását is szükségesnek láttuk. A kirendelő jogalkalmazókkal, illetve a vizsgálatot végző szakemberekkel készített interjút alkalmas eszköznek tekintettük arra, hogy a büntetőügyek irataiban szereplő adatokon túlmutató információk, esetlegesen a vizsgált eljárással kapcsolatos tapasztalatok és attitűdök felszínre kerüljenek. Az ügyiratok áttekintését követően ezért csoportos interjút szerveztünk, amelyre nyolc megyéből hívtuk meg a főügyészségek és a rendőrfőkapitányságok képviselőit. A mintavétel során a földrajzi szempont mellett tekintettel voltunk arra is, hogy hány kirendelés volt a vizsgált időszakban az egyes megyékben. Ennek megfelelően északi, déli, keleti és nyugati megyéket is választottunk, köztük olyanokat, ahol viszonylag sok, és olyanokat is, ahol kevés poligráfos szaktanácsadói kirendelés volt. Pest megye és Budapest mellett Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Baranya és Veszprém megyékből hívtunk meg ügyészeket, illetve rendőröket. Ezt követően felkerestük továbbá az NSZKK Poligráfos Osztályának vezetőjét és egyik elismert munkatársát, hogy a poligráfos vizsgálat szakmai-gyakorlati kérdéseiről interjú keretein belül tájékozódjunk. A félig-strukturált interjúk vezérfonalának kialakításában a jogszabályi háttér mellett a szakirodalomban és a rendelkezésre álló büntetőügyek irataiban olvasottakra támaszkodtunk. Az interjúkon elhangzott információkat tematikus elemzésnek vetettük alá.

Eredmények

A poligráf alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatok

A csoportos interjúra meghívott megyék nyomozói és ügyészei többnyire pozitív tapasztalatokról számoltak be a poligráfos vizsgálatot illetően, elsősorban olyan ügyeket ismeretve, amelyek felderítésében a vizsgálatnak meghatározó szerepe volt. A túlnyomórészt kedvező képet néhány, a poligráfos vizsgálat kimenetele szempontjából kevésbé sikeresnek bizonyult ügygel árnyalták. Ahogy az a csoportos interjúban a résztvevők által ismertetett ügyekből kiderült, a poligráfos vizsgálatot mind a felderítés, mind a vallomásellenőrzés terén hatékony segítségnek tekintik, természetesen szem előtt tartva annak korlátait. Interjúalanyaink elmondták, hogy a poligráfot elsősorban élet elleni cselekmények kapcsán tartják nagyon hasznosnak, és főleg – bár messze nem kizárólag – ilyen ügyekben alkalmazzák. Az általunk vizsgált azon büntetőügyekben, amelyekben poligráfos vizsgálatot rendeltek el, a büntetőeljárás 37 esetben személy elleni erőszakos bűncselekmény, – főleg emberölés (9), testi sértés (8), és szexuális erőszak (6) (emellett emberrablás, rablás, kifosz-

tás, önbíráskodás, fegyveresen elkövetett garázdaság, közösség tagja elleni erőszak, személyi szabadság megsértése), – míg 8 ügyben vagyron elleni bűncselekmény, – elsősorban lopás – miatt indult.

Az ügyészek és a nyomozó hatóság tagjai számos olyan büntetőügyet ismertettek röviden saját gyakorlatukból, amelyekben a poligráfos vizsgálat, illetve a szaktanácsadói vélemény döntő szerepet játszott a nyomozás megfelelő mederbe terelésében, illetve eredményes lefolytatásában.

Ilyen volt az az emberölés kísérlete miatt indult büntetőügy, amelyben a sértetten található sérülések kapcsán az igazságügyi orvos szakértő felvetette azt a lehetőséget, hogy a sértett azokat saját magának, tehát önkezűleg okozta. Ez is indokolta a poligráfos vizsgálat elvégzését, amelynek eredménye alátámasztotta a sértett vallomását, és a bíró kizárhatta az önkezűséget.

A Veszprém Megyei Főügyészség képviselője egy halált okozó testi sértés miatt indult eljárásról számolt be, amelynek a sértettje egy gyermek volt. Mivel a gyermek sérülését illetően többféle verzió merült fel a nyomozás során, és az igazságügyi orvos szakértő sem kizárni, sem valószínűsíteni nem tudta ezeket, a nyomozást a poligráf „mentette meg”. A poligráfos vizsgálat egyrészt megerősítette az elkövető büntetőjogi felelősségét, másrészt az elkövetés módjára is fényt derített. A poligráfos szaktanácsadói vélemény büntetőeljárásban betöltött szerepe szempontjából érdekes, hogy ebben az ügyben mind az elsőfokú bíróság, mind pedig a másodfokú bíróság értékelte azt a bizonyítás során. A másodfokon eljárt ítéletábra okirati bizonyítékként vette figyelembe a szaktanácsadói véleményt, és részben erre alapította a vádlott büntetőjogi felelősségét.

Szintén Veszprém megyében történt az az eltűnési ügy, amelyben kezdetben közigazgatási eljárás, majd büntetőeljárás keretében folyt a vizsgálat. A későbbi gyanúsítottat először tanúként hallgatták ki, és poligráfos vizsgálatot is végeztek nála, amelynek segítségével különböző lehetséges verziók felállítására került sor, hozzájárulva a bűnügy felderítéséhez. A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság képviselője szintén olyan eltűnési ügyeket mutatott be, amelyeket véleménye szerint poligráfos vizsgálat nélkül nem tudtak volna felderíteni. A poligráfos vizsgálat során adott reakciók, például az áldozat feltalálási helyére és az elkövetés módjára vonatkozóan nélkülözhetetlen segítséget jelentettek az ügyek megoldásában.

Az interjúalanyok beszámoltak arról, hogy az életellenes, illetve eltűnési ügyek mellett más jellegű bűncselekmények esetében is alkalmazzák a poligráfos vizsgálatot, így például erőszakos vagyron elleni bűncselekményeknél, szexuális bűncselekményeknél, de előfordul nem erőszakos vagyron elleni bűncselekmények miatt indult eljárásokban is.

A Kormárom-Esztergom Megyei Rendőr-főkapitányság képviselője arról számolt be, hogy kedvező tapasztalatokkal használják a tárgyalat módszert szexuális bűncselekmények felderítése, illetve az ilyen ügyek tanúi és gyanúsítottjai vallomásának ellenőrzése céljából.

Nem csak arra említettek példát a jogalkalmazók, hogy a poligráf segítségével fény derülhet az elkövető személyére, hanem arra is, hogy például a sértett poligráfos vizsgálata révén akár az is kiderülhet: nem történt meg az állítólagos bűncselekmény. Megállapították továbbá, hogy kisebb súlyú bűncselekmények esetében is lehet létjogosultsága a tárgyalat módszernek.

Voltak olyan interjúalanyaink, akik néhány ügy kapcsán a poligráfos vizsgálat korlátaira is felhívták a figyelmet. Az egyik ügyész említést tett egy vagyon elleni bűncselekmény miatt indult büntetőügyről, amelyben a poligráfos vizsgálatban megtévesztő válaszokat adó személyről kiderült, hogy vélhetően nincs köze a bűncselekmény elkövetéséhez, míg a vizsgálaton „átment” másik tanúról sorra gyűltek a terhelő bizonyítékok.

A BRFK képviselője emberölési ügyek, illetve eltűnések példáján illusztrálva mutatta be, hogy a poligráf nem mindig jár a várt eredménnyel. Volt olyan eltűnési ügyük, amelyben a poligráfos vizsgálat eredménye nem utalt arra, hogy az elkövető ölte meg a sértettet, és ha a nyomozás során később megtalált holttesten nem találtak volna idegenkezűsége utaló nyomot, sosem derült volna rá fény, hogy a sértett valójában nem természetes halált halt. A nyomozó egy olyan emberölési ügyet is említett, amelyben a poligráfos vizsgálat olyan személyre terelte a gyanút, akiről a nyomozás során bebizonyosodott, hogy valójában nem ő az elkövető. Hangsúlyozta, hogy bár a poligráf sok esetben nagy segítséget nyújt, nem csak önmagában kell értékelni annak eredményét, hanem a többi információ, bizonyíték láncolatában, kontextusában is.

A poligráfos vizsgálat célja

A poligráfos vizsgálat célját illetően a szakirodalom alapján két nagy kör határozható meg: az egyik a felderítés során történő információszerzés, a másik a vallomás hitelességének, illetve a vallomás releváns tényeinek az ellenőrzése. Ezt a résztvevők is alátámasztották, példákat felsorakoztatva. A csoportos interjú résztvevői szerint a rendőrség elsődlegesen a felderítéshez használja a poligráfot. Mivel a rendőrség a nyomozás során verziók alapján dolgozik, főként tagadás esetén, illetve ismeretlen elkövetős ügyekben nagyon fontos, hogy egy-egy verziót mivel tudnak alátámasztani, illetve cáfolni. Azt is többen hangsúlyozták a megkérdezett jogalkalmazók közül, hogy a tárgyalat eljárás használata nemcsak új, értékes információkat szolgáltathat a nyomozati szervek számára, illetve visszajelzést nyújthat

a gyanúsítottak vagy tanúk vallomásának tartalmára vonatkozóan, hanem számos ügyben beismerő vallomáshoz is vezet.

Alkalmazási feltételek

A poligráfos vizsgálat elvégzésének jogszabályi feltétele az érintett személy hozzájárulása, azonban ezen túlmenően számos fontos, a vizsgálat eredményességét befolyásoló szakmai feltételnek is teljesülnie kell. Az aktakutatás során áttekintett ügyekből kiderült, hogy a poligráfos vizsgálatához szükséges írásos hozzájárulást, tájékozott beleegyezést a vizsgálni kívánt tanú vagy gyanúsított több ízben is meg kell, hogy erősítse. Az alany a nyomozó hatóságnál aláír egy nyilatkozatot, amelyben vállalja a poligráfos vizsgálatot, majd a vizsgálatról szóló részletes tájékoztatás és a kérdések ismertetése után újra nyilatkoznia kell arról, hogy továbbra is beleegyezik annak elvégzésébe, valamint, hogy tudomásul veszi: a beleegyezését az eljárás során bármikor visszavonhatja.

A vizsgálat fontos feltétele a fizikai és mentális alkalmasság. A szaktanácsadók hangsúlyozták, hogy az általuk alkalmazott módszer sztenderdjeinek való megfelelés és így módon az általuk végzett vizsgálat validitásának biztosítása érdekében bizonyos szigorú feltételeknek teljesülniük kell. Nagyon fontos kérdés, hogy a vizsgált személy milyen állapotban érkezik a vizsgálatra, például, hogy mennyit evett, ivott, aludt-e eleget, illetve nem ment-e át a vizsgálat elvégzését megnehezítő megpróbáltatásokon a poligráfos eljárást megelőzően. A megfelelő fizikális és mentális állapot mint feltétel sajnos gyakran nem teljesül. Előfordul, hogy reggel óta talpon lévő alanyt kellene megvizsgálni, amit a szaktanácsadók a szigorú sztenderdeknek való megfelelés érdekében gyakran kénytelenek megtagadni. A csoportos interjúkn részt vett jogalkalmazók maguk is több ízben utaltak a vizsgálat szempontjából releváns körülményekre, mindezek alapján tisztában vannak az alany megfelelő fizikai és mentális állapotának fontosságával.

Az általunk bekért büntetőügyek irataiból szintén az derült ki, hogy a tervezett poligráfos vizsgálat nemcsak az alanyok beleegyezésének hiánya miatt szokott gyakran megghiúsulni, hanem a vizsgálatához szükséges egészségügyi, fizikai és mentális feltételek teljesülésének hiánya miatt is. Előfordult, hogy a tanú vagy gyanúsított egyáltalán nem volt alkalmas a vizsgálatra valamilyen krónikus betegség, illetve az annak kezelésére szedett gyógyszerek miatt, de olyan is, hogy az aktuális állapota nem tette lehetővé a vizsgálat elvégzését. Az általunk áttekintett vizsgálati jegyzőkönyvekben minden alany esetében részletesen fel-tüntetésre kerültek a vizsgálat szempontjából releváns fizikai és mentális körülmények, így például a betegségekre, sérülésekre, korábbi poligráfos tapasztalatra, drog- és alkoholfol-

gyasztásra, dohányzásra, a vizsgálatot megelőző éjszakai alvás hosszára, az elfogyasztott élelmiszer és kávé mennyiségére stb. vonatkozó adatok, valamint, hogy a személyt hány-szor hallgatták ki az adott ügyben.

Az alany megfelelő fizikai és mentális állapotán túl a poligráfus vizsgálat megfelelő alkalmazásának egyéb feltételei is vannak. A vizsgálat csak akkor végezhető el, ha az összes értelmezési lehetőség nyitott, azaz, ha a pozitív és negatív diagnózis lehetősége is adott, illetve, ha fennáll a hátrányos következmény lehetősége.³⁰ A poligráfus vizsgálat érdekeit tehát az szolgálja, ha a releváns információkat a vizsgálat előtt lehetőség szerint visszatartják a gyanúsítottól. Éppen ezért komoly problémaként merült fel, hogy az új Be. 100. § (1) bekezdés a) pontja értelmében az eljárás ügyiratait a terhelt és védője – erre irányuló indítványra – a terhelt gyanúsított kihallgatását követően megismerheti. Így a gyanúsítottak hozzájuthatnak a nyomozás során szerzett információkhoz, ami nagyban korlátozza, illetve akár el is lehetetleníti a poligráf alkalmazását. Az egyik megyei főügyészség képviselője utalt is egy olyan ügyre, amelyben már nem volt értelme a poligráfus vizsgálatnak, mert a vizsgálandó személy olyan sok információt megismert, hogy a válaszok minden bizonnyal emiatt is megtévesztőek lettek volna. Hasonló problémáról más ügyészek és nyomozók is beszámoltak, és a poligráfus vizsgálók is megerősítették ezeket a jogalkalmazói tapasztalatokat, hangsúlyozva, hogy a poligráfus vizsgálat akkor kecsegtet a legtöbb sikerrel, ha a releváns információk nyilvánosságra kerülése előtt végzik el. A kutatásban megkérdezett jogalkalmazók utaltak a sajtó szerepére és felelősségére is, amely azzal, hogy számos információt hoz nyilvánosságra a bűncselekményekkel kapcsolatban, gyakran nehezíti azok felderítését. Éppen ezért nagyon fontos, hogy – különösen a nyomozás elején – ne szivárognak ki olyan információk a bűncselekményekről, amelyek befolyásolhatják a nyomozás menetét, sőt eredményességét.

Kirendelő hatóság, kezdeményező személy

A kutatásban arra is kíváncsiak voltunk, hogy mely hatóság mely eljárási szakban rendeli el általában a poligráfus vizsgálatot, illetve, hogy a terhelti-védői kezdeményezések milyen gyakran fordulnak elő. Az általunk áttekintett aktákban a kirendelő hatóság kivétel nélkül a nyomozó hatóság volt, a poligráfus vizsgálat kezdeményezésének hátterére vonatkozóan nem álltak rendelkezésre információk. A jogalkalmazókkal folytatott csoportos interjú elhangzottak szerint azonban gyakori, hogy az ügyész kezdeményezésére kerül sor a poligráfus vizsgálatra.

30 Krispán István szóbeli közlése

A jogalkalmazók tapasztalatai szerint előfordul, hogy a nyomozás megszüntetése előtt történik a vizsgálat, vagy a megszüntető határozat elleni panaszban kezdeményezik a sértettek. Akad példa arra is, hogy a terhelt, illetve védője indítványozza a poligráfos vizsgálatot, bár pontos arányt erre vonatkozóan a kutatásban részt vett jogalkalmazók nem tudtak mondani. Egyik interjúalanyunk beszámolt egy ilyen ügyről, amelyben a terhelt számára végül kedvezőtlenül alakult a poligráfos vizsgálat, és ennek hatására beismerő vallomást tett.

A kutatásban részt vett jogalkalmazók egyetértettek abban, hogy a jövőben, az új Be. rendelkezéseinek keretei között is sok múlik majd a nyomozó hatóságok és az ügyészségek kapcsolatán a poligráf alkalmazása tekintetében is. Többen is osztották azt az álláspontot, amely szerint a büntetőeljárás megindulásától kezdve fontos a nyomozó hatóság és az ügyészség együttműködése, akár például a felderítési szakban végzett poligráfos vizsgálat kérdéseinek összeállítása során is.

A vizsgált személy eljárási pozíciója

Az interjúk során felmerült az a gyakorlati nehézség, hogy a vizsgálat alanyát a poligráfos vizsgálat előtt „státuszba kell helyezni”. A gyanúsításhoz már közölni kell a gyanúsítottal a gyanúsítás tárgyát képező bűncselekmény elkövetésének körülményeit, amely egyrészt feltételezi, hogy a hatóság rendelkezik ezen információkkal, másrészt erősen behatárolja a gyanúsított poligráfos vizsgálatának lehetőségeit.

Ehhez a problémakörhöz kapcsolódik az az interjúalanyaink által említett büntetőügy, amelyben a poligráfos vizsgálat eredményét azért zárta ki a bíróság a bizonyítékok köréből, mert a vizsgált személyt tanúként vetették alá a vizsgálatnak, és ezt követően lett gyanúsított. Az általunk megkérdezett jogalkalmazók domináns véleménye szerint nincs akadálya annak, hogy a későbbi gyanúsított először tanú-pozícióban vegyen részt poligráfos vizsgálaton, de csak abban az esetben, ha a vizsgálat előtt nem merül fel alapos gyanú vele szemben. Többen adtak hangot azon véleményüknek, hogy a poligráfos vizsgálat egyik célja éppen az, hogy a tanúból gyanúsított legyen, illetve, hogy a vizsgálat eredménye ismeretében akár beismerő vallomást is tegyen.

Az általunk áttekintett büntetőügyekben végzett poligráfos vizsgálatokban jellemzően a gyanúsított, illetve a sértett vallomásának valóságtartalmát vizsgálták. Az egyéb tanúk vizsgálatánál kivétel nélkül az volt a kérdés, hogy ez a személy lehetett-e elkövető. Szexuális bűncselekmények esetén több eljárási pozícióban lévő személy vizsgálatára is sor került az

ún. „egyidejű – páros vizsgálat” alkalmazásával, ami azt jelenti, hogy a sértett-feljelentőt és a terheltet azonos időpontban, két különböző vizsgáló vizsgálja poligráffal.

A vizsgálat lefolytatása

Az NSZKK poligráfós szaktanácsadói ma már az Amerikai Poligráf Társaság sztenderdjének megfelelő akkreditált eljárást alkalmazzák.³¹ Előre meghatározott, hogy milyen sorrendben kell feltenni a kérdéseket, hányszor kell felvenni a tesztet, hogyan kell variálni a kérdéseket, és hol vannak a vágópontok az eredmények értékeléséhez. A tesztek kötött helyű és funkciójú kérdésekből állnak, a kérdéseket pedig előre meghatározott módon rotálják. A teszt előtti interjú is egy strukturált eljárás, moduljainak sorrendje azonban a vizsgáló szempontjaitól, illetve az alanytól és a körülményektől függően változtatható. Az interjú legalább háromnegyed órát vesz igénybe, de akár hosszabb ideig is tarthat. A vizsgálatot megelőzően részletesen tájékoztatják az alanyt az eljárásról, és a kérdéseket is ismertetik vele. A sztenderd eljárás fontos része, hogy az alanyt a vizsgálat végén nyilatkoztatják, van-e még valami, amit szeretne elmondani. A tesztet követő interjú egyébként lehetőséget ad arra, hogy az alany magyarázatot adhasson esetleges megtévesztő reakcióira. Ezt követően egy ügyes kihallgató könnyen nyerhet a vizsgált személytől beismerő vallomást, és ez eljárásjogi szempontból sem aggályos.

Ami a konkrét vizsgálatban alkalmazott kérdések összeállítását illeti, mind a szaktanácsadók, mind a jogalkalmazók a kirendelő és a vizsgáló közötti szoros együttműködés, illetve a részletes, az ügy valamennyi releváns vonatkozására kiterjedő egyeztetés fontosságát hangsúlyozták. A poligráfós vizsgáló rendelkezik kriminalisztikai ismeretekkel, így tudja, hogyan fogalmazza meg a konkrét kérdéseket az ügygazda igényeinek megfelelően. Előfordul, hogy orientálja a kirendelőt, ha az indifferens vagy nem megfelelő kérdéseket szeretne feltenni. A csoportos interjújn részt vett jogalkalmazók arról számoltak be, hogy sok ügyben egészen hosszadalmas és részletes egyeztetés eredményeként születnek meg a kérdések. Ezért tartják fontosnak, hogy a szaktanácsadóval mindig az ügyben eljáró, annak részleteit ismerő nyomozó egyeztessen.

A bűnügyi iratok vizsgálata során arra a megállapításra jutottunk, hogy önmagában az iratokból nagyon kevés információ derül ki a vizsgálat körülményeiről. Az elrendelés határozattal történik, az legtöbbször a konkrét kérdéseket sem sorolja fel. Ugyancsak szűkszavú

a vizsgálat eredményeképpen elkészülő „jegyzőkönyv és szaktanácsadói nyilatkozat” az eljárás menetét illetően; a teljes vizsgálatot, a mért értékek részleteit és az értékelést ugyanis nem tartalmazza. Tartalmazza azonban egyebek mellett a vizsgálat során feltett kérdéseket, a vizsgált személy poligráfos múltjára, egészségügyi státuszára, illetve a vizsgálatot befolyásoló egyéb tényezőkre vonatkozó adatait, valamint a vizsgálati lelet értelmezését, tehát hogy a vizsgált személy fiziológiai reakciói jeleztek-e megtévesztést, illetve az alkalmazott pontozási rendszerben megállapított pontszámot. A szakértői vizsgálatok tekintetében ezzel szemben elvárás, hogy a jogalkalmazó annak értékeléséhez rendelkezzen az ehhez szükséges információkkal.

2018-ban született egy NSZKK főigazgatói szabályzat a poligráf vizsgálat egységes rendszeréről. Ezzel kívánják biztosítani, hogy a releváns információk a poligráf rendeltetéséről és a vizsgálat elvégzéséhez szükséges feltételekről eljussanak a jogalkalmazók felé. Tapasztalataink szerint azonban ennek ellenére előfordul, hogy a kirendelő hatóságok nem a megfelelő célra kívánják igénybe venni a módszert, nem adekvát kérdéseket tesznek fel, vagy más okból nem adták a vizsgálat szakmai feltételei.

A poligráf szaktanácsadói vélemény felhasználása a büntetőeljárásban

A korábbi Be. nyomán kialakult heterogén gyakorlat tükrében is fontos és megoldatlan kérdésként merül fel a poligráf vizsgálat eredménye büntetőeljárásban való felhasználásának kérdése. E probléma vizsgálata az új Be. rendelkezései fényében még inkább indokoltnak tűnik.

A jogalkalmazókkal folytatott csoportos interjúból is az derült ki, hogy a poligráf vizsgálat eredményének bizonyítékként, illetve a bírósági eljárásban történő felhasználását illetően nem egységes a joggyakorlat.

Egyik interjúalanyunk strukturált formában összefoglalta a korábbi bírósági gyakorlat főbb irányait. Az első megközelítés az 5/2014. (IX. 29.) BK véleményre vezethető vissza, amely azt rögzítette, hogy a poligráf vizsgálat eredménye nem okirati bizonyíték, és más bizonyítási eszköznek sem tekinthető, ezért nem lehet a tárgyaláson semmilyen módon figyelembe venni. Előfordulnak olyan ítéletek is, amelyekben a bíróság azt rögzítette, hogy a poligráf vizsgálat eredménye nem tekinthető bizonyítási eszköznek, de a bizonyítékok értékelése során a bíróság figyelembe veheti mint egyfajta adalékot; az egyik kommentár is tartalmazza, hogy a szaktanácsadói vélemény bizonyíték-értékelési segédlet. A harmadik – az ítéletábrai állásponttal ellentétes – megközelítés szerint: ami a tárgyalás anyagává tehető,

az bizonyítéknak minősül. Ezen álláspont alapján a poligráfós szaktanácsadói véleményt leginkább mint okirati bizonyítékot fogadják el.

Interjúalanyaink több ügy ismertetésével illusztrálták, hogy a bírósági gyakorlat igen szerteágazó és nem kiszámítható e téren, ami a vádhatóság dolgát is megnehezíti. A kutatásban részt vett jogalkalmazók többsége az új Be. rendelkezéseit e tekintetben pozitívnak tartja, bízva az egységes és kiszámíthatóbb jogalkalmazói gyakorlat kialakításában.

A poligráfós vizsgálat eredményének a büntetőeljárás során történő felhasználása mi-kéntjéről az aktavizsgálat – főleg az alacsony mintaelemszám miatt – sajnos igen kevés információt nyújtott. Mindössze 13 eljárás végződött ítélettel, 24 esetben megszüntették a nyomozást (főként amiatt, hogy a nyomozás adatai alapján nem volt megállapítható, hogy a bűncselekményt a gyanúsított követte el), 8 további ügyben pedig felfüggesztették a nyomozást (az elkövető kiléte nem volt megállapítható). A nyomozást megszüntető és felfüg-gesztő határozatok kiemelkedően magas aránya is arra utal, hogy poligráfós vizsgálatra gyakran olyan ügyekben kerül sor, amelyeket nehéz bizonyítani.

Fontos információt jelent a poligráfós vizsgálat eredményének felhasználásáról, hogy arról az eljárási iratok, határozatok milyen adatokat tartalmaznak. Mindössze 1 olyan ügy szerepelt a mintánkban, amelyben mind a vádirat, mind az ítélet tartalmazott utalást a poligráfós vizsgálat eredményére vonatkozóan, míg két további ügyben csak az ítélet, 1 ügyben csak a vád tett említést róla. 12 ügyben a nyomozást megszüntető határozat és 5 további ügyben rendőri jelentés tartalmazta röviden a vizsgálat megtörténte és eredm-nyére való utalást, míg a további 14 ügy iratai között nem találtunk ilyet.

A jogalkalmazókkal folytatott interjú során elhangzottak arra engednek következtetni, hogy a poligráfós vizsgálat krimináltaktikai felhasználása, tehát a nyomozást orientáló, se-gítő funkciója tekintetében kevés aggály merül fel. A módszer megbízhatóságára vonatkozó pontos adatokkal általában nem rendelkeznek a jogalkotók, és ez irányú tapasztalataik is vegyesek, bár túlnyomórészt pozitívak. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy az NSZKK poligráfós vizsgálói rendszeresen vesznek részt bírák, ügyészek képzésein. 2016-ban az új APA standardok átvétele és az akkreditált státusz elnyerésekor képzést tartottak a legtöbb kirendelést adó és vizsgálatot kérő nyomozó szerv számára.

Az interjúalanyok hangsúlyozták, hogy a vizsgálaton regisztrált megtévesztő vagy arra utaló reakció, hogy az alany rendelkezik ismeretekkel az adott bűncselekményről, csak arra alkalmas, hogy a nyomozó hatóságot orientálja, és további munkát generáljon – a gyanúsítás ugyanis további terhelő bizonyítékok beszerzését feltételezi. Már csak azért is így van ez, mert előfordul, hogy a vizsgált személy nem az eljárás tárgyát képező, hanem korábban elkövetett hasonló bűncselekmény miatt „bukik meg” a poligráfós vizsgálaton.

Nagy jelentősége van tehát a vizsgálatot követő interjúnak, a nyomozó hatóságok további bizonyítékok beszerzésére irányuló alapos munkájának és a bizonyítékok vádhatóság, illetve bíróság általi gondos mérlegelésének az eljárás során.

A poligráfos vizsgálók szakmai háttere

A poligráfos vizsgálók szakmai tudása, kompetenciája a jogalkalmazókkal folytatott csoportos interjúban is felmerült. Általában véve elismerően nyilatkoztak az NSZKK poligráfos szaktanácsadóiról, amiből látszik, hogy a vizsgálók felkészültségét és tapasztalatát fontosnak tekintik a vizsgálat eredményessége szempontjából. Emellett – mivel az új Be. *expressis verbis* kimondja, hogy a szaktanácsadó tanúként hallgatható ki – felmerült, hogy az akkreditált vizsgálat szigorú szakmai protokollja és a vizsgáló szakmai kompetenciája mellett az is lényeges, hogy hogyan ad számot a bíróság előtt megállapításairól és hogyan nyilatkozik a módszerrel kapcsolatban felmerülő kérdések tárgyában.

Összegzés

A kutatást a poligráfos vizsgálat szabályozásának hiányosságai és az ennek következtében szerteágazó és sok kérdést felvető joggyakorlat indukálta. Vizsgálatunk eredményei alátámasztották, hogy a korábbi büntetőeljárásról szóló törvény (1998. évi XIX. törvény) hatálya alatti joggyakorlat alapján számos kérdés merült fel, amelyek egy része az új szabályozás fényében sem tűnik oka fogyottnak.

A büntetőeljárásról szóló új, 2017. évi XC. törvény több tekintetben egyértelmű rendelkezéseket vezet be azzal, hogy a műszeres vallomásellenőrzési eljárásokat a bizonyítási cselekmények között helyezi el, a vizsgálatot folytató szaktanácsadónak pedig tanúkénti kihallgatását teszi lehetővé az eljárásban, ugyanakkor e módosítás a korábbiaknál is nyomtatékosabban vet fel kérdéseket a poligráfos szaktanácsadói vélemény bizonyítékként történő felhasználhatósága tekintetében. A módszer krimináltaktikai célú felhasználásával kapcsolatos, döntően pozitív jogalkalmazói tapasztalatok és az eljárásjogi garanciák rendszere miatt a poligráfnak a felderítés és nyomozó hatóság orientálása céljából történő alkalmazása nem tűnik problémásnak, de a vizsgálati eredmény bizonyítékként történő felhasználása tekintetében vannak még megválaszolatlan kérdések és aggályok. Ennek oka abban is keresendő, hogy a megítéléséhez támpontot adó elméleti és módszertani alapok

nem kellően ismertek a felhasználók számára, és a társtudományok képviselői részéről sem született mindezidáig konszenzus az alkalmazási lehetőségek, határok és feltételek tekintetében. A jogalkalmazókkal folytatott interjú tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a jogszabályi kereteken belül kialakuló gyakorlat egységesítése mellett mélyebb, tárgyszerűbb, szélesebb körű tájékoztatásra volna szükség a poligráfós vizsgálat, illetve az egyéb műszeres vallomásellenőrzési módszerek szakmai háttérével kapcsolatban. Ennek ismeretében a jogtudomány és a jogalkalmazás is karakteresebben foglalhatna állást a felhasználás lehetőségeiről és kereteiről.

DERES PETRONELLA¹

AZ EMBERKERESKEDELEM ÉS A KÉNYSZERMUNKA BŰNCSELEKMÉNYÉNEK EGYES BÜNTETŐJOGI KÉRDÉSEI² I.

Bevezetés

Magyarországon a büntető anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezéseken túlmenően közel 100 jogszabályban, illetőleg jogforrásban esik szó az emberkereskedelem jelenségéről, tényállásáról – vizsgálatának aktualitása nem vitatható.

Az Intézeti kutatást a Legfőbb Ügyészség kezdeményezésére folytattuk le. A kutatás során a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény hatályba lépése után irányadó emberkereskedelem és kényszermunka bűncselekményeket értékeltük – különös tekintettel a kizsákmányolás fogalmára – büntetőjogi, kriminológiai, szociológiai szempontból a jogalkalmazói gyakorlat kontextusában.

A hazai és nemzetközi szakirodalom, (szak)források feldolgozása mellett empirikus vizsgálatot is folytattunk:

- 127 ügyírátra kiterjedő értékelést, 116 ügyírátra kiterjedő iratelemzést végeztünk³,
- adatlapon is rögzítettünk egyes ügyeket⁴: a sértettre, az elkövetőre, a cselekményre és az egész eljárásra vonatkozó adatokat,
- mélyinterjúkat készítettünk⁵,

1 Dr. Deres Petronella PhD, tudományos főmunkatárs OKRI

2 DERES Petronella – WINDT Szandra: *Az emberkereskedelmi ügyek sajátosságai, a kizsákmányolás büntetőjogi, kriminológiai és szociológiai értékelése*. Országos Kriminológiai Intézeti kutatás, 2019.

3 A 2013–2018 között indult, ezen időszakban jogerős határozattal befejezett vagy folyamatban lévő, illetve a 2013. előtt indult, de az irányadó időszakban még folyamatban lévő büntetőeljárások ügyészségi házi iratait tanulmányoztuk. Összesen 79 emberkereskedelem ügy és 37 kényszermunka ügy esetében végeztünk részletes iratelemzést.

4 Adatfelvétel: Deres Petronella, adatelemzés: Windt Szandra; 30 ügyirat (19 emberkereskedelem, 11 kényszermunka) esetében történt adatfelvétel, az adatokat elkövetőnként rögzítettem, így összesen 65 adatlap készült (adatlaponként közel 50 jellemző mentén), majd ezen adatok kerültek feldolgozásra.

5 Mélyinterjú készítése: Deres Petronella (ezúton is kiemelten köszönjük a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei és a Szabolcs-Szatmár Megyei Főügyészség, továbbá a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Nemzetközi Bűnözés Elleni Főosztály Emberkereskedelmi Alosztály VI. Bűnüldözési Osztályának segítségét, közreműködését).

- kerekasztal-beszélgetést szerveztünk⁶,
- áttekintettük a hazai és nemzetközi statisztikai adatokat⁷.

Az ügyészégi házi iratok bekérése a Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztályának segítségével történt.

1. Emberkereskedelem

1.1. Az Intézeti kutatás aktualitása

Az emberkereskedelem témakörét, annak büntető anyagi jogi és jogalkalmazási kérdéseit érintően általában, valamint az Intézeti kutatás szempontjából is kiemelkedő a Legfőbb Ügyészség négy innovatív iránymutatása, instrumentuma:

1. KSB. 3771/2018/5-I. – NF. 3889/2014/11. (az emberkereskedelem büntettéről a nemzetközi normák tükrében, továbbá az ügyészégi jogalkalmazás gyakorlati kérdéseiről)⁸,

2. BF. 1301/2018/2-I. (a fenti iránymutatás büntetőbíróóságok előtti ügyészégi alkalmazása céljából kiadott instrumentum),

3. KSB. 3771/2018/45-II. – NF. 3889/2014/17-II. (kiegészítő iránymutatás az emberkereskedelem büntette sértettjeinek azonosításával, valamint annak kiemelésével kapcsolatban, hogy ezen sértettek különleges bánásmódot igénylő személyként kezelése nagy valószínűséggel a legtöbb esetben fennáll),

4. BF. 933/2019. [a 2019. évi LXVI. törvény által módosított Btk. 459. § (1) 1. pontjában foglalt bünszervezet-fogalom új fogalmi ismérveinek helyes értelmezése tárgyában].

Magyarország Kormánya 2020. február 18-án az Országgyűléshez benyújtotta az emberkereskedelem áldozatainak kizsákmányolása elleni fellépés érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló T/9280. számú törvénytervezetet. A Javaslát célja a 18 éven

6 DERES Petronella – WINDT Szandra: *Az emberkereskedelmes ügyek a jogalkalmazók szemszögéből*. *Ügyészek Lapja*, 2019/4-5. szám, 91–96.

7 Statisztikai adatok áttekintése: Windt Szandra

8 Az iránymutatás a kizsákmányolás és a kiszolgáltatott helyzet értelmezésén túl szól a prostitúciós tevékenység kihasználásával megvalósított emberkereskedelem bűncselekményének a kerítés bűncselekményétől történő elhatárolási sarokköveiről, a bünszervezetben elkövetés és az emberkereskedelemhez kapcsolódó pénzmosás vizsgálatáról. A Főügyészségeknek az iránymutatás mentén felül kellett vizsgálniuk a kerítés bűncselekménye miatt indult eljárásokat, majd jelentést készíteniük a Legfőbb Ügyészség Kiemelt, Korrupciós és Szervezett Bűnözés Elleni Ügyek Főosztálya részére.

aluli kiskorú személyek megóvása a szexuális kizsákmányolással szemben. A módosítás kifejezésre juttatja, hogy a tizennyolcadik életévüket be nem töltött, szexuális szolgáltatás nyújtására felajánlkozó személyek nem bűnelkövetők, hanem a prostitúció és az ahhoz kapcsolódó jelenségek áldozatai.⁹

Büntetőjogi szempontból a Javaslat egyik legkiemelkedőbb része az emberkereskedelem és a kényszermunka tényállásainak teljeskörű reformja.¹⁰

A törvénytervezet az Intézeti kutatásban is feltárt egyes kérdésekre, problematikákra konzekvens választ ad.

Kiemelendő, hogy a törvénytervezet benyújtását megelőzően, illetve azzal párhuzamosan egy-egy fontos instrumentum is hatályba lépett: az emberkereskedelem elleni küzdelem hatékonyságának növeléséhez szükséges intézkedésekről szóló 1125/2019. (III. 13.) Korm. határozat, valamint a 1046/2020. (II. 18.) Korm. határozat az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2020–2023 közötti nemzeti stratégiáról, valamint annak végrehajtását szolgáló, 2020–2021 közötti időszakban végrehajtandó intézkedési tervről.

A tanulmány további részében az Intézeti kutatás egyes megállapításairól adok számot: a hatályos tényállások mentén – a nemzetközi irányadó instrumentumokat áttekintve – értékelem a hazai emberkereskedelem, illetve kényszermunka jelenségének büntetőjogi vonatkozásait a jogalkalmazói gyakorlat tükrében.

A kutatás során azt láttuk, hogy minden jó gyakorlat avagy hiátus az ítéletben, illetve az ügyet lezáró egyéb jogerős határozatban érhető tetten, innen fejthetőek vissza azok a tényezők, hogy mire kell/kellene a hangsúlyokat helyezni többek között a nyomozásban, a nyomozás felügyeletében, a bizonyítékok értékelésében, illetve, hogy a jogi dogmatika milyen kihívásokkal áll szemben.

1.2. Az emberkereskedelem kriminalizációja

1.2.1. Alapvetések, irányadó nemzetközi instrumentumok

Az emberkereskedelem (illetve tágabb értelemben az azzal kapcsolatos jelenségek) hazai jogi szabályozásának gyökerei a XIX. századig nyúlnak vissza.¹¹

⁹ A Javaslat szerinti megoldás alapján, ha a szexuális szolgáltatásra felajánlkozó személy a tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadik életévét nem, akkor a Szabs. tv. új 172. § (2) bekezdése szerinti büntetethőséget kizáró ok miatt nem büntethető tiltott prostitúció szabálysértése miatt.

¹⁰ Ennek értékeléséről a tanulmánysorozat következő részeiben adok számot.

Magyarország Alaptörvényének III. cikk (1) bekezdése értelmében tilos az emberkereskedelem, amelyre vonatkozó nemzetközi szabályozás több mint száz éves múltra tekint vissza.

A III. cikk emberi méltóságot súlyosan sértő bánásmódokat emel ki, és részben az Alkotmányra, részben nemzetközi jogi dokumentumokra alapozva határozza meg, illetve bővíti ezek körét. Az Alaptörvény számára az európai emberi jogi egyezményből és az Európai Unió tagállamainak közös alkotmányos hagyományából építkező Alapjogi Charta olyan közös európai értékeket fogalmaz meg, amelyekből a tagállami alkotmányok is meríthetnek. Az Alaptörvénybe beemelt tilalmi listában több – a 21. század Európája és az alkotmányozó megítélése szerint – Magyarország számára is egyaránt fontos paranccsal találkozunk, ezek közül az egyik az emberkereskedelemre mint a bűnözés emberi méltóságot súlyosan sértő, határokon átívelő, és – főleg az áldozatokat¹² tekintve – tömegessé váló formájával szembeni fellépésre vonatkozik.¹³

A III. cikk (1) bekezdésére több – az általunk vizsgált ügyekben született – ítélet is hi-

11 Magyarországon a rendelkezésre álló történelmi adatok szerint a leánykereskedés, prostitúció kezdetét a honfoglalás utáni időkben találhatjuk meg. A kalandozó magyarok portyázások során nyugati városokba is eljutottak és itt megismerkedtek a prostituáltakkal, akiket zsákmányként hazahoztak. Szent István is felismerte, hogy az egykor szilárd erkölcsű magyar nép erkölcsé védelemre szorul: az erkölcsi életet egyrészt a kereszténység felvételével, másrészt ennek terjesztésével és az ismert dekrétumaival is megerősítette. (CZINE Ágnes: *Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája*. PhD-értekezés, Pécs, 2011., 45.) Szent István továbbá a „gyalázatos emberkereskedelem egyik fő útjától – a Prága és az arab Kalifátusba szállítandó fiúk és leányok exportjára berendezkedett nemzetközi úttól – való elfordulását kereskedelmi korlátozásokkal is fékezte. Esztergom váralján a szlávul Sobotinnak nevezett szombatnapi vásárhelyen, valamint a Csepel sziget alatt Fehérvárra vezető Szigetfő-rácalmási, görögösen Sombotunak nevezett szombatnapi vásárhelyet rendelt el, amivel lehetetlenné tette a szombatot ünneplő rabszolgakereskedők működését is. Esztergom további sorsát befolyásolta, hogy István a Prágán átvezető rabszolgák helyett egy olyan új európai jeruzsálemi zarándok- és kereskedelmi utat épített ki, mely Keletet és Nyugatot nem az emberkereskedelem, hanem a Krisztus sírjához zarándoklók és a nyomukban járó fűszer- és gyarmatáru kereskedők útjává tette meg” (GYÖRFFY GYÖRGY: *Esztergom történeti szerepe az államalapításban és országépítésben*. In: *Lux Pannoniae Esztergom – Az ezeréves kulturális metropolis*. Balassa Bálint Múzeum, Esztergom, 2001., 12–13.).

12 A hatályos emberkereskedelem tényállás passzív alanya természetes, élő személy lehet. A 192. § (2) bekezdésben megfogalmazott – egyes szakirodalmi álláspontok szerint alap-, mások szerint minősített – tényállás passzív alanya a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett. Nem emberkereskedelmet, hanem emberi test tiltott felhasználását (Btk. 175. §) követi el, aki „emberi génnel, sejtrel, ivarsejtrel, embrióval, szervvel, szövettel, halott testével vagy annak részével” kereskedik. Ugyanakkor az emberkereskedelem minősített tényállását valósítja meg, aki az emberkereskedelmet emberi test tiltott felhasználása céljából követi el.

13 GÁVA Krisztián – SMUK Péter – TÉGLÁSI András: *Az Alaptörvény értékei*. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem kiadványa, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., 68.

vatkozott a Btk. 192. § kapcsán.¹⁴ Valamennyi határozat kiemelte, hogy az emberkereskedelem bűncselekményére irányadó indokolás szerint az emberi méltósághoz fűződő jog alapján megengedhetetlen, hogy az ember maga kereskedés tárgyává váljon. Ennek megakadályozását továbbá több nemzetközi szerződés és az Európai Unió joga is Magyarország kötelezettségévé teszi.

A nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségekre is figyelemmel a magyar Btk. igen részletesen szabályozza az emberkereskedelmet, mely tevékenység sérti az emberi méltóságot, személyes szabadságot, tovább az önrendelkezéshez való jogot.¹⁵

„A bűncselekmény kiemelkedő tárgyi súlya, a jogalkotó szigorú hozzáállása egyértelműen következik a [...] törvényhelyből kitűnő szigorú, részletes jogszabályi rendelkezésekből, a minősített esetek relatíve nagy számából, illetve abból a körülményből is, hogy a cselekmény előkészülete is büntetőjogi fenyegetettség alá esik.”¹⁶

Fontos, hogy az adott bűncselekményi tényállás által védett érdek nem feltétlenül azonos a Btk. adott fejezetének elnevezésével, amely utóbbi az absztrakció magasabb szintjén helyezkedhet el.¹⁷

Az emberkereskedelem tényállását a Büntető Törvénykönyv rendszerében kiegészítik a prostitúcióhoz kapcsolódó ún. élőszködő bűncselekmények, a szexuális bűncselekmények, a munka célú kizsákmányoláshoz fűződő bűncselekmények, illetve a gyermekek védelmét szolgáló egyéb rendelkezések.¹⁸

Megjegyezzük azonban, hogy e tényállásoknak az emberkereskedelem bűncselekményétől történő elhatárolási, minősítési, halmazati kérdései, az erre vonatkozó problematikák éppen a kizsákmányolás jelenségének „Janus-arcú” voltából fakadnak.¹⁹

14 Pl. B. 5028/2011. sz. ügy (B.-A.-Z. Megyei Főügyészség)

15 BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: Büntetőjog II. Különös Rész. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2018., 187.

16 L. Miskolci Törvényszék 6. B. 2015/2014/57. sz. ítélete a Bf. 221/2016. sz. ügyben (Debreceni Fellebbviteli Főügyészség).

17 E megállapítás (lásd továbbá: HOLLÁN Miklós: *Emberkereskedelem – A kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai*. HVG-ORAC, Budapest, 2012.) a kizsákmányolási célzatú emberkereskedelem kerítés bűncselekményétől történő elhatárolási kérdéseinek vonatkozásában is irányadó.

18 Lásd továbbá: Emberkereskedelem elleni küzdelem Magyarországon. Belügyminisztérium Európai Együttműködési Főosztály. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/thb_overview_hungary_hu.pdf 6. oldal csoportosítása.

19 Megjegyezzük továbbá, hogy kizsákmányolással kapcsolatos jelenségeket a Btk. más tényállásai, többek között az uzsora-bűncselekmény tényállása is büntetni rendeli. Az uzsora-bűncselekmény passzív alanya a rászorult helyzetben lévő személy, valamint hozzátartozója, eltartottja. A bűncselekmény tehát nem csak

A társadalmi és a gazdasági viszonyok átalakulása igényli a jogalkotói válaszokat, megoldásokat, igaz ez arra az esetre is, amikor olyan probléma kezelésére kell jogszabályi rendszert találni, mint az emberkereskedelem. Magyarországon elsőként az 1998. évi LXXXVII. törvény iktatta be az 1978. évi Btk. rendszerébe a Btk. 175/B. szakaszában szabályozott emberkereskedelem tényállását. A tényállás megalkotásának hátterében a jogalkotói koncepció szerint elsősorban a rabszolgaság tárgyában Genfben, 1926. évi szeptember hó 25-én kelt nemzetközi egyezményből eredő kötelezettségek álltak.

A törvényhely 2002. április 01-jei hatállyal módosult, tekintettel arra, hogy az ENSZ határokon átnyúló szervezett bűnözés elleni egyezményének kiegészítő jegyzőkönyvében (Palermo Protokoll) meghatározott követelmények ezt szükségessé tették.²⁰

A tényállás alapesete több elkövetési magatartással bővült („ennek érdekében toboroz, mást szállít, elszállásol, elrejt”), továbbá átalakult a minősített esetek rendszere, a jogalkotó új minősítő körülményeket hívott életre.

A 2012. évi. C. törvény (új Büntető Törvénykönyv) – a fenti szabályozáson nagymértékben változtatva – a 192. §-ban rendelkezik az emberkereskedelem tényállásáról. A jogharmonizációs kötelezettségek teljesítése végett a jogalkotó kifejezetten büntetni rendel bizonyos, a *kizsákmányolás célzatával* elkövetett cselekményeket is.²¹

Az alábbi összehasonlító táblázat segítségével röviden bemutatom az emberkereskedelem bűncselekményét illetően irányadó nemzetközi instrumentumok egyes rendelkezéseit, amelyek hazai vonatkozásait a magyar szabályozásban és jogalkalmazói gyakorlatban felmerülő megoldások, dogmatikai, jogalkalmazási kérdések során tárgyalom.

azzal szemben valósítható meg, aki „szorosán véve elsőrendű szükséglete kielégítése érdekében megy bele a megállapodás megkötésébe. A törvény nemcsak a megállapodás kötelezettjének biztosítja a védelmet, hanem a vele közös háztartásban élő hozzátartozónak, illetve a megállapodás kötelezettje által tartási kötelezettség alapján eltartott személynek is. A súlyos nélkülözés ugyanis az ő oldalukról is vizsgálendő”. Nemcsak az uzso-
rakamat visszafizetésére kötelezett sértett ezekben az ügyekben, hanem a vele együtt (vagy akár nem együtt) élő hozzátartozói, családi köre is. Bővebben lásd: DERES Petronella: *Az uzsora-bűncselekmény (Btk. 381. §) gyakorisága és a Btk. 381. § (4) bekezdésében meghatározott korlátlan enyhítés bevezetésének hatása*. Országos Kriminológiai Intézeti kutatás (2015)

20 Az ENSZ 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve.

21 GELLÉR Balázs József: *Emberkereskedelem*. In: Polt Péter (főszerk.): Új Btk. kommentár 3. kötet XVIII. Fejezet: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013., 277.

Az emberkereskedelem kriminalizációja a nemzetközi instrumentumokban*			
	ENSZ Jegyzőkönyv („Palermo Protokoll”)	Európa Tanács Egyezménye (Varsói Egyezmény)	2011/36/EU irányelv
Az államok az alábbi cselekményeket bűncselekménnyé nyilvánítják:			
emberkereskedelem	5. (1) Cikk	18. Cikk	2. Cikk
emberkereskedelem kísérlete	5. Cikk (2) a) <i>(Az egyes államok jogrendszerének vonatkozó alapfogalmaitól függően.)</i>	21. Cikk	3. Cikk
társtettesség, felbujtás, bűnszegély	5. Cikk (2) b)	21. Cikk	3. Cikk
– úti, illetve (személy) azonosító okmány hamisítása, – ilyen okmány megszerzése vagy átadása, – más személy úti, illetve személyazonosító okmányának visszatartása, elvétele, elrejtése, megrongálása vagy megsemmisítése <i>ha e magatartásokat <u>szándékosan</u> és emberkereskedelem <u>elkövetésének lehetővé tétele céljából</u> követik el.</i>	nincs rendelkezés	20. Cikk	nincs rendelkezés

* CEPEDA, Pérez – ISABEL, Ana – DEMELSA, Benito Sánchez: *Trafficking in Human Beings: A Comparative Study of the International Legal Documents*. 2014., 19–20. oldal mentén

Az államok az alábbi magatartások bűncselekményé nyilvánítását fontolóra veszik:			
„felhasználói” magatartás**	nincs rendelkezés	19. Cikk	18. Cikk (4) bek.
minősített esetek („súlyosító körülmények”)	nincs rendelkezés	24. Cikk a) az áldozat életét veszélyeztető (szándékos vagy súlyosan gondatlan) elkövetés, b) gyermek áldozat, c) hivatalos személy hivatali eljárása során követte el, d) bűnszervezetben követték el	4. Cikk a) az áldozat életét veszélyeztető (szándékos vagy súlyosan gondatlan) elkövetés, b) <u>különösen kiszolgáltatott személy sérelmére követték el (a gyermek – 18 éven aluli – áldozat mindig ilyen személynek tekintendő az irányelv vonatkozó rendelkezései szerint),</u> c) bűnszervezetben követték el, d) az áldozat életét veszélyeztető (szándékos vagy súlyosan gondatlan) elkövetés, e) súlyos erőszakot alkalmazva vagy az áldozatnak különösen súlyos sérelmet okozva követték el,

** A kizsákmányolás tárgyát képező szolgáltatások igénybe vétele, feltéve, hogy a szolgáltatást igénybe vevőnek tudomása van arról, hogy az érintett személy emberkereskedelem áldozata.

szankció (alapesetek)	1. Cikk, amelyet az ENSZ nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezményének (továbbiakban: NSZBE) 11. Cikkével együtt kell értelmezni. Olyan szankciók, amelyek figyelembe veszik az adott bűncselekmény súlyosságát.	23. Cikk (1) bek. Hatékony, arányos és visszatartó erejű szankciók, beleértve a szabadságelvonással járó büntetéseket is, amelyek kapcsán kiadatásra kerülhet sor.	4. Cikk (1) bek. Büntetési tétel felső határa legalább 5 év szabadságvesztés.
szankció (minősített esetek)	Nincs rendelkezés [de lásd: NSZBE 11. Cikk (1) bek.]	Nincs rendelkezés	4. Cikk
a bűncselekmény elkövetéséhez felhasznált eszközök és a bűncselekményből származó bevételek lefoglalása és elkobzása	1. Cikk, amelyet az NSZBE 12. Cikkével összhangban kell értelmezni.	23. Cikk	7. Cikk
„büntethetőség kizárására” vonatkozó rendelkezések***	Nincs rendelkezés	26. Cikk	8. Cikk
jogi személy (büntetőjogi) felelőssége és a velük szemben kiszabható szankciók.****	1. Cikk, amelyet az NSZBE 10. Cikkével összhangban kell értelmezni.	22. Cikk 23. Cikk (2) bek.	5. Cikk 6. Cikk Az irányelv alkalmazásában jogi személy: az alkalmazandó jog szerint jogi személyiséggel rendelkező bármely jogalany (kivéve: állam, államhatalmat gyakorló egyéb közjogi intézmény, nemzetközi közjogi szervezet).

*** Az emberkereskedelem áldozatával szembeni büntetőeljárás vagy szankciók alkalmazásának mellőzése olyan bűncselekményekben való részvételük miatt, amelyekre annak közvetlen következményeként kényszerültek, hogy az emberkereskedelemnek minősülő bűncselekményt elkövették velük szemben (azaz addig a mértékig, ameddig kényszer hatása alatt cselekedtek).

**** A jogi személy felelősségre vonható legyen az olyan emberkereskedelemnek minősülő bűncselekményért, amelyet – a jogi személy javára – saját nevében vagy a jogi személy valamely szervének tagjaként eljárva olyan személy követett el, aki a jogi személyen belül vezető tisztséget tölt be (a vezető tisztségviselő: a jogi személy képviselőjére jogosult, a jogi személy nevében történő döntéshozatalra irányuló jogosultsággal rendelkezik, a jogi személyen belül ellenőrzési jogkörrel rendelkezik). Továbbá a jogi személy felelősségre vonható legyen abban az esetben is, ha az előzőekben megjelölt személy általi felügyelet vagy ellenőrzés hiánya tette lehetővé, hogy a neki alárendelt személy az érintett jogi személy javára elkövesse a bűncselekményt.

1.2.2. A hazai szabályozásban és joggyakorlatban felmerülő megoldások, dogmatikai, jogalkalmazási problémák alapkérdései – a 192. § (1) és (2) bekezdésének áttekintő értékelése

A 192. § (1) bekezdésében foglalt alapeset ismérvei

Az emberkereskedelem alapesete a nevesített magatartások egyéb tárgyi (mód) vagy alanyi (kizsákmányolási célzat) ismérvek nélküli büntetendőségét teremti meg, a korábbi Btk. emberkereskedelem tényállásából átemelve.

Az (1) bekezdésben nevesített alapeset elkövetési magatartásai két csoportba sorolhatók:

- a) az ember mint „áruforgalom” tárgya: eladás-megvásárlás, más személyért elcserélés, az átadás-átvétel;
- b) az a) pontba sorolt cselekmények megvalósítása érdekében kifejtett sui generis előkészületi, illetve sui generis bűnsegédi magatartások: szállítás, elszállásolás, elrejtés, vagy másnak való megszerzés.

ad a)

Az eladás-megvásárlás mint adásvétel címén a polgári jog terminológiája értelmében az eladó dolog tulajdonjogának átruházására, a vevő a vételár megfizetésére és a dolog átvételére köteles. A dologátruházó szerződések közös jellemzője, hogy a tényleges főszolgáltatást, a materiális szolgáltatást nyújtó fél tulajdonában álló (vagy majdan a tulajdonába kerülő) dolgot ruház át a másik félre, adásvétel esetén ellenérték fejében.²² Az adásvétel tárgya azonban kizárólag dolog lehet, ily módon a természetes, élő személy adásvétele a polgári jog szabályai szerint semmis, de a büntetőjogi tényállás szempontjából, mint elkövetési magatartás megvalósul, ha az eladó a passzív alanyt ellenértékért (pénzért vagy egyéb vagyoni értékkel rendelkező dologért) adja át a vevőnek.²³

Az elcserélés során a szolgáltatás és ellenszolgáltatás tárgyát is passzív alany képezi. Az elcserélés fogalma ebben az értelemben megjeleníti, hogy két vagy több személy helyzete megváltozik, mintegy barterügylet jön létre.²⁴

Ellenszolgáltatásként történő átadás vagy átvétel esetén az ellenszolgáltatás nem pénz, hanem más szolgáltatás. A természetes, élő személyt átadó valamilyen szolgáltatásban

22 BÍRÓ György: *Átruházó szerződések*. In: Polgári Jogi Kodifikáció 2003/2., 14–30.

23 BELOVICS Ervin: *Emberkereskedelem*. In: Belovics Ervin (szerk.): Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II. Különös Rész. XVIII. Fejezet: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2018., 187.

24 CZINE Ágnes: *Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája*. PhD-értekezés, Pécs, 2011., 202.

részesül vagy részesült és ennek ellentételezése a hatalmában lévő személy átadása, míg a szolgáltatást nyújtó személy tekintetében átvétel jön létre.²⁵

ad b)

Az a) pontban rögzített magatartások érdekében történő ide sorolt cselekmények a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges feltételek biztosítását jelentik. A szállítás a sértett tartózkodási helyének megváltoztatására irányul.

A 315/2014. sz. ügyben²⁶ a sértettet – elmondása szerint – 2013. szeptember 17-én leütötték és öntudatlan állapotban kiszállították Angliába, ahol egy sorházban 2014. február 12. napjáig tartották fogva, ahol fogva tartói számára kellett először különböző háztartási munkákat, majd a városban föld- és kertészeti munkákat végeznie. A sértett ezen időszak alatt munkabért nem kapott, és a hiányos táplálkozás miatt lefogyott. A sértett többször is kijelentette, hogy szeretne hazamenni, azonban elmondása szerint „nem tudott eljönni, mert mindig figyeltek rá.”

2013 késő őszén az elkövetők a sértettet arra is kényszerítették, hogy velük együtt vegyen részt bolti lopásokban, azonban a második alkalommal tetten érték őket, amelyet követően a sértett – nyilatkozata szerint – egy napig volt fogdán. 2014 februárjában a sértett megszökött fogva tartótól, majd jelentkezett az angol rendőrségen, végül – jelenleg nem tisztázott körülmények között – 2014 márciusában repülőgéppel Budapestre utazott.

A sértett vallomása szerint feltehetően 4 magyar állampolgár volt az, akik 2013. szeptember 17. napján Tapolcán a sérelmére elkövetett bűncselekményben részt vehettek, míg Angliában a fenti személyeken túl még egy személy (elkövetők rokona) is jelen volt, s ők kényszerítették a sértettet munkavégzésre, illetve a lopási cselekményekben való részvételre.

A Veszprém Megyei Főügyészség átírata szerint a sértett személyi szabadságától megfosztott állapota már Magyarországon megvalósult, tekintettel arra, hogy 2013. szeptember 17. napján elvesztette mozgási, helyváltoztatási szabadságát.

Az elkövetők a személyi szabadságától megfosztott sértettet – gépkocsival, illetve hajóval – Magyarországról Angliába szállították, ahol részére szállást biztosítottak, így a Btk. 192. §-ának (2) bekezdésében írt „szállít” és „elszállásol” tényállási elemek megvalósultak, tekintettel arra is, hogy ezen elkövetési magatartások akkor is tényállásszerűek, az azokat nem az (1) bekezdés a) pontja szerinti alaptényállásban meghatározott elkövetési magatartások megvalósítása érdekében fejtik ki. [Ilyen kitétel kizárólag az (1) bekezdés b) pontja tartalmaz.]

A Főügyészség szerint a (2) bekezdés törvényi tényállásban írt – kizsákmányolási – célzat, így a bűncselekmény is megállapítható. A Btk. 192. §-ának (8) bekezdés alapján kizsákmányolás a kiszolgáltatott

25 BELOVICS Ervin: *Emberkereskedelem*. In: Belovics Ervin (szerk.): Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II. Különös Rész. XVIII. Fejezet: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2018., 188.

26 315/2014. sz. ügy (Veszprém Megyei Főügyészség); jogerősen lezárt ügy (nyomozás-megszüntetés). A nyomozás megszüntetésére bűncselekmény hiányában azért került sor, mert a sértett szavahihetősége – vallomására, illetve más tanúk vallomására figyelemmel – megdőlt, és a feljelentésében foglaltakat a nyomozás egyéb adatai sem támasztották alá.

helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzése. Tekintettel arra, hogy a Btk. 192. §-ának (2) bekezdésében meghatározott tényállás az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelvén (a továbbiakban: irányelv) alapul, így az irányelvben írt fogalom-meghatározások a „kizsákmányolás” tartalmának vizsgálata során alkalmazandóak. Az irányelv 2. cikkének (2) bekezdése szerint a kiszolgáltatott helyzet olyan helyzet, amelyben az adott személy tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek. Az irányelv 2. cikkének (3) bekezdése szerint a kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszermunkát vagy -szolgáltatásokat – a koldulást, a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgáltatást is ideértve –, a bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolást és a szervek kivételét.

Előnyön nemcsak az anyagi előnyt, hanem bármely más olyan kedvezményt, kedvezőbb helyzetet is érteni kell, amely a sértett kiszolgáltatott helyzetével való visszaélés révén áll, vagy állhat elő.

Tekintettel arra, hogy a sértettet már Magyarországon is akarata ellenére dolgoztatták, így megalapozottan feltehető, hogy az elkövetők a sértett Angliába szállításának megkezdésekor is kizsákmányolási céllal jártak el, ahogyan ezt a későbbi történések alá is támasztják.

A törvény a kizsákmányolást mint célzatot teszi ugyan a tényállás részévé (s e körben az Új Btk. Kommentár [3. kötetének 279. oldala] is rögzíti, hogy a kizsákmányolási célzat fennáll már azzal, hogy az elkövető törekszik az előny megszerzésére), azonban jelen esetben – a kizsákmányolási célzaton túl – ilyen eredmény meg is valósult, tekintettel arra, hogy az elkövetők a sértett kiszolgáltatott helyzetével való visszaélés révén előnyt szereztek (dolgoztatták, melyből bevételük származott).

A szállítás módjára és az elszállásolás körülményeire tekintettel a Főügyészség szerint a sértett sanyargatása minősítő körülmény megállapítható, míg a nyomozás adatai alapján felmerült, hogy az elkövetők további személyeket is dolgoztattak Angliában, így a bűnszövetségben történt elkövetés gyanúja is fennáll.

A Főügyészség álláspontja szerint a két bűncselekmény (emberkereskedelem és kényszermunka) egymástól elkülöníthető, a nehézséget az okozhatja, hogy a kizsákmányolás fogalma magában foglalja a kényszermunkát is. A Btk. 192. §-ának (2) bekezdésében írt tényállás esetében azonban a kizsákmányolás (ami lehet kényszermunka is) az elkövető célzata, míg a Btk. 193. §-ának (1) bekezdésében írt törvényi tényállás a (kényszer)munkavégzésre kényszerítést az elkövetési magatartás részeként szabályozza, illetve az elkövetési magatartások is eltérőek. Utóbbi tényállás elkövetési magatartása a munkavégzésre kényszerítés, ami – jelentős – többletmagatartást jelent az emberkereskedelem második alaptényállásában meghatározott célzathoz képest.

Elhatárolási problémát az az eset jelenthet, amikor – a munkavégzésre irányuló – emberkereskedelmet a Btk. 192. §-a (3) bekezdésének b) pontjában írt erőszakkal vagy fenyegetéssel követik el. Ebben az esetben az elhatárolás alapja az lehet, hogy az erőszakkal vagy fenyegetéssel történő elkövetés a munkavégzésre kényszerítéshez vagy az emberkereskedelem tényállásában megjelölt elkövetési magatartásokhoz kapcsolódik-e (ugyanakkor ez esetben az e törvényhelyekhez fűzött szankció okozhat anomáliát).

Az elszállásolás a sértett számára szállás biztosítása (bárkinek a tulajdonában vagy jogszerrű használatában álló ingatlanban).

A sértett elrejtése nemcsak a hatóságok vagy hozzátartozók, hanem bárki más (más emberkereskedők) elől is tényállásszerű.²⁷

A másnak való megszerzés olyan egyoldalú magatartás, amely biztosítja az elkövető számára a passzív alany személye feletti rendelkezést, amelyet az elkövető végső soron más megszerző személy számára kíván gyakorolni.²⁸ A megszerzés körébe tartozhat a passzív alany rábírása arra, hogy a harmadik személy számára közvetlen rendelkezést biztosító helyre menjen.²⁹ Az emberkereskedelem tényállásán kívül a Büntető Törvénykönyvben kizárólag a kerítés (Btk. 200. §) tényállásában szerepel természetes személy más személy részére valamilyen magatartásra történő megszerzése.³⁰

A kizsákmányolás – a 192. § (2) bekezdésben foglalt tényállás ismérvei és a kiszolgáltatott helyzet értékelése

Egyes szakirodalmi álláspontok szerint minősített eset³¹, mások szerint³² – egy új, önálló –

27 GELLÉR Balázs József: *Emberkereskedelem*. In: Polt Péter (főszerk.): Új Btk. kommentár 3. kötet XVIII. Fejezet: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013., 278.

28 GÁL Andor – HEGEDŰS István – JUHÁSZ Zsuzsanna – KARSAI Krisztina – MEZŐLAKI Erik – SZOMORA Zsolt – TÖRŐ Sándor: *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20190101/lr/chain3468/> letöltés dátuma: 2019. november 07.

29 GELLÉR Balázs József: *Emberkereskedelem*. In: Polt Péter (főszerk.): Új Btk. kommentár 3. kötet XVIII. Fejezet: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013., 278.

30 Az emberkereskedelem e fordulatának értelmezésnél a megszerzés Btk. 200. § tekintetében kialakult fogalmára érdemes támaszkodni. „Ezt a módszert többek között a kerítés és az emberkereskedelem közötti történeti és kriminológiai összefüggés is alátámasztja: a kerítés kapcsán a büntetőjogi szak- és tankönyvek is többször hivatkoznak a leánykereskedelem jelenségére (vö. pl. Traytler 1963: 321.; Bodgál/Pintér 1981c: 219–220.), ami Nagy szerint „nök üzletszerű kerítése és áruba bocsátása a prostitúció számára” (Nagy 1999e.: 301.). A kerítés kapcsán a szerzők szoktak idézőjellel (Schultheisz 1966: 265.), vagy anélkül (Traytler 1963: 333.) mások (élő testének) árusításáról szólni”. HOLLÁN Miklós: *Az emberkereskedelemre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás*. In: Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica: publicationes doctorandorum iuridicorum, 2001., (1) 1–20., 239–283.

31 BELOVICS Ervin: *Emberkereskedelem*. In: Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II. Különös Rész. XVIII. Fejezet: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2018., 189.

32 GELLÉR Balázs József: *Emberkereskedelem*. In: Polt Péter (főszerk.): Új Btk. kommentár 3. kötet XVIII. Fejezet: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013., 280., illetve GÁL Andor – HEGEDŰS István – JUHÁSZ Zsuzsanna – KARSAI Krisztina – MEZŐLAKI Erik – SZOMORA Zsolt – TÖRŐ Sándor: *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20190101/lr/chain3468/> letöltés dátuma: 2019. november 22.

alapeset jön létre, amennyiben az elkövetési magatartások kifejtésére más kizsákmányolása céljából kerül sor. Ezen esetben – a bűncselekmény tényállásában kizárólag ehelyütt – a toborzás is, mint elkövetési magatartás, büntetendő. A *toborzás* a sértett döntésének befolyásolására irányuló tevékenység, ami arra irányul, hogy a sértett a tettesnél vagy másnál tevékenykedjen (pl. prostituáltként vagy „munkavégzőként”).

Kétségtől eltekintve sajátos e kizsákmányolási célzatú alakzat természete: a fentebb jelölt a) csoportba sorolt magatartások tekintetében azokra épülő célzatos minősített esetet realizál, azonban a b) csoportba sorolt magatartásokhoz, valamint a toborzáshoz már nem minősített esetként kapcsolódik, hiszen nem az (1) bekezdés b) pontjában nevesített alakzatot [az (1) bek. a) pont érdekében kifejtett magatartásokat] minősíti súlyosabban, hanem az a) pontra tekintet nélkül a kizsákmányolási célzatú „toboroz, szállít, elszállítás, elrejt vagy másnak megszerez” elkövetési magatartásokat.³³

A Btk. 192. § (8) bekezdésbe foglalt értelmező rendelkezés értelmében a kizsákmányolás „a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére törekvés”. A Btk. indokolása szerint a kiszolgáltatott helyzet előállhat egy tényező következményeként, de kiválthatja azt több tényező összessége, a kiszolgáltatott helyzetet előidézheti az elkövető, de az fennállhat tőle függetlenül is, mely utóbbi esetben a bűncselekmény a már fennálló kiszolgáltatott helyzet fenntartásával vagy az abból való kilábalás megakadályozásával valósulhat meg.

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a kiszolgáltatottság az az állapot, helyzet, illetve tény, hogy valaki, valami ki van szolgáltatva valakinek, valaminek, teljesen hatalmában van, s tehetetlenül kell túrnia, hogy az kénye-kedve, akarata szerint bánjon vele; valamely kellemetlen dolog, helyzet elviselésének kényszere.³⁴

Az emberkereskedelem témakörében a nemzetközi szakirodalomban több helyen a „kiszolgáltatott” és a „szegény” kifejezéseket szinonimaként használják, a szegénységet gyakran említik az emberkereskedelem egyik fő okaként. A kiszolgáltatottság azonban nem ugyanaz, mint a jövedelemnélküliség vagy a még tágabb értelemben vett szegénység.³⁵ A kiszolgáltatottság arra utal, hogy egy személy egy adott (élet)helyzetben van: figyelembe kell venni az adott személy külső körülményeit, valamint, hogy vannak-e s melyek azok a mechanizmusok, amelyek lehetővé teszik, hogy a személy megvédje magát e külső feltételek negatív hatásaival szemben.

33 A másnak megszerzés fordulata kapcsán már ehelyütt utalnék arra, hogy a kizsákmányolási célzatú „másnak megszerzés” nem kell, hogy az adásvétel, illetve a további (1) a) pontban megjelölt magatartások érdekében történjen.

34 <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-359B8/kiszolgáltatottsag-37203/>

35 An Introduction to Human Trafficking: Vulnerability, Impact and Action. United Nations, New York, 2008. 68. o.

A Legfőbb Ügyészség KSB 3771/2018/5-I. sz. iránymutatása felhívja a figyelmet arra, hogy a vonatkozó EU Irányelv 2. cikke a kiszolgáltatott helyzetet akként definiálja, mint amely helyzetben az adott személy tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek.

Az iránymutatás külön kiemeli, hogy a mind a nemzetközi, mind a hazai meghatározás értelmében „a kiszolgáltatott helyzetben lévő sértett érvényes bejegyzést nem adhat az emberi méltóságát, személyi szabadságát sértő bűncselekmény elkövetésébe”.

A 192. § (2) és a hozzá kapcsolódó minősített esetek során különös figyelemmel kell lenni a kiszolgáltatott sértett e helyzetének bizonyítására.

Mely tényezők befolyásolják az emberkereskedelem áldozatának kiszolgáltatott helyzetét, illetve adnak támpontot annak minősítéséhez (és a különleges bánásmód alkalmazásának³⁶ indokoltságához)?

A Legfőbb Ügyészség 3771/2018/45-II. - NF. 3889/2014/17-II. sz. kiegészítő iránymutatása az emberkereskedelem büntette sértettjeinek azonosításával kapcsolatban, továbbá az emberkereskedelem áldozatainak azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet 1. sz. melléklete (Azonosító adatlap az emberkereskedelem áldozatainak azonosításához – Útmutató az azonosító adatlaphoz az adatfelvevő számára) gyakorlati támpontot ad az emberkereskedelem bűncselekmény ügyében eljáró hatóságoknak, mind bizonyítási, mind minősítési kérdéseket illetően. Ennek mentén bizonyítási szempont többek között:

- a sértett életkora (valószínűleg gyermek³⁷),
- a sértett szállás-, lakhelye, annak körülményei,
- a sértett iskolázottsága,
- fizikai jelek: látható sérülések, testi fogyatékoság, terhesség, alultápláltság, kimerültség,
- a kizsákmányolást megelőző anyagi helyzete, jövedelme, vagyona, munkalehetőségei,
- a sértett szociális helyzete, családtagok, eltartottak, kiskorú gyermekek száma, 1 főre eső jövedelem,
- a sértett munkalehetőségei az országban vagy külföldön (beszél-e nyelveket),

36 Lásd továbbá: Kiss Anna: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2018.

37 Megjegyzendő, hogy a hazai büntetőjogi terminológia a sértett vonatkozásában a gyermek megjelölést nem alkalmazza. A büntető anyagi jogban a Btk. Különös Részében foglalt bűncselekmények tényállásai a sértettet – (elkövetéskori) életkorát tekintve – mint 12. életévét, 14. életévét vagy 18. életévét be nem töltött személyt jelölik, e személyeket részesíti a jogalkotó minősített védelemben egyes tényállásokat illetően (így az emberkereskedelem tényállásában is), illetőleg egyes bűncselekmények tényállásai a passzív alany kiskorúságról rendelkeznek (pl. kiskorú veszélyeztetése).

- személyazonosító okmányokkal rendelkezik-e (ha nem mikor, hol, hogyan vesztette el vagy vették el tőle stb.),
- külföldön van-e helyismerete a sértettnek (tud-e önállóan közlekedni, szállást, ellátást szerezni)³⁸,
- honnan szerzett tudomást a külföldi munkáról (hol-hogyan történt a toborzás, később a szállítás),
- munkakörülmények/tevékenység végzésének körülményei: mennyi jövedelme származik a végzett munkából, fizetést kap-e, kitől kapja, hogyan és kinek ad, küld a bevételéből rendszeresen, kiadásait hogyan rendezi, van-e tartozása; nagy áldozati valószínűsége utaló jel, ha munkaideje (tevékenység végzésének időtartama) kirívóan hosszú, a fizetés egy részének, vagy egészének elvonása, nem tudja megmondani a munkahelye címét, kiugróan magas(nak állított) közlekedési, lakhatási, étkezési költségek, nők esetében, külföldi azonosításnál: otthon hagyott, kiskorú gyermek(ek).

Említésre méltó az Országos Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Főosztálya által összeállított és jóváhagyott 27-256/2/2006. sz. Módszertani útmutató az emberkereskedelem és a prostitúcióra kényszerítés nyomozásához. Az útmutató az e bűncselekmények áldozatainak kihallgatásával kapcsolatos – a nyomozati tevékenység során leginkább hasznosítható – elemeket tartalmazza igen részletesen (a bizonyítékok, az áldozattal való bánásmód, az áldozat-tanú kihallgatása).

A Bf. 161/2015. sz. ügyben³⁹ a bűnösség kimondásához igazolni kellett, hogy a vád tárgyává tett adásvétel a sértett kizsákmányolása érdekében történt, vagyis az érintettek az ügylettel az emberi mivoltában megalázott, fiatal felnőtt sértettet kiszolgáltatott helyzetbe hozták. Ez jelen ügyben egyértelműen megállapítható volt, a sértett nem rendelkezett pénzzel, autóval, ráadásul az otthonától távoli Itáliába vitték, ahol nem voltak kapcsolatai, olaszul sem beszélt, sőt amíg „üzletben volt”, a futtatói elvették a telefonját, helyette munkatelefont kapott tőlük, amin keresztül csak a vádlottakkal tudott kapcsolatba lépni, az otthon maradt szüleivel pedig csak az ő jelenlétükben, kihangosítva beszélhetett, ami szintén fokozta kiszolgáltatottságát.

A történeti tényállás szerint fk. IV. rendű vádlott (továbbiakban: VF4) és a sértett együtt jártak a vádbeli időszakban (2011-ben). A 22 éves sértettet fk. VF4 segítségével és közvetítésével szervezték be a magyarországi futtatók által irányított, az olaszországi Modena városában folytatott utcai prostitúcióba, ugyanis fk.

38 Szilágyi László csoportvezető főügyészségi ügyész (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség) álláspontja szerint ugyanezen kérdések felmerülnek egy kiskorú sértett esetében is, aki a faluját még soha nem hagyta el, de Budapestre kerül, mert „jobb” életre vágyik.

39 Bf. 161/2015. sz. ügy Győri Fellebbviteli Főügyészség (jogerős másodfokú ítélet)

VF4 azzal a kéréssel kereste meg az ismerősét III. rendű vádlottat (továbbiakban: VF3), hogy segítsen barátnőjének (sértettnek) munkát szerezni, tekintve, hogy egyikük sem dolgozott, csak csavarogtak, viszont megélhetésükhöz pénzre volt szükségük (több ízben VF3 lakásának lépcsőházában töltötték az éjszakát).

VF3 ismerte a Budapesten élő I. rendű vádlottat (továbbiakban: VF) és tudta róla, hogy prostitúciós tevékenység végzésére lányokat visz ki Olaszországba, ezért mobiltelefonon felhívta, s közölte vele, hogy van egy lány (a sértett), aki jól fizető „munkát” keres és bizonyára megfelelné neki.

VF és VF3 megegyeztek abban, hogy VF3, külföldön történő prostitúciós tevékenység végzése céljából legkevesebb 20 000 Ft-ért eladja VF-nek az idegen nyelvet nem beszélő, nincstelen, pénzre szoruló sértettet. Az adásvételt 2011. szeptember 29. napján VF3 lakótelepi lakásán, a bejárati ajtót előzetesen kulcsra zárva, a konyhában bonyolították, miután a lányt az eladó VF3 élettársa és fk. VF4 nővére (VF3 utasítására) kihívóan felöltöztették (miniszoknyába) és feltűnően kisminkelték annyira, hogy az elnyerje az ügylet tárgyát képező lányt mustráló vevő (VF) tetszését, aki előtt pózolnia kellett a sértettnek, majd a lány az ügylet megkötését követően az évszaknak megfelelően átöltözött farmerba és pulóverbe.

VF és VF3, utóbbi lakásán a külföldi prostitúcióra szánt sértett vételárában is megállapodtak, ám a vevő VF-nél nem volt annyi készpénz, ezért 20 000 Ft-ot már Budapestre hazaérve, a postán adott fel az eladó VF3-nak.

A lakásban az adásvétel intézésekor a vevő VF kíséretében a barátja, II. rendű vádlott (továbbiakban: VF2) – aki ezidőtájt szintén prostituáltakat futtatott Modenában – és fk. VF4 is jelen volt, utóbbi volt az, aki a barátnőjét (a sértettet) az eladó rendelkezésére bocsátotta. Mindketten egyetértettek az ügylettel, sőt mi több támogatták azt, megerősítve ezzel az üzletkötő vádlottak szándékát, egyszersmind ismervén az adásvétel célját is, jelesül, hogy a vevő VF, Olaszországban a nekik kiszolgáltatott sértett testének áruba bocsátásából fog pénzt szerezni magának.

A sértett – a barátjától, fk. VF4-től eltekintve – előzőleg nem ismerte az adásvételt bonyolító vádlottakat, akik ugyanakkor tisztában voltak azzal, hogy a lány egyáltalán nem ismeri az olasz nyelvet, külföldön támaszul szolgáló személyes kapcsolatokkal nem rendelkezik, pénze sincs, viszont Magyarországon van egy kislánya, akit el kellene tartania, mindazonáltal a vevője (VF), az ügylet helyszínéül szolgáló lakásban, a többiek szeme láttára az okmányait is elvette sértettől és eltette.

Ezt követően VF a gépkocsiján – VF2 kíséretében – Budapestre a lakóhelyére, családi házába fuvarozta a megvásárolt sértettet (miután postán keresztül megküldte VF3-nak a hiányzó vételárat, aki abból a közvetítés fejében 20 000 Ft-ot adott át VF4-nek), ahol előbb feleségével enni adtak neki, majd a házuk kertjében levő házikóban lefektették, ahol a sértett másik két lány társaságában töltötte a kiszállítás előtti éjszakát (miközben VF2 többször rájuk nézett), aztán másnap hajnalban, azaz 2011. 09. 30. napján 5 óra-kor ébresztették őket, hogy valamennyien, tehát a sértett „munkájából” pénzt remélő és realizáló VF, továbbá a megszerzésben és futtatásban őt támogató VF2, valamint a sértett és a másik két lány induljanak Olaszországba közút melletti prostitúciós tevékenységet folytatni.

VF autójával (Audi) utaztak ki, amit nevezett vezetett, mellette ült VF2, a beszerzett lányok a hátsó ülésen foglaltak helyet. A sértett – mivel kimerült volt – szinte végigaludta a hosszú utat, csak a szlovéniai határon ébredt fel, és – VF2 kíséretében, felügyelete mellett – WC-re ment, majd a délutáni időszakban érkeztek meg Modenába, ahol már megvolt a szállásuk: egy szoba, amit VF és a szintén – általuk toborzott – magyar lányokat futtató testvére, „Janika” egy „Elizabeth” nevű hölgytől bérelt egy panzióban.

Budapest és Modena kb. 900 km-re vannak egymástól. A futtatóik által bérelt szobában a VF „tulajdonát” képező sértetten és két útitársán túlmenően több prostituált is lakott (összesen 6-an voltak), ők VF

testvérének, „Janikának” az uralma alatt álltak, de Modenában tartózkodott VF másik testvére, A. B. is, aki szintén segítette vigyázni a lányokra, más szóval „test-örködött”, továbbá az élettársát futtatta, cserében a lányok fizették a fogyasztását.

VF határozta meg, hogy a sértettnek az egyes szexuális szolgáltatásokért mennyit kell kérnie a kuncsaftjaitól: az orális szex 30 euróba, a normál közösülés 40 euróba, az extra (hátról történő) közösülés 50 euróba került. A sértettnek a keresményét minden nap végén VF-nek kellett leadnia, aki adott belőle a fuvarozásba, figyelésbe alkalmanként besegítő VF2-nek, egyébként egy menet 15 percig tarthatott, ezt túllépve VF „kiszedte” a sértettet az „üzletből”. Végig ott volt a közelében, egy kamionparkolóból figyelte és járőrözött is, valamint a kitérkezéskor rendelkezésére bocsátott mobiltelefonon keresztül utasígtatta, amivel egyébként a sértett csak VF-t és VF2-t tudta felhívni.

A sértett VF felügyelete alatt és érdekében közel 6 hónapon keresztül üzte a prostitúciós tevékenységet, ezalatt „gazdája” (VF) naponta, illetve néhány alkalommal VF2 is kihordta az út szélére a modenai Via Emiliára dolgozni, a műszak este 6 órától hajnal 6 óráig tartott s legkevesebb 200 eurót meg kellett keresnie. A sértett kelendőségének fokozása céljából esetenként előfordult, hogy VF új ruhát vett neki és gumióvszerrel, továbbá az üzletek után tisztálkodásra használt törülközővel is folyamatosan ellátta, ám ha nem volt elegendő forgalma, akkor ordította vele. Túl azon, hogy elvette az összes pénzét, az okmányait, mobilját is, amit muszáj volt kihangosítani, ha a szüleivel beszélt, hogy VF és VF2 (utóbbi csak 2 hétig volt kint velük a panzióban, majd hazautazott újabb lányokért) ellenőrizhessék mit mond az eltűnése miatt aggódó, sőt mi több, a lányukat köröztető szüleinek.

A fenti időszakban VF néha hazafuvarozta Magyarországra a sértettet, pl. 2011 novemberében és karácsony előtt (az ünnepekre ajándékot is adott a sértett szüleinek), azonban a látogatások alkalmával is kínosan ügyelt arra, hogy a sértettet ne tévessze szem elől, illetve feleségével át is öltöztették normális, polgári ruhába.

2012. március 20. napján az olasz panzióban kommandósok törtek rájuk és előállították őket, majd a lányokat a kihallgatásukat követően elengedték, a futtatókat – köztük VF-et is – viszont letartóztatták az olasz bűnügyi szervek. Ez az esemény, tehát VF elfogása vetett véget a sértett által VF fennhatósága alatt üzött prostitúciónak, ugyanakkor a sértett csak júliusban, a Baptista Szeretetszolgálat segítségével tért vissza Magyarországra, mert a „fiúk bekerülését” követően J. élettársa, a szintén prostituált „Zs.” vette át az irányítást, ettől kezdve neki kerestek a lányok, beleértve a sértettet is.

A lányok közül egyébként a sértett kereste a legkevesebb pénzt, átlagban naponta 200-300 eurót, szemben a többiekkel, akik naponta akár 400-500 eurót is megkerestek, ennek az volt az oka, hogy a sértett kelleetlenül bánt az „üzleteseivel”, ebből fakadóan szerényebb volt a forgalma.

VF2 2011. 09. 30. napja és október közepe között, mintegy 2 héten keresztül, alkalmanként besegített a sértett prostitúcióját pénzszerzésre kihasználó VF-nek azzal, hogy vagy vele volt az autóban, amikor együtt járőröztek és figyelték az út menti kamionparkolóból a testét áruló sértettet, vagy személyesen ő fuvarozta ki a lányt dolgozni, szexuális szolgáltatást nyújtani, ilyenkor ellenőrizte is a tevékenységét. E cselekményekért a sértettől elvett keresményből VF-től kapott némi honoráriumot (pontosan meg nem határozható összegűt).^{40 41}

40 A bűncselekmények jogerős minősítése: VF: 192. § (2) II. fordulat (kizsákmányolási célzattal elkövetett megvásárlás), VF2: 175/B. § (1) II. fordulat és 207. § (1) bűnsegéde, VF3: 192. § (2) I. fordulat (kizsákmányolási célzattal elkövetett eladás), *fk.* VF4 (VF3 bűnsegéde): 192. § (2) I. fordulat.

41 A jogerős ítéletben kiszabott szankció neme és mértéke: VF: 2 év (4 évre felfüggesztett) szabadságvesztés,

Az ügyben másodfokon eljáró ítélőtábla ítéletében kiemeli, hogy a kizsákmányolás fogalmában az előny szerzésére törekvés nemcsak anyagi előnyt jelent, hanem minden olyan kedvezményt, kedvezőbb helyzetet, amely a sértett kiszolgáltatott helyzetével való visszaélés révén áll elő. VF és VF2 esetében azonban az is megállapítható, hogy anyagi előnyhöz jutottak a sértett által a tényállásban megállapítottak alapján.

továbbá pénzbüntetés (600 000 Ft) [a vagyonekhozást az ítélőtábla mellőzte, mert az olasz eljárásban már elkobozták]; VF2: 1 év 6 hónap (végrehajtandó, többszörös visszaesői minősége miatt) szabadságvesztés és 2 év közügyektől eltiltás, továbbá pénzbüntetés (150 000 Ft); VF3: 2 év (3 évre felfüggesztett) szabadságvesztés, továbbá pénzbüntetés (200 000 Ft), *fk.* VF4: 8 hónap (2 évre felfüggesztett) szabadságvesztés és pártfogó felügyelet, továbbá vagyonekhozás (20 000 Ft).

TILKI KATALIN¹

EGY TERMÉSZETKÁROSÍTÁSSAL KAPCSOLATOS JOGESET ÁLTAL FELVETŐDÖTT KÉRDÉSEK

Bevezetés

2014 októberében egy a médiában megjelent cikk² arról számolt be, hogy a nagylaki határátkelőhelyen a rendőrök egy bolgár furgonban huszonötezer védett kecskerákot találtak ládákból elhelyezve. A kecskerákok eszmei értéke egyenként 50 ezer forint, a szállítmány értéke meghaladta az egymilliárd forintot. A gyanúsítottak Belgiumba vitték volna a rakományt – az egyik olyan országba, ahol különösen kedvelik az ilyen típusú ételeket –, viszont nem rendelkeztek a rákok behozatalához szükséges okmányokkal. A rendőrök természetkárosítás megalapozott gyanúja miatt őrizetbe vették az 59 éves S. I.-t és fiát, a 29 éves S. D.-t. A lefoglalt kecskerákokat ideiglenesen a Szegedi Vadasparkban helyezték el.

A tanulmány célja, hogy bemutassa: ez a látszólag egyszerűnek tűnő jogeset milyen szövevényessé vált a gyakorlatban, ismertesse a büntetőeljárás során felvetődött kérdéseket, valamint felvázolja azt a folyamatot, amelyből a válaszok kibontakoztak.

A természetkárosítás tényállásáról

Az új Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény) a természetkárosítás tényállását két külön szakaszra bontotta. A 242. § az egyedek védelmével, a 243. § a természeti területek és értékek védelmével kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazza. A tanulmányban bemutatásra kerülő jogeset miatt csak a 242. § elemzésére kerül sor.

A bűncselekmény *jogi tárgya* a természeti környezet, illetve ökológiai egyensúly védelméhez fűződő társadalmi érdek.

1 Dr. Tilki Katalin tudományos munkatárs, OKRI

2 Milliárdos rákfogas – Megették volna a védett állatokat. Forrás: https://nepszava.hu/1036904_milliardos-rafogas-megették-volna-a-vedett-allatokat (Letöltés dátuma: 2020. március 31.)

A természetkárosítás *kerettényállás*, amelyet a természetvédelemre vonatkozó hazai jogszabályok³, valamint az Európai Unió rendelkezései⁴ töltenek ki.

242. §: A bűncselekmény *elkövetési tárgya* az élő szervezetek egyedei. Idetartoznak:

- a fokozottan védett élő szervezetek egyedei,
- a védett élő szervezetek és az Európai Unióban természetvédelmi szempontból jelentős növény- vagy állatfajok,
- az EK tanácsi rendelet alapján védelemben részesülő vadon növény- és állatfajainak egyedei.

A törvény meghatározása alapján élő szervezet

- az élő szervezet egyedének valamennyi fejlődési szakasza, alakja vagy állapota,
- a fajok keresztezéseként és kereszteződéseként létrejött egyed,
- az élő szervezet egyedének származéka.

A legfontosabb nemzetközi egyezmények: a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló Washingtoni Egyezmény, a vándorló, a vadon élő állatfajok védelméről szóló Bonni Egyezmény, valamint az európai, vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről szóló Berni Egyezmény.

A fenti nemzetközi és a vonatkozó európai uniós dokumentumok részletes ismertetésétől eltekintek, mivel ezt már korábbi tanulmányomban megtettem.⁵

A fokozottan védetté nyilvánítás szabályait az 1996. évi LIII. törvény tartalmazza.

Élő szervezetnek minősülnek a mikroorganizmusok, a gombák, a növények, valamint az állatok fajai, alfajai, változatai. Az élő szervezetek bármely fejlődési alakjára vagy szakaszára vonatkozik a büntetőjogi védelem, ilyen például növények esetén a gumó, a palánta, míg állatok esetében a rovarok lárvái, bábjai, a kétéltűek petéi.

A fajok mesterséges keresztezésével vagy természetes kereszteződésével kapcsolatban ki

3 A tényállást kitöltő főbb hazai jogszabályok: a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény, a növényvédelemről szóló 2000. évi XXXV. törvény, az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. évi törvény, a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény, a végrehajtásáról szóló 79/2004. (V. 4.) FVM rendelet, a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről szóló 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet, a védett állatfajok védelmére, tartására hasznosítására és bemutatására vonatkozó részletes szabályokról szóló 348/2006. (XII. 23.) kormányrendelet.

4 Lásd erről részletesen: *Természetvédelem nemzetközi szinten és az Európai Unióban*. Belügyi Szemle 2016/5. szám, 88–106.

5 *Természetvédelem nemzetközi szinten és az Európai Unióban*. Belügyi Szemle 2016/5. szám, 88–106.

kell emelni, hogy amennyiben a fokozottan védett állat vagy növény hibridjeiről van szó, akkor ezek is fokozottan védettek lesznek.

Az élő szervezet származékának tekintendő az elpusztult élőlény, az élő vagy elpusztult élő szervezet bármely része (állat testrésze, növény virága, termése), valamint az a termék vagy készítmény, amely a felsoroltak valamelyikéből készült, illetve ezek valamelyikéből származó összetevőt tartalmaz.

A hazai államigazgatási szabályok megkülönböztetnek⁶ fokozottan védett és védett élő szervezeteket, továbbá az Európai Unióban természetvédelmi szempontból jelentős növény- vagy állatfajokat.

A büntetőjog védelem a fokozottan védett, illetve az EK rendelet A és B mellékletében szereplő élő szervezetek (származéka) esetében a növény- és állatfaj egyedére, az eszmei értékre tekintet nélkül terjed ki, ugyanakkor a védett élő szervezetek és az EU-ban természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok esetén csak akkor áll fenn, ha érintett egyedek pénzben kifejezett értékének együttes összege eléri a fokozottan védett élő szervezet egyedei esetében megállapított legalacsonyabb értéket.

A bűncselekmény *elkövetési magatartásai* a jogellenes megszerzés; tartás; forgalomba hozatal; az országba való behozatal, kivitel, az ország területén történő átszállítás; a kereskedelem; károsítás; az elpusztítás.

Megszerzés alatt a bármilyen módon történő birtokba vétel értendő, függetlenül attól, hogy a megszerzés saját vagy más személy részére történik. A tartás a viszonylag hosszabb ideig történő birtoklást jelenti. A forgalomba hozatal minden olyan tevékenységet magában foglal, amelynek következtében az elkövetési tárgy jogellenesen más személy birtokába kerül. Az országba behozatal, kivitel, az ország területén átszállítás a jogellenes szállítással valósul meg. A kereskedelem során az elkövetés tárgya ellenérték fejében kerül másokhoz rendszeresen ismétlődően, haszonszerzésre törekedve. Károsítás esetén az élő egyed jelentős sérelmet szenved, de nem pusztul el. Az elpusztítás olyan magatartás, amely az élő szervezet életfunkcióinak megszűnését eredményezi.

A Kúria 8/2017. számú elvi döntése szerint természetkárosítás büntetett [242. § (1) bek. b) pontjának 5. fordulata] követi el az, aki a védett állatfajok egyedeinek, származékainak Magyarországon történő keresztülzállításához szükséges természetvédelmi hatóság engedély nélkül végez – élettelen egyedekre, származékokra is kiterjedő – fuvarozást. Mivel az áruval a fuvarozó köteles elszámolni, ezért tudnia kell, hogy milyen árut szállít, annak darabszámát és tartalmát is ismernie kell.

6 KARSAI Krisztina – SZOMORA Zsolt – VIDA Mihály: *Anyagi büntetőjog Különös rész I.* Iurisperitus Bt., Szeged, 2013., 258.

Kiemelendő, hogy az elkövetési magatartások tanúsítása kizárólag *jogellenesség* esetén valósít meg bűncselekményt (pl. jogellenesség hiányát eredményezi a jogszabály felhatalmazása alapján kiadott hatósági engedély).

A jogellenesen jelenti az engedély nélküli, illetve az engedély kereteit túllépve, valamint a tiltott módon történő cselekményeket,⁷ továbbá a hatósági határozatban megállapított kötelesség megszegésével kapcsolatos magatartást⁸ is.

„A büntetőjogi felelősség megállapításánál az egész jogrendszert figyelembe kell venni, mivel a büntető jogon kívüli más jogszabályok adott esetben kizárhatják a büntetőjogi felelősséget. A jogellenességet így kizárja a hatósági engedély, mivel ez esetben a társadalomra veszélyesség kizárt, valamint a végszükségben történő cselekvés [utóbbi büntethetőséget kizáró ok az új Btk. 15. § f) pontja alapján].

A jogellenességet továbbá kizárja a Tvt. 9. § (5) bekezdése is, amelynek értelmében kivételt képez az emberi egészség, a természetett növények, valamint a tenyésztett állatok védelme érdekében végzett, az élő szervezet állományának – külön jogszabályban meghatározott – szabályozása, valamint az élő szervezetekkel folytatott rendeltetésszerű gazdálkodás.”⁹

A bűncselekmény *eredménye* az elkövetési tárgy károsodása, illetve elpusztulása.

A bűncselekmény akkor válik *befejezetté*, ha az elkövetési magatartások valamelyikének következménye ténylegesen bekövetkezett.

A bűncselekmény 242. §-a esetén¹⁰ a megszerzés *kísérleteként* minősülhet az állatcsapda felállítása a fokozottan védett állat elfogása céljából. Az elpusztítás kísérlete valósulhat meg például mérgezés céljából a mérég kihelyezésével. Ezzel szemben nem lehet kísérlete a tartásnak, illetve a megszerzést követően megvalósított elkövetési magatartási változatoknak.

A bűncselekmény *alanya* bárki lehet.

Az alapesetek csak *szándékosan* valósíthatók meg, a gondatlan elkövetés kizárólag a minősített esethez kapcsolódik. Szándékos elkövetés esetén az elkövető tudatának (általános szinten) át kell fognia, hogy az elkövetési tárgy védett növény- vagy állatfaj egyede, vagy természeti terület.

7 A törvényhelyhez fűzött miniszteri indokolás.

8 KARSAI Krisztina – SZOMORA Zsolt – VIDA Mihály i. m. 263.

9 VÁRHEGYI Éva: i. m. 19–20.

10 KARSAI Krisztina – SZOMORA Zsolt – VIDA Mihály i. m. 263.; a Csongrád Megyei Főügyészség (1.B.157/2019.) tájékoztató anyaga.

A tévedés kizárhatja a szándékos bűncselekmény miatti felelősséget. Ha azonban a tévedést gondatlanság okozta és a minősített esetre meghatározott feltételek megvalósulnak, akkor gondatlanságból elkövetett természetkárosítás vétsége állapítható meg.

Itt kell megemlíteni a Kúria álláspontját, amelyet a Bfv. II. 360/2007/5. sz. ügyben fejtett ki.¹¹ A tényállás szerint a terhelt csomagjából a tételes vámvizsgálat során egy preparált aligátorfej került elő, amelyet ajándékba hozott. Az elsőfokú ítélet leszögezte, hogy az aligátor „Aligátor mississippiensis” néven szerepel a Washingtoni Egyezmény II. Függelékében, valamint a 338/97/EK rendelet „B” mellékletében. Ennek alapján élő példányainak, illetve bármely származékának a behozatalához a (re-)exportáló ország illetékes hatósága által kiállított CITES export- és az importáló ország illetékes hatósága által kiállított importengedély megléte és bemutatása szükséges. Ezek az engedélyek azonban hiányoztak.

A terhelt az elsőfokú eljárás során érdemi védekezésében elmondta: nem tudott arról, hogy az ajándékba vásárolt aligátorfej behozatalához engedély szükséges. Az elsőfokú bíróság érdemben nem foglalkozott a terhelt védekezésével, csak azt mondta ki, hogy a külföldre utazó vagy onnan érkező személy köteles tájékozódni a kivihető, illetőleg a behozható, engedélyhez kötött dolgokról.

Nem büntethető, aki cselekményét abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, ha erre alapos oka van. E szerint tehát a terhelt védekezését nem csak a külföldre utazók általános tájékozódási kötelezettségének oldaláról kell vizsgálni.

A terhelt cselekményének elkövetése előtt a szükséges jogi tájékozódást elmulasztotta, emiatt tette a felróhatóság körébe esik. Ez azonban azt jelenti, hogy mulasztása miatt, vagyis hanyagságból a szükséges ismereteket nem szerezte meg, tettét tehát gondatlanságból követte el. A természetkárosítás büntette alapesetének azonban nincs gondatlan alakzata.

A Kúria megállapította, hogy a terhelt cselekménye az általánosan ismert vagy megismerhető jogi előírásoknál nehezebben megismerhető tilalmat sértett. A természetvédelmi oltalom alá eső növény- és állatfajok bonyolultan szabályozott, terjedelmes listájának felkutatása és megismerése, a vonatkozó jogszabályok egybevetése szaktudást feltételez. Azt is tudni kell, hogy ezek a listák változnak, ezt pedig nehéz nyomon követni. A cselekmény körülményeiből az látható, hogy a terhelt nem készült fel az aligátorfej behozatalára, egy hirtelen ötlettől vezérelve vásárolta meg azt egy üzletben. Ez alapján nem róható fel neki, hogy a védett állat- és növényfajokra vonatkozó tájékozódást elmulasztotta.

11 TILKI Katalin – DUNAVÖLGYI Szilveszter: *A vám- és pénzügyőrség szerepe a környezetvédelemben*. Kriminológiai Tanulmányok 46. kötet (szerk: Virág György) OKRI, Budapest, 2009., 306–307.

A cselekmény társadalomra való veszélyességében való tévedés gyakori lehet olyan büntetőjogilag tilalmazott magatartások esetében, amikor az elkövető a kerettényállást kitöltő igazgatási szabályt szegi meg. Az ilyen igazgatási típusú rendelkezések ismerete csak olyan személyektől várható el, akik hivatalból foglalkoznak ezzel, illetve akik ezen a területen fejtik ki rendszeresen tevékenységüket. Ezzel szemben, aki véletlenül és alkalmilag sérti meg az igazgatási jogszabályokkal rendezett előírásokat, hivatkozhat cselekménye társadalomra veszélyességében való tévedésre.

A Kúria elfogadta a terhelt védekezését és így felmentette őt a természetkárosítás büntetése miatt emelt vád alól.

Súlyosabban minősül a bűncselekmény, ha a fokozottan védett vagy védett élő szervezetek egyedeinek olyan mértékű pusztulását eredményezi, amely eléri a fokozottan védett élő szervezetek pénzben kifejezett értékének kétszeresét; illetve, ha a pusztulás az EK rendelet hatálya alá tartozó védett élő szervezet egyedeivel kapcsolatban olyan mértékű, amely már az állomány fennmaradását veszélyezteti.

A természetkárosítás többféle elkövetési tárgyára elkövetett cselekmény természetes *egység*.

Ha a fokozottan védett növény, állat vagy ilyen állattól származó tojás elpusztítása, gyűjtése jogtalan eltulajdonítás céljából történik, a természetkárosítást és a lopást halmazatban kell megállapítani (BH 1984.305).

A természetkárosítás elkövetőjével szemben *kitiltásnak* is helye van.

A természetkárosítással kapcsolatos jogeset elemzése

A felvetődött kérdések

- Az állat védettsége szempontjából releváns körülmény-e az, hogy ezek az állatok vadon élők vagy mesterséges körülmények között tenyésztettek?
- Az 1996. évi LIII. törvény kiterjed-e a mesterséges körülmények között tenyésztett védett állatok egyedeire, avagy csak a vadon élő állatokra?
- Megvalósul-e a természetkárosítás büntetése akkor, amikor a terheltek az ország területére történő belépésükkor a tenyésztett állatok behozatalához szükséges okmányokkal rendelkeztek, de az illetékes természetvédelmi hatóság engedélyével nem?

Az alapul szolgáló ügy

Ezek a kérdések abban az ügyben¹² vetődtek fel, amelyben természetkárosítás büntette [2012. évi C. törvény 242. § (1) bek. b) pont] miatt folyt nyomozás a bolgár terhelt és társa ellen, mert megalapozottan gyanúsíthatók voltak azzal, hogy egy szófiai székhelyű társaság megbízásából, egy bolgár honosságú gépjármű rakterében, engedély nélkül kecskerákot szállítottak Belgium úticéllal. Erre akkor derült fény, amikor a határátkelőhelyen Magyarország területére belépésre jelentkeztek és az ellenőrzésükre került sor. A kecskerák a védett és fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről szóló 13/2001. (V. 9.) KöM rendeletben szerepel, Magyarországon védett faj, természetvédelmi értéke 50 000 Ft. A gyanúsítottak rendelkeztek a 2006/88/EK irányelv¹³ végrehajtásáról szóló 1251/2008/EK rendelet szerinti okmányokkal és bizonyítványokkal, viszont a védett fajok szállításához szükséges engedély, amelyet a természetvédelmi hatóságnak (jelen esetben az Országos Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főfelügyelőségnek) kellett volna kiadnia, nem volt a birtokukban.

A helyszíni szemle során összesen 24 704 kecskerák (természetvédelmi értékük összesen: 1 235 200 000 Ft) került elő, amelyeket lefoglaltak. A gyanúsítottak a bűncselekmény elkövetését nem ismerték el, elmondásuk szerint nem volt tudomásuk arról, hogy az általuk szállított rákok Magyarországon történő átszállításához a természetvédelmi hatóság engedélyére lett volna szükség. Tekintettel erre, az ügyészség tévedés miatt a nyomozás megszüntetése mellett döntött.

Már a terheltek előzetes letartóztatásának elrendelése is kérdéseket vetett fel.

Az illetékes járási ügyészség indítványt tett a gyanúsítottak előzetes letartóztatására az elsőfokú bíróságnak a tárgyalás előkészítése során hozott határozatáig, de legfeljebb *1 hónap időtartamra*.

A járásbíróság az indítványt elutasította. A bíróság szóbeli indokolásában helyt adott a gyanúsított meghatalmazott védője által benyújtott indítványban foglaltaknak, mely

12 Makói Járási Ügyészség B.951/2014., Szegedi Járásbíróság 18.Bny.1026/2014/2., Szegedi Törvényszék 3.Bnyf.637/2014/2., Makói Járásbíróság 2.B.219/2015/16., Szegedi Törvényszék 2.Bpkf.715/2016.

13 Ez az irányelv a tenyésztett víziállatokra és az azokból származó termékekre vonatkozó állategészségügyi követelményekről és a víziállatokban előforduló egyes betegségek megelőzéséről és az azok elleni védekezésről szól. Az 1251/2008/EK rendelet szintén a Közösségbe szánt behozatalokra, azok Közösségen belüli áthaladására, valamint szállítás közbeni tárolására vonatkozó állategészségügyi feltételeket és igazolási követelményeket határoz meg.

szerint hiányzik az előzetes letartóztatás elrendelésének általános feltétele, vagyis a szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény alapos gyanúja. A testület egyetértett a meghatalmazott védő azon okfejtésével, miszerint a gyanúsított és társa cselekményének elbírálására a Bizottság 2008. december 12-ei 1251/2008/EK rendeletének előírásai az irányadók, amelyek ez esetben felülírják a hazai jogszabályokat, illetve az Európai Unió jogszabályok és a hazai jogszabályok között fellelhető ellentétek esetén az Európai Unió szabályai az irányadók. Ennek megfelelően tehát az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a gyanúsított és társa rendelkezett a szükséges okmányokkal a gyanúsításban közölt állatok beszállításához Magyarország területére, így a cselekményük nem bűncselekmény. A gyanúsított társának esetében a nyomozási bíró ülésén tett első érdemi nyilatkozata alapján az előzetes letartóztatásának elrendelésére irányuló indítványát az ügyész visszavonta, mivel abban az időpontban nem lehetett minden kétséget kizáróan bizonyítani, hogy nevezett a rákszállítmány szállításában mint gépkocsivezető tevékenyen részt vett. A terheltek nyilatkozata szerint a gyanúsított társa (azaz egyetemista fia) édesapját csak erre az útra kísérte el turistaként.

A másodfokon eljáró törvényszék az elsőfokú nyomozási bírói döntést helyben hagyta. Indokolásában azt állapította meg, hogy az elsőfokú bíróság helytállóan és az iratok tartalmával egybehangzóan rögzítette, hogy az ügyészség mely bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja miatt indítványozta a gyanúsított előzetes letartóztatását. Osztotta azt az álláspontot is, mely szerint a terhelt vonatkozásában nem állt fenn a gyanúsításban közölt bűncselekmény alapos gyanúja. Jelen esetben a rendelkezésre álló iratok és egyéb bizonyítékok az étkezési célból tenyésztett állatok behozatala vonatkozásában, a terhelttel szembeni megalapozott gyanút oly mértékben gyengítették, hogy az előzetes letartóztatás elrendeléséhez szükséges általános feltétel hiányzott, ezért nem tévedett az elsőfokú bíróság, amikor elutasította az erre vonatkozó ügyészi indítványt.

A büntetőeljárás során problémaként merült fel, hogy a kecskerák védettsége szempontjából releváns körülmény-e az, hogy az adott kecskerák-szállítmány vadon élő vagy mesterséges körülmények között tenyésztett egyedekből állt. Az 1996. évi LIII. törvény kiterjed-e a mesterséges körülmények között tenyésztett védett állatok egyedeire, avagy csak a vadon élő állatokra. Ennél fogva a kecskerákat szállító személyek birtokában lévő állategészségügyi engedély ad-e mentességet a természetvédelmi hatósági engedély megszerzési kötelezettsége alól. Ez azért lényeges kérdés, mert ennek a megválaszolása dönti el, hogy a Btk. 242. § (1) bekezdésébe ütköző természetkárosítás büntetettének kerettényállását kitöltő

törvény¹⁴ és kormányrendelet¹⁵ hatálya az eljárás tárgyát képező állatállományra kiterjed-e.

Az ügyészség abból indult ki, hogy az Európai Közösségek Bizottsága az 1251/2008/EK rendeletet a tenyésztett vízi állatok és az azokból származó termékek forgalomba hozatalára és a Közösségi behozatalára vonatkozó feltételek és bizonyítvány kiállításának követelmények tekintetében történő végrehajtásáról és a kórokozó-átvivő fajok jegyzékének meghatározásáról szóló 2006/88/EK tanácsi irányelv végrehajtása érdekében alkotta meg.

Az ügyészség szerint egyértelműen meg lehetett állapítani, hogy a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmük szabályozása által biztosított védelemtől szóló 338/97/EKG rendelet mellékletei nem tartalmazzák a szóban forgó állatot. *A közösségi jog azonban lehetővé tesz szigorúbb intézkedéseket a tagállamok, így Magyarország számára is a természetvédelem területén.*

A fenti rendelet harmadik bekezdése szerint a tagállamok (ezen dekrétum sérelme nélkül) különösen a hatálya alá tartozó fajok példányainak birtoklására vonatkozó rendelkezésekkel összhangban szigorúbb intézkedéseket hozhatnak. Ennek értelmezése a Kúria BH2009. 225. számú eseti döntésében található meg. Az 1996. évi LIII. törvény és annak végrehajtására kiadott KöM rendelet összhangban van az uniós joggal, az abban foglalt szigorúbb szabályozás ellenére is. A magyar jog az EGK rendeleten túl más állatfajokat is védelem alá helyez, illetve az engedélyeztetést nem attól teszi függővé, hogy a védett faj vadon élő-e vagy sem.

A nyomozás során kirendelt természetvédelmi igazságügyi szakértő véleményében megállapította, hogy a kecskerákok természetvédelmi értéke nem hozható összefüggésbe a lefoglalt rakomány kereskedelmi értékével, amit az adott faj tenyésztéséből származó egyedeknek aktuális piaci ára alapján lehetne megállapítani. Kifejtette azt is, hogy a rákok nagy valószínűséggel tenyésztésből származnak, egyedei életképes állapotban voltak. Az állatok szabadon engedése az ország területén nem lehetséges, ugyanakkor származási helyükre visszaszállításuk további elhullással járna és az ottani kihelyezésük akadályokba ütközne.

Az ügyészség azon a szilárd véleményen volt, hogy a gyanúsítottak által elkövetett cselekmény alkalmas volt a Btk. 242. § (1) bek. b) pontjába ütköző természetkárosítás büntetőtének megállapítására, amit a terheltek társtetteségben követtek el.

Ennek megfelelően az ügyben eljáró rendőrkapitányság előterjesztést tett az ügyészség felé a nyomozás során lefoglalt kecskerák-szállítmány előzetes elkobzásának nyomozási bírórészére történő indítványozására. Az ügyészség végül ezt indítványozta az 1998. évi

14 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (Tvt.).

15 A védett állatfajok védelmére, tartására hasznosítására és bemutatására vonatkozó részletes szabályokról szóló 348/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet.

XIX. törvény 156. § (5) bekezdése¹⁶ és a Btk. 72. § c) pontjának I. fordulata¹⁷ és d) pontjának II. fordulata¹⁸ alapján.

A járásbíróóság azonban elutasította az elkobzásra irányuló előterjesztést. A nyomozási bíró véleménye szerint a vonatkozó jogszabályok alapján¹⁹ az volt megállapítható, hogy a törvény természetvédelmi céllal oltalom alá kizárólag a természetben megtalálható, vadon élő természeti értékeket, élő szervezeteket, azok egyedeit és természetes élőhelyeiben létrejött származékait helyezi. A természet védelméről szóló törvény [10. § (1) bek.] szerint a vadon élő szervezet egyedének az országba történő behozatala, átszállítása, kivitele, mesterséges körülmények közötti szaporítása, tartása, termesztése, tenyésztésbe bevonása, keresztezése, természetbe kijuttatása, értékesítése a kormány által meghatározott feltételekkel és módon történhet. Ezen jogszabály alapján a részletszabályokat adó 348/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet²⁰ hatálya ugyancsak a védett, fokozottan védett állatfajok egyedeire vonatkozik. Ennél fogva nem tartozik sem a törvényi, sem pedig a kormányrendelet hatálya alá a nem természetes élővilág populációjából származó, hanem engedélyezett keretek között tenyésztett, majd az emberi fogyasztás céljából történő szállítandó élő állatállomány, még akkor sem, ha egyebekben azok védett állatfaj reprodukálásából, szabályozott keretek

16 A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (rég. Be.) 156. § (5) bekezdése szerint: Ha a lefoglalt dolog birtoklása a közbiztonságot veszélyezteti vagy a dolog birtoklása jogszabályba ütközik, a bíróság a vádirat benyújtásáig az ügyész indítványára – szükség esetén mintavétel elrendelése mellett – a lefoglalt dolog elkobzásáról határoz.

17 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 72. § c) pontjának I. fordulata szerint: El kell kobozni azt a dolgot, amelyre a bűncselekményt elkövették.

18 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 72. § d) pontjának II. fordulata szerint: El kell kobozni azt a dolgot, amelynek a birtoklása jogszabályba ütközik.

19 A Tvt. 1. § a) pontja szerint: E törvény célja a természeti értékek és területek, tájak, valamint azok természeti rendszereinek, biológiai sokféleségének általános védelme, megismerésének és fenntartható használatának elősegítése, továbbá a társadalom egészséges, esztétikus természet iránti igényének kielégítése.

A Tvt. 3. § (1) bekezdése szerint: A törvény hatálya kiterjed valamennyi természeti értékre és területre, tájra, továbbá a velük kapcsolatos minden tevékenységre, valamint a nemzetközi egyezményekből és együttműködésből fakadó természetvédelmi feladatokra, kivéve, ha nemzetközi egyezmény másként rendelkezik.

A Tvt. 4. § e) pontja szerint: védett természeti érték (természetvédelmi érték): e törvény vagy más jogszabály által védetté, fokozottan védetté nyilvánított – kiemelt természetvédelmi oltalomban részesülő – élő szervezet egyede, fejlődési alakja, szakasza, annak származéka, illetőleg az élő szervezetek életközösségei, továbbá barlang, ásvány, ásványtársulás, ősmaradvány.

A Tvt. 8. § (1) bekezdése szerint: A vadon élő szervezetek, továbbá ezek állományai, életközösségei megőrzését élőhelyük védelmével együtt kell biztosítani.

20 A védett állatfajok védelmére, tartására, hasznosítására és bemutatására vonatkozó részletes szabályokról szól.

közötti tenyésztéséből származnak. A rendelet [2. § fb) pontja²¹ és a 3. § (1) bekezdése²²] alapján Magyarországon védett állatfaj tenyésztése engedélyköteles. Az eljárás során csatolt beadványokból – ezt a biológus szakértő véleménye is alátámasztotta – viszont az volt megállapítható, hogy a lefoglalt állatállomány fogyasztási célból tenyésztett állatokból áll.

A nyomozási bíró álláspontja szerint a törvény és a rendelet hatálya a gyanúsítottak által szállított állományra nem terjedt ki. A terheltek cselekménye a rendelkezésre álló adatok alapján nem látszott engedélykötelesnek, ezért a bíróság úgy vélte, hogy a gyanúsítás tárgyát képező bűncselekmény egyik tényállási eleme – jogellenesség – hiányzik, ennek alapján a nyomozás megszüntetésének van helye. Mindezek alapján a nyomozási bíró arra a következtetésre jutott, hogy a lefoglalt rákállomány birtoklása az engedélyezés körén kívül esett, annak elkobzására nem volt lehetőség, így a bíróság az ügyészi indítványt elutasította. E mellett rendelkezett az állomány soron kívüli kiadásáról, szem előtt tartva az őrzést végző szerv jelzését, amely a tartási körülmények nehézségei miatti *károsodás közeli veszélyére hívta fel a figyelmet*.

A másodfokon eljáró törvényszék a járásbíróság elsőfokú végzését helyben hagyta.

Ezt követően a járási ügyészség a járásbírósághoz benyújtott vádiratában indítványozta, hogy a bíróság a nyomozás során lefoglalt 24 704 db kecskerákot [a Be. 569. § (1) bekezdése szerinti eljárásban a Btk. 72. § (1) bek. c) pontjának I. fordulata, valamint d) pontjának II. fordulata alapján, figyelemmel a Btk. 73. § c) pontjában²³ foglaltakra is] kobozza el.

A bíróság elutasította az ügyészi indítványt, a rákok lefoglalását megszüntette és kiadni rendelte a tulajdonos részére. Majd az ügyészség tárgyalás tartását kérte és indítványozta, hogy a járásbíróság a kítűzött tárgyaláson – az eredeti ügyészi indítványnak helyt adva – kobozza el a nyomozás során lefoglalt rákmennyiséget.

21 A védett állatfajok védelmére, tartására, hasznosítására és bemutatására vonatkozó részletes szabályokról szóló 348/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet 2. § fb) pontja szerint a hasznosítás körébe tartozik a tenyésztés.

22 A védett állatfajok védelmére, tartására, hasznosítására és bemutatására vonatkozó részletes szabályokról szóló 348/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet 3. § (1) bekezdése szerint: Védelemben részesülő állatfajok egyedének tartásához, hasznosításához, bemutatásához, valamint az egyed tartójának, hasznosítójának személyében bekövetkező változashoz – a természetvédelemért felelős miniszternek a Tvt. 44. § (4) bekezdése alapján kiadott rendeletében foglalt tevékenység kivételével, vagy ha az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős állatfajokra vonatkozó jogszabály másként nem rendelkezik – a természetvédelmi hatóság engedélyre szükséges.

23 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 73. § c) pontja szerint: Az elkobzás kivételesen mellőzhető, ha az az elkövetőre vagy a tulajdonosra a bűncselekmény súlyával arányban nem álló, méltánytalan hátrányt jelentene, kivéve természetkárosítás esetén.

Az ügyész a tárgyaláson egyebek mellett²⁴ arra hivatkozott, hogy a Btk. 242. § (1) bek. b) pontja szerinti büntetőjogi tényállás alapját a természet védelméről szóló törvény 43. § (2) bek. i) pontjában foglaltak, valamint a 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet, valamint a 348/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet alapozza meg, és semmilyen más egyéb jogszabályt nem szabad alkalmazni. Az ügyész kifejtette, hogy a két egyéb érdekelt által elkövetett cselekmény a magyar jogszabály szerint bűncselekmény, azt Európai Unió norma nem írja felül.

A járásbíró az ügyész elkobzási indítványát alaposnak találta, és ennek helyt adva a fent megjelölt rákmennyiséget elkobozta. A döntés ellen az érdekelti képviselő fellebbezést jelentett be.

A másodfokon eljáró törvényszék a járásbíró végzését helyben hagyta. Indokolásában többek között megállapította, hogy az érdekeltek Magyarország területére történő belépésükkor a kecskerákok behozatalához szükséges okmányokkal, illetőleg bizonyítványokkal ugyan rendelkeztek, viszont az Országos Környezetvédelmi és Természetvédelmi Felügyelőség engedélyével nem, pedig erre szükség lett volna.

Ezt támasztják alá a korábban említett döntések, törvény és kormányrendeletek rendelkezései, amelyek nemcsak a vadon élő állatok egyedeire és származékaira, hanem a tenyésztett állatokra is kötelező előírásokat tartalmaznak. Megállapította azt is, hogy a természetkárosítás büntette megvalósult, így az elkobzás elrendelése kötelező.

Válasz a kérdésekre

Az állat védettsége szempontjából nem releváns körülmény az, hogy ezek az állatok vadon élők vagy mesterséges körülmények között tenyésztettek.

Az 1996. évi LIII. törvény kiterjed a mesterséges körülmények között tenyésztett védett állatok egyedeire is, nemcsak a vadon élő állatokra.

Megvalósult a természetkárosítás büntette akkor, amikor a terheltek az ország területére történő belépésükkor a tenyésztett állatok behozatalához szükséges okmányokkal rendelkeztek, de az illetékes természetvédelmi hatóság engedélyével nem.

24 Kúria KGD 2013. 12. számú, illetve a KGD 2015. 101. számú döntései és az Alkotmánybíróság 28/1994. (V. 20.) AB határozata.

Összefoglalás

Jól látható ebből az egy ügyből, hogy mennyire bonyolultak, összetettek és szerteágazóak a természetkárosítással kapcsolatos bűncselekmények. Gyakran a témával foglalkozó szakemberek számára is komoly próbatételt jelent a nagyszámú vonatkozó jogszabály felkutatása, ismerete és ezen jogszabályok összevetése.

SÁRIK ESZTER¹

A JÓVÁTÉTELI MUNKA GYAKORLATI ÉS ELMÉLETI KÉRDÉSEI

A jóvátételi munka intézkedés kutatás célja

2015-ben a Heves Megyei Főügyészség kezdeményezett kutatást, melynek a célja annak a kérdésnek a megválaszolása volt, hogy miért nem vált népszerűbbé az új Btk. által bevezetett büntetőjogi intézkedés: a jóvátételi munka. A kutatásban a történeti kitekintésen túl, a kérdés elméleti feltárását tartottam elsődlegesnek, amelyet Tóth Mihály gondolataira alapoztam: „A helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerének egyik – számos külföldi országban már bizonyos hagyományokkal is rendelkező – formája a közösség javára végzett munka, amely bizonyos közös vonásokat mutat a próbára bocsátással és a közérdekű munka egyes elemeivel, mintegy ötvözve azokat.”²

A vizsgálat során feldolgoztam a resztoratív igazságszolgáltatás és a jóvátételi munka közti elméleti kapcsolatot, egyszersmind igyekeztem rávilágítani arra, hogy a jóvátétel formája és a jóvátételi folyamatban szereplők személye sokat változott az elmúlt évtizedekben: s míg az eredeti resztoratív idea csak a terhelt és sértett közti kapcsolatot feltételezte, ez mára az állam részéről történő kompenzációval is bővült, illetőleg a közösségi jóvátétel szimbolikus formáival is. A közösségi jóvátétel szimbolikus formája azonban csak akként és azért nyerhetett polgárjogot, mert az áldozat fogalma az utóbbi évtizedekben sajátos jelentésbővülésen ment keresztül, és a közvetlen sértett mellett megjelent az indirekt sértett, amely magával hozta az áldozati kör és áldozat fogalmának kiterjedt alkalmazását is. Mégpedig úgy, hogy a közösség mint sértett, a megsértett közösség problematikája is teret kapott az áldozattá válás kérdéskörében.

A kutatás empirikus részében arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a jogalkalmazó milyen terhelt és mely bűncselekmények vonatkozásában tartja adekvátnak a jóvátételi munka alkalmazását. Egyszersmind kíváncsi voltam arra, hogy milyen aggályok jelennek meg a jogintézmény alkalmazása kapcsán. Az elemzésben két konkrét kérdést részletesebben is górcső alá vettem: a zaklatás vétsége és a jóvátételi munka kapcsolatát, valamint azt, hogy a fiatalok bűnelkövetők körében milyen mértékű az intézkedés alkalmazása. A zak-

1 Dr. Sári Eszter OKRI főmunkatárs

2 BELOVICS Ervin – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános Rész.*, HVG-ORAC, Budapest, 2014., 438.

latás és a jótételési munka intézkedés kapcsolatát azért elemeztem mélyrehatóbban, mert a családon belül elkövetett bűncselekmények körében aggályokat vetett fel a resztoratív helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása. Adódott tehát a kérdés, hogy a szimbolikus jótételés hogyan nyerhet értelmet egy olyan bűncselekménynél, amely jellemzően érzelmi kapcsolatban lévő emberek között fordul elő. A fiatalkorúak vonatkozásában a probléma alaposabb feltárása rávilágított arra, hogy a közösség számára végzett munka a fiatal terhelt és a közösség számára is kölcsönös előnyökkel járhat.

A kutatási eredmények

1. Bevezető

A jótételési munka a jelenlegi magyar Büntető Törvénykönyv³ hatályba lépésével egyidejűleg született újintézkedés-forma. Az új jogintézményhez, illetőleg a priori az elvi alapok létrejöttéhez hosszú történelmi fejlődés vezetett hazai és nemzetközi szinten egyaránt. A jótételési munka bevezetése „... részben az európai uniós normák, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (2000) 22. számú ajánlása alapján történt. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága és az ENSZ számos ajánlást fogadott el a börtönbüntetés helyett alkalmazható bizonyos szabadságelvonással nem járó intézkedésekről. Ide tartozik: az ENSZ Minimumszabályai a szabadságelvonással nem járó szankciókról (Tokiói Szabályok, 1990), az Európa Tanács R (92) 16. sz. Ajánlása a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályairól, az Európa Tanács R (2000) 22. sz. Ajánlása a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályai végrehajtásának fejlesztéséről.”⁴

A nemzetközi előírásoknak való megfelelés azonban nem garantálja egy jogintézmény azonnali és átütő sikerét. Ehhez – egyebek mellett – az kell, hogy a jogalkalmazók a jogintézménnyel megbarátkozzanak, illetőleg az, hogy a szankció valóban olyan hiátust töltsön be, amelyre érdemi jogalkalmazói igény mutatkozik. „Kétségtelen tény, hogy a bírói gyakorlat a jótételési munkát tartózkodással fogadta. Ezt a statisztikai adatok messzemenően alátámasztják. 2013-ban, az új Btk. hatályba lépésének első, töredék évében összesen 40 ilyen intézkedésre került sor, 2014-ben 116-ra, amely a több mint 80 ezer elítéltnak csupán a 0,14%-át érintette. 2015-ben 183 esetben alkalmazták a bíróságok, amely 0,24%-ot tesz ki

3 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 67. §

4 NAGY Anita: *Közösségi szankciók a különleges eljárásokban*. Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI. (2013), 274.

a büntetések és intézkedések közül, 2016-ban pedig 263 esetben, amely 0,34%-ot jelent.”⁵ A kérdés tehát – részben az –, hogy igaza volt-e Sipos Ferencnek, amikor 2015-ben a Magyar Jog hasábjain az alábbi felvetéssel élt: „A jóvátételi munka alkalmazásának csekély száma azt jelezheti, hogy a gyakorlat még nem barátkozott meg a jóvátételi munkával, de jelezheti azt is, hogy nem volt valós igény erre az intézkedésre, és persze az is elképzelhető, hogy az intézkedés bevezetésének a célja nem is gyakorlati igények kielégítése, hanem csak a nemzetközi dokumentumokban vállalt elvárásoknak való megfelelés volt.”⁶ Az alábbiakban részben ennek a kérdésnek a megválaszolására törekszem.

2. Történelmi fejlődés

A közösségi szankciók implementációjáig, illetve évtizedünkben tapasztalt népszerűségéig hosszú út vezetett. Az, hogy ma természetesnek tekintjük az alternatív szankciók létét, evidenciaként vesszük figyelembe a sértett/áldozat szerepét a büntetőjogban, korántsem volt sajátja az elmúlt évszázadoknak. Az alábbiakban – röviden – azt a fejlődési folyamatot tekintem át, amelynek során megnyílt a lehetőség, hogy a *jóvátétel* mint releváns elem beépülhessen a büntetőjogba.

A *jóvátétel* kifejezés implicite magában hordoz egy többszereplős konfliktushelyzetet, illetőleg a konfliktushelyzet rendezését is. A jóvátétel utal egy károkozóra, egy morálisan színezett tetre, egy vagy több megsértett félre, és egy *tágabb értelemben vett károkozásra*, amely a – polgári jogi gondolkodást segítségül hívva – jelenthet elmaradt hasznot is. A négy tényező meghatározása és megítélése – nevezetesen a bűn, a bűnös, az áldozat és az okozott sérelem – a történelem folyamán sokat változott. A rosszcselekedetek köre, a rossztevő és a sérelem elszenvedőjének kapcsolata, a kapcsolatból és a bűnből fakadó kötelezettségek és következmények mindig az adott *történelmi* korszak megítélésétől függttek, ami korrelált a korszak által ismert és „megélt” *társadalmi formációival*, másképpen a közösségi együttélés milyenségével.

A közösségi együttélés jelentős változásokon ment keresztül az évezredek során. Tönnies⁷ ezeket a társadalmi szerveződések/közösségtípusokat a Gemeinschaft és a Gessellschaft fogalompárjával aposztrofálta, amely (nagyjában-egészében) megfeleltethető a hagyományos, közösségi (tradicionális) és a modern társadalmak attribútumainak is. A Gemeinschaft és Gessellschaft jellegű közösségi szerveződések egymáshoz képest eltérő

5 A jóvátételi munka tapasztalatai a Heves megyei gyakorlatban, Összefoglaló, Ügyészségi vizsgálati anyag

6 SIPOS Ferenc: *A jóvátételi munkáról*. Magyar Jog 2015/2., 99.

7 TÖNNIES, F. *Közösség és társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.

morális tételezettséggel bírtak: így a „bűn”-, a „tettes”- és „áldozatfogalmak” is különböző tartalommal rendelkeztek.

A Gemeinschaft típusú közösségek „vérségi” alapon szerveződtek, „testi formában megjelenő akaratok eredményeként”, ami „azt jelenti, hogy a közösségben elfoglalt státuszviszonyok a nem és az életkor természeti meghatározottságának álcájában jelen(ik)tek meg.”⁸ A Gemeinschaft típusú társadalomcsírákban a leszármazás és a rokonság voltak a forrasztóelemek. Csepeli György szavaival élve a Gemeinschaftban a rendet, kezdetben szó szerint, később pedig átvitt értelemben, az apai tekintély legitimálta: „A közösségi értelemben felfogott uralom eszméjét az apaság testesítette meg.”⁹ A leszármazási rend döntött a csoportban képviselt hatalomról/uralomról, és a valódi közösségi kohéziót – a hétköznapi sorsközösségén túl – a más, ellenségesként definiált csoportokkal való találkozás adta. Ebben a közösségi elrendezésben a bűnök és erények lajstroma ahhoz igazodott, hogy a közösség számára a vitatott viselkedés előnyös volt, vagy éppenséggel kárt okozott. A károkozás bűnné vált, a hasznot hajtó tevékenységek, illetve a csoport számára előnyt jelentő tulajdonságok, viselkedésformák pedig erényekként értelmeződtek. A bűnös ember számonkérésében az áldozat aktívan részt vett, és igényt tarthatott a bűn által okozott kár jóvátételére. A bűnös cselekedet és az áldozat, valamint a bűnös cselekedet és a jóvátétel nem szakadtak el egymástól.

A közösségi típusú társadalmakat az ún. Gessellschaft típusú csoportosulások váltották fel, amelyek évszázadok alatt érték el véglegesnek korántsem tekinthető, ámde – ideáltípusként – hosszan regnáló formájukat, amelyben a közösség mindenhatóságát, szoros és evidens együttélését a társadalom absztraktabb konstrukciója váltotta fel. A Gessellschaft, vagy rokon fogalma, a modernitás – Heller Ágnes¹⁰ és Babarczy Eszter¹¹ definíciójára hagyatkozva – összefoglalható az újkori társadalom bizonyos sajátosságaiként, amelyben a társadalom elrendezésének terhe a specializált intézményeken nyugszik, és nem a születési előjogok kérdése, hogy kiből mi lesz élete során. „Az ezeréves rend felbomlásának óriási feladatát (a reneszánszban, a reformációban és a felvilágosodásban, egy időben és egymás után) különböző oldalakról és más-más célra ügyelve végezték el...”¹² A modern társadalom „zárjában” a kulcsot a felvilágosodás „fordította el”. A felvilágosodás filozófusai elvetették a magját annak a gondolatnak, amelyben a legitimitást már nem az atyai tekintély, nem a vallások, illetőleg az Égből eredeztetett hatalom jelentette, hanem a „tisztá ész”

8 CSEPELI György: *Politikai antropológiai előadások*. <http://www.zoonpolitikon.hu>, 2.

9 CSEPELI György: i. m. 2.

10 HELLER Ágnes: *A modernitás ingája*. in: Heller Ágnes – Fehér Ferenc: *A modernitás ingája*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1993., 26–27.

11 BABARCZY Eszter: *A siralmas posztmodern*. Replika 55., 53–54.

12 HELLER Ágnes: i. m. 27.

parancsai mentén megjelenő *szervezetek és jogszabályok*. A hatalomgyakorlás lehetetlenné vált jogi legitimáció nélkül: az uralkodók, illetőleg az uralmon lévő kormányok immáron rászorultak a jogszabályok támogatására, legitimációjuk fokozatosan a közmegegyezésből és közbizalomból fakadt. A bűnök és erények lajstroma nem a kisközösségi előnyökön és hátrányokozáson múlt, hanem a törvényeken.

A törvények által meghatározott bűnökről az állam mint a büntetőhatalom kizárólagos letéteményese határozott, a közösségi érdek illetőleg annak sérelme másodlagossá vált. Másként fogalmazva: azzal, hogy a bűnös megbüntetése az állam kezébe került, a bűnös magatartás és az áldozat, valamint a bűnös magatartás és a jóvátétel távol kerültek egymástól: a sértett/áldozat pozíciói az eljárásban gyengültek, a kompenzációra való – jogos – igény háttérbe szorult.

3. Korszakunk bűnfogalma és büntetőjogi következményei

A bűn, a bűnös és az áldozat megítélésének radikális átalakulására a közelmúltban, a posztmodernitás égisze alatt került sor. A II. világháború kataklizmái után az államba és a törvények erejébe vetett hit megrendült, és a 60-as, 70-es évektől új közösségi formációk jöttek létre. A posztmodernitás azonban nemcsak konkrétan az államba vetett hit megrendülését jelentette, de – sok tekintetben – a modernitásban elfogadott és szentnek tekintett elvek, zsinórmértékül szolgáló értékek kétségbevonását, megkérdőjelezését is, aminek következtében generális változásoknak lehettünk szemtanúi a hagyományos büntetőjoggal, bűncselekményi fogalommal kapcsolatban is. A büntetőjog szerepe – bár annak törvényes volta természetszerűen megmaradt – bizonyos, releváns pontokon nyert új értelmezést.

A változásokban kulcsfontosságú szerepet töltött be a kriminológia mint tudomány, illetve konkrétan a kriminológiai kutatások, amelyek nyomán új felfogás alakult ki a bűncselekmény egészéről, így a büntett szereplőiről is. A kriminológia új bűncselekmény-fogalom megalkotásán gondolkodott, legfőképpen annak tartalommal való megtöltése volt a diszciplína célja. Nils Christie, norvég kriminológus új szemlélettel definiálta a bűncselekményt: „A bűncselekmény olyan interperszonális konfliktus, amely zavart, károkat és sérelmet okoz az emberi kapcsolatokban, és ez a konfliktus a bevont érintettek tulajdona. A bűncselekmény tehát nem más, mint az emberek és az emberi kapcsolatok megsértése”.¹³ Ezzel a tág értelmezéssel tehát a kriminológiai gondolkodás visszamutatott egy olyan közösség bűncselekmény fogalmára, amely a tradicionális társadalmak sajátja volt. Eszerint

13 CHRISTIE, Nils: *Conflicts As Property*. The British Journal Of Criminology, Volume 17, Issue 1, 1 January 1977, 1–15, <https://doi.org/10.1093/Oxfordjournals.Bjc.A046783>

a bűn az emberi kapcsolatok sérelmét jelenti, azonban olyan közösségi formában, amely messze túlmutatott a hagyományos közösségek sajátosságain. Az új bűncselekményi fogalom tehát immanensen magában hordozta az áldozat szerepét: a bűncselekmény két (vagy több) személy konfliktusává vált, amelyben az állam elveszítette domináns, mondhatni hegemon szerepét.

A kriminológiai gondolkodásban bekövetkezett változások mellett a büntetőeljárásban is nagyobb hangsúlyt kaptak azok a jogintézmények, amelyek a diverziót szolgálják, előtérbe kerültek azok a megoldások, amelyekben az eljárás kikerülhet a büntetőhatóságok kezéből, a börtönbüntetéseket alternatív szankciókkal igyekeztek felváltani. Gröpler Anita ezt így foglalta össze: „A megváltozott kriminálpolitikai szemlélet visszatükröződött a nemzetközi dokumentumokban is. Az ENSZ ún. Bűnmegelőzési Kongresszusai is alternatív szankciók kidolgozását sürgették, majd a 80-as évek elejétől kezdve egyre gyakrabban fogalmazott meg hasonló törekvéseket az Európa Tanács a különféle dokumentumaiban, ajánlásaiban. A szabadságvesztés elkerülését célzó szankciók végül Európa szerte bekerültek a büntetési rendszerekbe...”¹⁴

„Az Európa Tanács R (92) 16. számú, a közösségi büntetésekre és intézkedésekre vonatkozó európai minimumszabályokról szóló ajánlása szerint a közösségi szankció fogalmi elemei a következők: az elkövetőt nem szakítja ki a közösségből; szabadságkorlátozó elemeket tartalmaz (feltételek, kötelezettségek előírása); erre feljogosított (pártfogó felügyelői) szervezet hajtja végre; a különböző szintű szabadságkorlátozással kombinált felügyelet reintegrációs segítséget is nyújt.”¹⁵ – fogalmazta meg tanulmányában Nagy Anita.

4. Resztoratív igazságszolgáltatás, az áldozat fogalmának bővülése

A fentiekkel karöltve és a kriminológiai gondolkodásból eredeztetve kaphatott teret a büntetőjogi szabályozásban a resztoratív felfogás. A resztoratív igazságszolgáltatás elsődlegesen John Braithwaite reintegratív széken elméletéhez kötődik.¹⁶ A szerző koncepciójának

14 <http://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/79-dr-gropler-anita-ujabb-alternativ-szankcio-a-bunteto-torvenykonyvben-avagy-a-jovatteteli-munka-szabalyozasa-es-gyakorlata>

15 NAGY Anita: i. m. 274.

16 Braithwaite szerint a bűnelkövetés alapvetően egy speciális – szociológiai értelemben szinte homogénnek tekinthető – csoport sajátossága. A tipikus elkövető a 15-25 év közötti, munkanélküli, alacsony iskolázott, nőtlen férfi – akiknek a társadalmi kötődése és elkötelezettsége alacsony. Ebben a körben többnyire alakult ki megfelelő érzelmi kötődés a családdhoz, az elkötelezettséget és mintát biztosító intézményekhez, mint amilyen az iskola. Ezek a fiatalok a normakövető intézmények helyett – vagy mert eleve problémás közegben nőnek fel, vagy mert kisodrónak pl. az iskola által biztosított kontrollból és az ottani decens baráti társasá-

kiindulópontja – Beccaria klasszikus iskolájának alaptétele – volt, miszerint a bűnöktől nem a büntetés szigora, hanem annak szükségképpen bekövetkező volta tart vissza.¹⁷ Braithwaite szerint a bűnelkövetés kialakulása azon a ponton fordítható meg, ahol az intézményi és szociális közeltérbeli stigmatizáció az egyénnel szemben elkezdődik. Abban az esetben, ha a szegény *nem megbélyegző, megszegyenítő, hanem reintegratív*, van esély arra, hogy az egyéb tekintetben hátrányokkal küzdő, devianciára hajló fiatal visszailleszkedjen a normakövető, hagyományos közösségbe, „hasznos tagjává váljon a társadalomnak”.

Praktikusan ezt annyit jelent, hogy a közeli személyek közötti kapcsolat sérelme esetén a sérült közösség oly módon állítható helyre, hogy ha a tettes valódi megbánást tanúsít, az áldozat pedig megbocsát. A megbánáshoz a bűnösség érzésén kívül azonban a jóvátétel szándéka is kell, hogy társuljon. A jóvátett bűnelkövetés igazi megbocsátásra és valódi reintegrációra adhat módot. „Ezen fejlődés eredményeként alakult ki a resztoratív (helyreállító) igazságszolgáltatás irányzata, amely nézetrendszer szerint az igazságszolgáltatás fő feladata az áldozattá vált személy kártalanítása, a jóvátétel biztosítása, valamint – amennyire csak lehetséges – a bűncselekményt megelőző állapot helyreállítása.”¹⁸ A büntetőjog a tevékeny megbánás és a mediáció jogintézményeinek formájában beépítette a resztoratív szemléletet a büntető törvénykönyvünkbe.

A jóvátétel azonban nem csak a terhelt és áldozat közötti kompenzációt jelenti. Az utóbbi évtizedekben az állam helytállása is megfigyelhető praktikus (eljárási) és anyagi jóvátétel formájában az áldozat vonatkozásában: vagyis az államnak is vannak az áldozatot közvet-

gokból – a normaszegő, deviáns viselkedést kezdik példának tekinteni. Részben éppen azért, mert az iskola, a rendszerszerű tevékenységeket biztosító sportklubok, vallási közösségek stb. kiközösítik, megszegyenítik, és hosszú távon meg is bélyegzik a nem konform gyerekeket, fiatalokat. BRAITHWAITE, John: *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge University Press, 1989. 60–71.

17 A fiatalok a zűrös baráti társaságoktól kapnak pozitív visszajelzéseket, itt érzik magukat sikeresnek, tehát az alkohol- és drogfogyasztás, az apróbb stílik közös elkövetése, a bandázás (később gengsedés) egyre vonzóbbá válik számukra. A fiatalok értékrendjére így egyre nagyobb hatást gyakorol az a közeg, amelyben jól érzik magukat: az értékválasztásuk és viselkedésük nem a hagyományos, jogkövető, proszociális értékstruktúrához fog igazodni, hanem a deviáns közeghez, a szabályokat felrúgó csoporthoz, vagy az abban domináns szerepet játszó vezérekhez. Bizonyos – szélsőséges – esetekben pedig ezek a csoportok ún. szubkultúrát alakít(hat)nak ki, amelyben az értékek markánsan és tartósan távol maradnak a középosztálybeli, többségi társadalom értékrendjétől. BRAITHWAITE, John: *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge University Press, 1989. 60–71.

18 GRÖPLER Anita: *Újabb alternatív szankció a Büntető Törvénykönyvben, avagy a jóvátételi munka szabályozása és gyakorlata*. 2017. október 16. <http://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/79-dr-gropler-anita-ujabb-alternativ-szankcio-a-bunteto-torvenykonyvben-avagy-a-jovateteli-munka-szabalyozasa-es-gyakorlata>

lenül érintő kötelességei. „Két alapvető formája van a jóvátételnek: az egyik az, amely a sértettől az elkövető felé irányul, a másik, amelyet az államtól várható.¹⁹ Ahhoz, hogy az egyes tagállamok megfeleljenek az EU-s előírásoknak az állami kompenzáció szempontjából, az alábbi minimum standardoknak kell eleget tenni a 2012/29/EU Direktíva értelmében: „Az EU országoknak biztosítani kell az áldozat számára a kártérítésről szóló elérhető információkat, az áldozatnak észszerű időn belül hozzá kell jutni a jóvátételhez, ha ez a terheltől várható, akkor a büntetőeljárásán belül. Az EU országainak támogatniuk kell azokat a jogintézményeket, amelyek a kártérítést/jóvátételt kikényszeríthetővé teszik, egyebekben a sértettől lefoglalt vagyontárgyakhoz is észszerű időn belül hozzá kell jutniuk.”²⁰

Témánk szempontjából fontos, hogy az európai direktívák megkülönböztetik a közvetlenül az áldozatot érintő kompenzációs formákat, illetőleg a közvetlen áldozaton túlmutató jóvátételi formákat.²¹

Ez a felvetés azonban már elvezet minket a tudomány azon hozadékához, amelynek értelmében a posztmodern kriminológiai attitűd bővített az áldozat fogalmán, és így az a továbbiakban nem korlátozható egy/vagy több meghatározott személyre. A kriminológiai gondolkodásban megjelent a közvetett sértett fogalma, ami alapján tehát már az áldozat nem szükségszerűen és kizárólagosan az a személy, akit a bűncselekmény közvetlenül érint.²² A tudományos eredmények azonban nem maradtak zárványként az akadémiai gondolkodás rendszerében, hanem a közvetett áldozat fogalma – a viktimológiai kutatások hatására – gyökeret vert az Európai Unió irányelveiben is,²³ melynek hatására a Victim's Right Directive az áldozatnak egy tág fogalmát használja. „A fogalom értelmében sértett

19 A 2004/80/EC Bizottsági Irányelv (Council Directive) értelmében az áldozat számára az állam általi kompenzációnak elérhetőnek kell lenni a lakóhely szerinti országában Council Directive 2004/80/EC

20 Directive 2012/29/EU establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, contains the following provisions (Article 16) on offender compensation.

21 A jóvátétel az alábbi tartalmi paramétereket tartalmazza az erőszakos bűncselekmények vonatkozásában: az egészségügyi és fogászati költségek megtérítése, a tanácsadási költségek, a temetési költségek és a kiesett jövedelem és támogatás költsége. Erre a típusú kártérítésre a közvetlen áldozat jogosult. Egyes államokban csak a fizikai sérülést szenvedettek jogosultak, máshol azok is, akik csak lelkileg traumatizálódtak, fizikailag azonban nem. A legtöbb államban az emberölést elszenvedő személy *családja* is igényt tarthat a kompenzációra (temetés, kiesett jövedelem stb.), de vannak államok, ahol a szexuális bűncselekményt, családon belüli erőszakot, gyermekbántalmazást elszenvedők családja is jogosult ezekre.” <http://victimsofcrime.org/help-for-crime-victims/get-help-bulletins-for-crime-victims/crime-victim-compensation>

22 Families and Friends: Indirect Victimization by Crime (From Victims of Crime: Problems, Policies, and Programs, V 25, P 120-138, 1990, Arthur J Lurigio, Wesley G Skogan, et al., eds. -- See NCJ-128570

23 http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6113_en.htm

az, akinek bármilyen sérelme keletkezett a bűncselekmény miatt. A kár lehet objektíven mérhető (anyagi károk és fizikai sérülések), illetve szubjektív sérelem is (mentális és érzelmi károk). Ugyanakkor a sérelemnek közvetlenül a bűncselekményből kell erednie. [...] Tekintettel arra, hogy a feljelentett bűncselekmények csak a jéghegy csúcsát képviselik, figyelemmel kell lenni azokra, akik valamilyen okból nem tettek feljelentést, a Victims' Right Directive tehát rájuk is kiterjed. A Victim's Right Directive értelmében indirekt (közvetett) áldozatnak tekinthető az, akinek a családtagja bűncselekmény következményeként hal meg. Az áldozati jogok tehát – mint az információhoz, támogatáshoz, védelemhez és kompenzációhoz fűződő jog – a közvetett áldozatra is kiterjednek.”²⁴

Összegzésként elmondható tehát, hogy a jóvátétel fogalma, illetőleg a konkrét kompenzáció (és annak hozzáférhetősége) az elmúlt évtizedek során több irányban bővült. Míg azt eredetileg egy, a terhelt és áldozat közötti közvetlen interakcióként lehetett értelmezni az eljárás során belül vagy azon kívül (ld. polgári jogi igény vagy a mediáció, közvetítői eljárás),²⁵ addig a nemzetközi irányelvek hatására polgárjogot nyert az állam közvetlen helytállása²⁶ az áldozat irányában, egyszersmind az áldozat alatt értett személyek és a kárpótlásra jogosan igényt tartó személyek köre is jelentősen bővült.

A változás azonban még a közvetett áldozat fogalmán is túlmutat. Nils Christie meghatározásából és Braithwaite felfogásából ugyanis levonható az a következtetés, hogy a bűncselekmény az ún. közvetett áldozatokon túl is hatást gyakorol. Egy bűncselekmény hatása nem áll meg egyetlen sértettnél vagy a sértett közvetlen hozzátartozóinál: a közösség egészére hatást gyakorol, és súlyos módon rombol(hat)ja annak integritását.

24 http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6113_en.htm

25 „A jóvátétel formái között elhatárolási szempont, hogy az igazságszolgáltatás rendszerén belül vagy azon kívül helyezkedik el, milyen intézményi és jogi keretek között valósul meg; az elkövető nyújtja-e a jóvátételt, avagy állami kártalanítás, esetleg önkéntes, privát alapon nyugvó áldozatsegítés keretében zajlik, vagy biztosítási alapokon nyugszik. A bűnelkövető által nyújtott jóvátétel az állami reakciórendszeren belül az alábbi formákban jelenhet meg: 1. A büntetőjogi döntés előtti vagy az eljárás során kívüli informális jóvátétel és kárgyegezés, amely a felelősségre vonás vagy a szankcionálás elmaradásához vezethet. 2. A kárjóvátétel mint a felelősségre vonásról vagy a szankcionálásról való lemondás feltétele. 3. A próbára bocsátás és a végrehajtás felfüggesztésének a kárjóvátétellel való kombinációja. 4. A jóvátétel mint önálló szankció. 5. A jóvátétel mint a feltételes elbocsátás feltétele. A jóvátétel számos fajtája ismert, legkézenfekvőbb és legegyszerűbb megoldás az eredeti állapot visszaállítása (pl. dolog visszaadása). Sokszor a restitúció nem lehetséges, ilyenkor egy azonos értékű pótlás jöhet szóba. Anyagi teljesítés lehet még a fájdalomdíj, vagy az elégtétellel történő kielégítés.” GRÖPLER Anita: *Újabb alternatív szankció a Büntető Törvénykönyvben, avagy a jóvátételi munka szabályozása és gyakorlata*. <http://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/79-dr-gropler-anita-ujabb-alternativ-szankcio-a-bunteto-torvenykonvyben-avagy-a-jovatteteli-munka-szabalyozasa-es-gyakorlata>

26 ld. 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről

A kérdés azonban az, hogy korunk – modernnek vagy posztmodernnek tekinthető – társadalmában a közösség által elszenvedett károk hogyan kompenzálhatók. Hogyan valósulhat meg jóvátétel egy közösségben? Létezik-e olyan büntetőjogi intézkedés, amely korszakunk globálisnak tekinthető társadalmát is kompenzálni képes? Van-e helye átfogó kompenzációnak a 21. század társadalmi konstrukcióiban?

Gröpler Anita szerint a kompenzáció többféle formát ölthet, amely – ha a teljes társadalom szorul reparációra – szimbolikus jóvátételt jelenthet.

5. A jóvátételi munka alkalmazásának gyakorlati problémái: jogi szabályozás, empirikus tapasztalatok

Vaskuti András szerint ilyen szimbolikus jóvátétel a jóvátételi munka is. Az alábbiakban azt veszem nagyító alá, hogy a hazai joggyakorlatban a jóvátételi munka a vizsgált periódusban mennyire igazolta a hozzá fűzött reményeket, és milyen módon tudja betölteni a szimbolikus jóvátételi funkcióját. A jogintézmény és a kutatási eredmények bemutatásához Sipos Ferenc tanulmányának logikáját követem, és a bűncselekmény tárgyi oldalának felvázolása után, az alanyi oldal körében felmerülő kérdéseket vizsgálom.

Tárgyi oldal

A kérdés az, hogy ez a gyakorlatban mit jelent. Mely bűncselekmények azok, amelyeknél a jóvátételi munka megfelelően reflektálja a bűncselekményt és eleget tehet a közösségi jóvátételi funkciónak? A jogszabály e tekintetben az alábbiak szerint fogalmaz: „A bíróság a vétség, valamint a háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntett miatt a büntetés kiszabását egy évre elhalasztja, és jóvátételi munka végrehajtását írja elő, ha alaposan feltehető, hogy a büntetés célja így is elérhető.”²⁷ A jogi szabályozásból egyértelműen látszik, hogy a jogalkotó az intézkedés alkalmazását kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények – vétségek és háromévi szabadságvesztés büntetési tételnél nem súlyosabban büntetendő büntettek – szankcionálására hozta létre. Ez azt jelenti, hogy a bíróság alkalmazhatja bármilyen gondatlan bűncselekmény, bármilyen vétség (2 évnél nem súlyosabban büntetendő szándékos bűncselekmény) esetén – büntettek közül a 3 évnél nem súlyosabban büntetendők esetén.

27 Vókö György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus Kiadó – Nordex Kft., 2014.
http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Voko_Gyorgy_Magyar_buntetes_vegrehajtasi_jog/ch02s04.html

Vaskuti András az alábbi bűncselekményeket sorolja fel tételesen: „Könnyű testi sértés vétsége 164. § (2) bekezdés Súlyos testi sértés büntette 164. § (3) bekezdés Könnyű testi sértés minősített esetei 164. § (4) bekezdés Foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés vétsége 165. § (1), (2) bekezdés a) Segítségnyújtás elmulasztása 166. § (1), (2) bekezdés Személyi szabadság megsértése büntette 194. § (1) bekezdés Kényszerítés büntette 195. § Zaklatás 222. § Rágalmazás vétsége 226. § Becsületsértés vétsége 227. § Kegyeletsértés vétsége 228. § Közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény 232. § (1), (3) bekezdés Közúti veszélyeztetés büntette 234. § (1) bekezdés Közúti baleset okozásának vétsége 235. § (1), (2) bekezdés a) Cserbenhagyás vétsége 239. § Garázdaság 339. § Lopás 370. § Rongálás 371. § Csalás 373. §.”²⁸

A vizsgált aktákban összesen 52 esetben történt garázdaság, 23-szor lopás vétsége, amelyet nem szabálysértési értékhatárra követtek el, 36-szor szabálysértési értékhatárra minősítő körülménnyel elkövetett vagyon elleni bűncselekmény (amely lehetett lopás, csalás, rongálás stb.), 7 esetben súlyos testi sértés, 3-szor könnyű testi sértés, 8-szor okirat-hamisítás, okirattal visszaélés, 3-szor információs rendszer vagy adat megsértése, 3 szabálysértési értékre elkövetett fakivágással elkövetett lopás, 4 esetben állatkínzás és 5 esetben zaklatás. Látható tehát, hogy két bűncselekménytípus emelkedett ki számarányait tekintve: a garázdaság és a kisebb súlyú vagyon elleni bűncselekmények.

Tipikus elkövetési forma volt a garázdaság tekintetében az alábbi jogeset:

„A vádlott 2014. október 11-ére virradó éjszaka – pontosabban meg nem határozható időben – barátaival a Bocskai kert, Vakegér Presszóban szórakozott, melynek során erősen italos állapotba került. A presszóból a zárórát követően társaival hazafelé indult, azonban ittas állapotára tekintettel a Bocskai kert, Debreceni út 49. szám előtti autóbussz megállót megrongálta oly módon, hogy abba több alkalommal belerúgott, ököllel megütötte, illetőleg megfejelte a buszmegálló oldalát, amelynek következtében annak üvegezése kitört. Ezt követően a vádlott az ott lévő menetrendjelző oszlopot kihúzta a földből és elhajította” (7506/2014. Debreceni Járási Ügyészség).

Az adatokból is látszik, hogy kiemelkedett azoknak a bűncselekményeknek az aránya, amelyekben a vagyon elleni deliktumot szabálysértési értékre követtek el (vagy csekély társadalmi veszélyességgel bírtak), és valamely minősítő körülmény (falfirka, falopás) minősítették a cselekményt bűncselekménnyé. Ez utóbbi tény arról árulkodik, hogy a jóvátételi munka kiszabását azokban az esetekben látja arányosnak a bíróság, amikor a cselekményt a jogalkotó valamely társadalmilag különösen érzékeny járulékos attribútum miatt avatja

bűncselekménnyé, a minősítő körülmény nélkül a cselekmény tárgyi súlya nem érné el a büntetőjog küszöbét.

A bűncselekmények csekély tárgyi súlyát és alacsony társadalomra veszélyességét fémjelzi az alábbi eset:

„A vádlott erdészeti kisegítőként a vadállomány etetésével, itatásával, illetve kisegítő jellegű munkák végzésével foglalkozott, mely munkakörének ellátásával összefüggésben 2015. február-március hónapokban a Pilisi Parkerdő Zrt. Bajnai Erdészetének gondozása során Gy. melletti ún. P. erdőből jogtalanul eltulajdonította az ott fellelhető, agancshullásból származó szarvasagancsokat, összesen 95 400 Ft értékben” (1114/2015., Tatabányai Járásbíróság).

Az intézkedés alkalmazásakor azonban releváns kérdésként merül fel az is, hogy vannak-e olyan tényállások, amelyeknél kiváltképpen célszerű és adekvát a jóvátételi munka alkalmazása. A válaszadó ügyészek szerint a jóvátétel akkor lehet hatékony és arányos, ha a bűncselekményben benne rejlik a szélesebb értelemben vett közösségi sérelem. Az ügyészek tehát ugyanazt fogalmazták meg, amit Gröpler Anita tanulmányában: „Amennyiben egy harmadik személynek okoz kárt a bűncselekmény, vagy a sértett ismeretlen, esetleg nem tart igényt jóvátételre, alkalmazható a szimbolikus jóvátétel, mint amilyen a közhasznú munka²⁹ vagy a nyilvános bocsánatkérés”.³⁰ A jóvátételi munka intézkedés tehát megfelelő válasz lehet a garázda jellegű bűncselekményekre vagy pl. olyan lopásokra vagy kisebb súlyú vagyon elleni bűncselekményeknél, amelyeknél a sértett nem magánszemély. A vizsgált bűncselekmények ennek a kívánalomnak döntően eleget tettek, minthogy 47%-nak nem volt klasszikus értelemben vett sértettje.

29 „A közösség részére végzett munka mint önálló szankció, illetve mint pótlólagos jellegű, a behajthatatlan pénzbüntetések pótlására szolgáló szabadságvesztés alternatívája széles körben elterjedt egész Európában... A 2012. évi C. törvény egyrészt szigorított a közérdekű munka szabályain, másrészt pedig kiegészítette a munka-jellegű joghátrányokat a jóvátételi munkával. Először Angliában és Walesben vezették be 1973-ban önálló szankcióként. Magyarországon a szimbolikus munkabüntetés egy másik példája, a szovjet típusú javító-nevelő munka honosodott meg, amely 1950 és 1993 között volt érvényben, az 1950. évi II. tv. (Bt.) még intézkedésként, az 1961. évi V. tv. már főbüntetésként szabályozta. A szigorított javító-nevelő munka 1984 és 1993 között szerepelt a magyar büntetési rendszerben, s bár munkával nevelő szankcióként lett meghirdetve, gyakorlatilag azonban „félszabad” börtön-büntetést jelentett. A szimbolikus jellegű közérdekű munka hazai bevezetésére 1987-ben került végül sor, amely a javító-nevelő munka 1993-as eltörlésével az egyedi munkabüntetés maradt a szankciórendszerben. GRÖPLER Anita: uo. <http://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/79-dr-gropler-anita-ujabb-alternativ-szankcio-a-bunteto-torvenykonyvben-avagy-a-jovateteli-munka-szabalyozasa-es-gyakorlata>

30 GRÖPLER Anita.: uo. <http://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/79-dr-gropler-anita-ujabb-alternativ-szankcio-a-bunteto-torvenykonyvben-avagy-a-jovateteli-munka-szabalyozasa-es-gyakorlata>

A megkérdezett ügyészek elmondták azt is, hogy a hivatkozott bűncselekményeknél gondot okozhat, hogy szankcionálásuk korántsem korlátozódik a jóvátételi munkára. Másként: az arányos és adekvát jogkövetkezmények köre tág, így több intézkedés, eljárási lehetőség és büntetés is konkurál a jóvátételi munkával.³¹ A jogalkalmazó megfogalmazásában tehát azon maradványeseteket kell megtalálni, ahol a jóvátételi munka valós hiányt pótol: ezek lehetnek – a már fentebb hivatkozott – garázdaságok, illetőleg személyi oldalról azok a terheltek, akik nem tesznek beismerő vallomást. Fontos azonban megjegyezni, hogy a vizsgált aktákban szereplő terheltek 70,1%-a, vagyis több mint kétharmada beismerte a bűncselekmény elkövetését, azaz a be nem ismerés és a jogintézmény alkalmazása között nem volt érdemi összefüggés.

Alanyi oldal

A beismerés kérdése átvezet a kutatás másik kritikus aspektusához: nevezetesen a személyi oldalhoz. Egy megkérdezett ügyész az alábbiak szerint summázta az aggályait: „A jogintézmény tárgyi és alanyi oldalról is felvet aggályokat. Kérdés, hogy milyen bűncselekményeknél alkalmazzuk, ugyanakkor az is, hogy milyen terheltek vonatkozásában célszerű az intézkedést alkalmazni.”

A jogszabály a kizárt terheltek vonatkozásában egyértelműen fogalmaz. „Jóvátételi munka nem írható elő azzal szemben, aki visszaeső, a bűncselekményt bünszervezetben követte el, a szándékos bűncselekményt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélté után, a végrehajtás befejezése előtt követte el, vagy a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt követte el” [Btk. 67. § (2)]. Az már a törvény szövegezéséből is egyértelműen kitűnik, hogy az intézkedés elsősorban azokat a terhelteket célozza meg, akik nem rendelkeznek markáns bünelkövetői múlttal. Világos, hogy a Btk. azokat a terhelteket zárja ki az intézkedésből, akik elkövettek olyan bűncselekményt, amelyet a törvény szabadságvesztéssel rendel büntetni, vagy voltak már szabadságvesztés büntetésre ítéelve, illetve felfüggesztett szabadságvesztés hatálya alatt követték el jelen bűncselekményüket. A bünszervezetben való elkövetést a törvény a kedvezményekből való – szinte teljes – kizárással reflektálja, ezzel van összhangban a hivatkozott szabályozás is.

A felmérés releváns kérdése volt, hogy milyen arányban szabtak ki a kriminológiai értelemben vett bűnismétlőkkel szemben jóvátételi munkát. A jogalkotói szándékkal egyezően, a szankciót leggyakrabban büntetlen előéletűekkel szemben alkalmazták (79,9%).

31 Erről alább a jogintézmény kapcsán felmerülő aggályok és dilemmák részről részletesebben írok.

18,1% volt azoknak az aránya, akikkel szemben korábban már folyt büntetőeljárás.³² A korábbi bűncselekmények jellegükben egybeestek a jelen eljárás tárgyát képezőkkel: ezek is döntően garázda jellegű, vagyon elleni bűncselekmények voltak, felmerült ezek mellett a kábítószerrel visszaélés tényállása is.

A kérdés azonban kriminológiai szempontból is fontos: „A jóvátételi munka alkalmazásának kulcsa – sok máshoz hasonlóan – a megfelelő esetek kiválasztása, amelyben a bűncselekmény viszonylag enyhébb tárgyi súlyán kívül az elkövető személyisége bír jelentőséggel...”³³, fogalmazta meg a Heves Megyei Főügyészség e tárgyban kiadott összefoglalója. Ez alapján tehát a jóvátételi munkában a terhelt kriminológiai elemzése is relevanciával bír, amelyet részletes elemzés tárgyává tettem a vizsgálat során. Lássuk tehát, hogy a feldolgozott ügyekben milyen terheltek vonatkozásában tartották adekvátnak a jóvátételi munka alkalmazását!

Az elítéltek 72,6%-a volt férfi és 26,8%-a nő, vagyis megállapítható, hogy a bűnelkövetés adataihoz képest felülreprezentált volt a női részvétel azokban a bűncselekményekben, ahol jóvátételi munka volt az alkalmazott intézkedés.³⁴ Ebből arra következtethetünk, hogy a kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetésénél a nők aktivitása magasabb, mint egyéb, súlyosabb bűncselekményeknél.

Az életkori megoszlás is izgalmas kérdése volt a felmérésnek. Az ügyek 17,2%-ában alkalmazták a bíróságok a büntetőjogi következményt fiatalkorúak ellen, ami azt jelenti, hogy az intézkedés beépült a fiatalkorúak körében alkalmazott szankciók rendszerébe. Említést érdemel az is, hogy a fiatal felnőttek és a fiatalok összesen (14-24 éves korig) tették ki a vádlottak felét (50,3%). A fiatal elkövetők túlsúlya összefügg a kis tárgyi súlyú bűncselekményekkel: a garázdaság, vagy pl. hétköznapi nevén graffitizés nyilvánvalóan nem a középkorúak tipikus bűncselekménye.

A terheltek jellemzően (48,2%) egyedül éltek, 30,1% élt párkapcsolatban és 19% élt külön partnerétől. Együttjárásról 11 esetben, élettársi kapcsolatról 30-szor kaptunk információt, elvált családi állapotáról 10-en számoltak be. Az elkövetők 54,9%-ának nem volt gyer-

32 2,1%-ról nem volt adat.

33 A jóvátételi munka tapasztalatai a Heves megyei gyakorlatban

34 A rendőrségi statisztikák alapján a női bűnelkövetők aránya 2015-ben és 2016-ban is 16%-ot (16,3% és 16,2%) tett ki. <https://bsr.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekinto.aspx?ExcelName=https%3a%2f%2fbsr.bm.hu%2fElkBunelkAdatok%2fElk%C3%B6vet%C5%91k%2c+b%C5%B1nelk%C3%B6vet%C5%91k+sz%C3%A1ma+az+elk%C3%B6vet%C3%A9s+helye+szerint.xlsx>

meke, 18,9%-nak volt egy, 8,5%-nak két gyermeke. 14 esetben talákoztunk 3 vagy több gyermeket nevelő elítélttel. Az együttélési formákról azonban majdnem az esetek felében (47,6%) nem nyújtott információt sem a nyomozási irat, sem a bíróság ítélete. A szülőkkel 23,9%, legalább egy gyerekkel 18,3%, a partnerével 3,1% élt. A vizsgált esetek között összesen kétszer szerepelt hajléktalan terhelt.

Az iskolai végzettség tekintetében a minta nem volt egynemű. 9,2% nem végezte el az általános iskolát sem, 45,4%-nak volt általános iskolai, 15,3%-nak középiskolai végzettsége és majdnem ugyanennyi volt azok aránya (14,6%), akik érettségiztek³⁵. 3,7% vagyis hat fő rendelkezett főiskolai vagy egyetemi diplomával.³⁶ A középiskolai végzettség/érettségi viszonylag magas aránya (majdnem 30% – 29,9%) összességében arról tanúskodik, hogy a terhelték nem a tipikus bűnelkövetők attribútumait hordozták, a mintában szereplők jellemzően inkább egy kisebb botlást követtek el.³⁷

A kriminológiai mérések fontos kérdése, hogy a terhelték befejezték-e a tanulmányaikat, minthogy az iskolából való kiesés kiemelt kockázati tényezőnek bizonyult mind a hazai, mind a nemzetközi vizsgálatok alapján. A vizsgált esetek majdnem 70%-ában nem volt adatunk arról, hogy valaki félbeszakította-e a tanulmányait, de a maradék 30%-ból 18 főről derült ki, hogy nem fejezték be tanulmányaikat, amelyből ez 11-szer az általános iskolai képzés félbehagyását jelentette. Ezek a terhelték döntően fiatalok voltak.

A szocio-ökonomiai háttér megismerésére több kérdést használtam: kíváncsi voltam a terhelték munkaerőpiaci pozíciójára és anyagi helyzetére is. A foglalkoztatottság tekintetében viszonylag alacsony volt az adathiány (9,1%), ami reális képet biztosított erről a tárgykörrel. A mintában szereplőknek alig több mint egynegyede (26,2%-a) rendelkezett állandó munkahellyel, 12,8%-nak volt alkalmi munkája, 4,3% volt közmunkás.

35 A mikrocenzus időpontjában, 2016. október 1-jén a népesség 18%-a diplomás volt, az érettségizettek aránya pedig 28%-ot tett ki. A népesség 18%-ának a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége szakmunkás, szakiskolai volt, 20%-ának pedig általános iskolai. Az alapfokú végzettséggel nem rendelkezők aránya a legalacsonyabb: 17%, többségük még nem tanköteles korú, illetve a mikrocenzus időpontjában általános iskolába járt (https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_4.pdf). Ugyanakkor a kriminológiai mérések rendre azt igazolták, hogy a bűnelkövetők, elítéltek iskolai végzettsége mindig alacsonyabb volt, mint a társadalmi átlag. Ehelyütt az adatok arról tanúskodnak, hogy a jóvátételi munkára kötelezettek iskolai végzettsége megegyezik a társadalmi átlagával.

36 11,6%-ról nem volt adat.

37 Mind a hivatalos bűnügyi statisztikák, mind korábbi kutatásaink alacsonyabb arányról tanúskodtak a középiskolai végzettségük tekintetében. <https://bsr.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekinto.aspx?ExcelName=https%3a%2f%2fbsr.bm.hu%2fElkBunelkAdatok%2fElk%3%B6vet%5%91k%2c+b%5%B1nelk%3%B6vet%5%91k+sz%3%A1ma+az+elk%3%B6vet%3%A9s+helye+szerint.xlsx>

A jóvátételi munkára ítélték viszonylag nagy arányban voltak tanulók, ez 16,5%-ot tett ki, ami következett a terheltek – viszonylag – alacsony életkorából is. A munkaerőpiaci inaktivitást jelzi, hogy majdnem egynegyedük (23,2%) volt az eljárás idején munkanélküli, 5,5% volt gyesen/gyeden és 1,8% nyugdíjas. Ez azt jelenti, hogy a 163 terheltekből 50 fő nem dolgozott aktívan.³⁸

A jövedelmi viszonyok erős szórást mutattak: 43,3%-uk rendelkezett átlag alatti, 21,3% átlagos és mindössze 3,7% átlag fölötti jövedelemmel.³⁹ A legalacsonyabb egy főre jutó jövedelem a vizsgált terheltek körében 1833 Ft, a legmagasabb pedig 230 000 Ft volt. A terheltek 62,4%-ának a családjában az egy főre jutó jövedelemtétel nem érte el az 50 000 Ft-ot.⁴⁰

A szociológiai vizsgálatok alapján ma Magyarországon a szocio-ökonómiai hátrányok közé sorolható az, ha valaki falun/községben vagy tanyán él. Az elkövetőknek mindössze 7,9%-a volt fővárosi, 25,2%-a élt megyei jogú városban, 22,7%-a egyéb városban, 44,2% pedig falun/községben – tanyasi lakos nem szerepelt a vádlottak között. A bűnelkövetési adatokkal összevetve, a lakóhelyi szóródás tekintetében a jóvátételi munka intézkedésre ítélték között magasnak volt mondható a városi lakosok aránya.⁴¹

Az elemzett aktákból kiderült, hogy jóvátételi munkára ítélték tipikusan városi férfiak, munkaerőpiaci státuszuk jellemzően alacsony, döntően inaktívak, azonban iskolai végzettségük átlagosan magasabb volt, mint a bűnelkövetőknek általában. A minta egészét tekintve, kicsit több volt a női elkövető, mint az összébűnözési arányokban, és kiemelkedően nagy volt azoknak az aránya, akiknek korábban nem volt semmilyen tapasztalatuk a büntető hatóságokkal. Érdemes ismételtlen hivatkozni a Heves megyei vizsgálatra, amely szerint:

38 Részleges adatokkal rendelkezünk a végzett munka minőségét illetően. A 46 vádlottból, akiről tudtuk, hogy mivel foglalkozik, 33-ról derült ki, hogy fizikai munkát végez beosztotti státuszban, ketten egyéni vállalkozók voltak és 10 fő végzett szellemi munkát: heten beosztottként, hárman pedig vezetőként.

39 31,1%-ról nem volt adat.

40 Az átlag fölötti jövedelmet a 100 000 Ft/főnél határoztuk meg.

41 Az alapvető demográfiai kérdéseken kívül a kriminológiai szempontból releváns információkra is rákérdezett az elemzéshez összeállított kérdőív. Az ügyek ötödében (20,7%) állt a terhelteknél tudatmódosító szer hatása alatt és csaknem ugyanilyen arányban (17,7%) szenvedett el maga is sérülést a bűncselekmény elkövetésekor. Az elkövetők egymáshoz fűződő kapcsolata az alábbi megoszlást mutatta: 14 fő (8,5%) követte el a deliktumot a partnerével (párkapcsolat), 8 fő (4,9%) gyermekével vagy szülőjével, 2 fő a testvérével, 2 egyéb hozzátartozóval, 22-en (13,4%) barátjával és 24-en (14,6%) pedig az ismerősével. Két esetben fordult elő, hogy valaki a munkatársával és ugyanennyiszor, hogy korábban általa nem ismert személlyel követett el bűncselekményt.

„Lényeges körülmény, hogy az elkövető a munkavégzésre alkalmas legyen, egészségi állapota vagy fogyatékosága ebben ne akadályozza.”⁴² A rendelkezésre álló adatok alapján a tanulmány által jelzett kívánalmaknak az ügyben szereplő terheltek eleget tettek.

Problémák, aggályok a jogalkalmazásban

A bűncselekmény tárgyi és alanyi oldalának elemzése után fontosnak tartottam megvizsgálni azt is, hogy milyen jogalkalmazási problémák merültek fel a jóvátételi munka intézkedés kapcsán.

Az első kérdés abban a körben merült fel, hogy hogyan alakult a jogintézmény alkalmazásának megyei megoszlása.⁴³ A vizsgálatban a 2015-ben jogerőssé vált, jóvátételi munka intézkedéssel zárult ügyeket tettem elemzés tárgyává. A mintába összesen 164 ügy került, amelyből 63-at Heves megyéből küldtek. Nem érkezett akta Szabolcs-Szatmár-Bereg, Vas, Nógrád és Baranya megyéből. Két megyéből telefonon értesítettek a téves ügyválogatásról.

Az intézkedés egyenlőtlen kiszabási gyakorlata jól látszik abból, hogy míg Heves megyében 63 aktát, Hajdú-Biharból 21, a fővárosból 12 ügyet küldtek a Főügyészségek, volt olyan megye, ahol összesen egyetlen ügyet találtak, amelyben a bíróság jóvátételi munkát szabott ki. Ezt támasztotta alá a vonatkozó Heves megyei vizsgálat is.⁴⁴

Azokban a megyékben, ahol a jóvátételi munka intézkedést nem vagy csak csekély mértékben alkalmazták, az ügyészek több ízben hivatkoztak arra, hogy a jogintézmény még nem tudott gyökeret verni a gyakorlatban. Ennek okaként részben a konzervatív jogalkalmazást jelölték meg, ugyanakkor elhangzott az is, hogy egyes jogintézmények, bár lassabban kerülnek be a joggyakorlatba (ilyen volt pl. a vádhalasztás is), idővel utat törnek maguknak, ha és amennyiben azok valóban hiánypótlónak tekinthetők.

A jóvátételi munkával kapcsolatban azonban aggályos volt, hogy valóban be tud-e tölteni hézagpótló szerepet. Azokban az esetekben, ahol a jogi feltételek adottak a vádhalasztás

42 A jóvátételi munka tapasztalatai a Heves megyei gyakorlatban

43 A válaszadáshoz a megkérdezett ügyészek véleményét, illetve a jogszabály elemzését hívtam segítségül.

44 Ha egy pillantást vetünk a statisztikai adatok területi eloszlására, szembetűnő, hogy Heves megyében a 2013. és 2014. év elhanyagolható adatait követően 2015-ben már 64 alkalommal határoztak meg jóvátételi munkát a bíróságok, 2016-ban pedig 124-szer. A 2015-ös Heves megyei adat az országosan alkalmazott összes jóvátételi munka közel egyharmadát, a 2016-os már közel a felét jelenti. Mivel a megye ügyforgalma az országos adatok 3%-át sem teszi ki, százalékosan ezek a számok kiugró gyakoriságot jelentenek. A 2016-ban jogerőre emelkedett határozatokban előírt 124 jóvátételi munka 5,73%-ot jelzett az összes büntetésen és intézkedésen belül. Ez az arány az országos átlagnak (0,34%) több mint tizenhatszorosa, miközben egy kivétellel más megyékben a 0,5%-ot sem éri el, az 1,5%-ot pedig sehol máshol nem haladja meg.

alkalmazására, akár külön magatartási szabály meghatározásával, a jóvátételi funkció teljesíthető. A vádhalasztás alkalmazása mellett szól pl. egy graffiti esetében ráadásul az is, hogy a jogalkalmazó ilyenkor meghatározhatja a konkrét sérelem reparálását, vagy a terhelt számára egy olyan programban való kötelező részvételt, amely hosszú távon is arra „neveli”, ösztönzi az eljárás alá vont személyt, hogy a későbbiekben ne rongálja a környezetét. A jóvátételi munka során viszont ez a konkrét reparációs igény elenyészhet azzal, hogy a vádlott maga dönthet a jóvátételi munka helyszínéről, illetőleg annak formájáról.

A vádhalasztások mellett szól ráadásul a gyakorlatban az az ügyészégi elvárás is, hogy amennyiben lehetséges, az ügyészség minél nagyobb arányban alkalmazza a diverziós megoldásokat, a bírósági utat csak a legszükségesebb esetekben használja.

A próbára bocsátás jogintézménye ugyanilyen okokból jelenthet konkurenciát. A bíróság ehelyütt is meghatározhat külön magatartási szabályt, rendelhet ki pártfogót, a külön magatartási szabály pedig nagyobb kötöttséget jelenthet, mint a szabadon választott jóvátételi munka. A próbára bocsátás a tekintetben is szigorúbb és nagyobb visszatartó erővel bíró intézkedés, hogy be nem tartásának esetén a bíróság megszünteti a próbára bocsátást, és büntetést (fiatalkorúak esetén javítóintézeti nevelés intézkedést is) szab ki, illetve alkalmaz.

A megkérdezett ügyészek abban is egyetértettek, hogy amennyiben a bűncselekmény sértettje ismert, és mind a sértett, mind a terhelt hajlandó a közvetítői eljárás keretében megegyezni az okozott kár korrigálásáról, a jóvátételi munka mint reális és adekvát opció szintén kiesik az alkalmazható joghátrányok közül. A vizsgálatban egyetlen olyan ügyet találtam, ahol a jóvátételi munka az eredménytelen közvetítői eljárás helyébe lépett.

Kitűnt az interjúkból az is, hogy amennyiben a bűncselekmény tárgyi súlya nagyobb, illetőleg a terhelt személyisége, valamint bűnelkövetői múltja azt megalapozza, az ügyészek szívesebben indítványozzák a közérdekű munkát. A közérdekű munkának ugyanis – a jogalkalmazók egybecsengő véleménye szerint – nagyobb a visszatartó ereje, minthogy annak el nem végzése esetén a bíróság a közérdekű munka átváltoztatásaképpen szabadságvesztés büntetést szabhat ki. A közérdekű munka büntetési jellegén kívül ennek oka az volt, hogy a közérdekű munkával kapcsolatban elterjedt nézet, hogy annak végrehajtása hatékonyabb, mint a jóvátételi munkáé, kivált, mert ehelyütt nem elegendő a munkáról szóló igazolás benyújtása, hanem a végrehajtás maga a pártfogók közvetlen ellenőrzése alatt áll.

A közérdekű munka büntetés és a jóvátételi munka intézkedés közötti különbségeket az alábbi táblázat szemlélteti.⁴⁵

Közérdekű munka	Jóvátételi munka
büntetés	intézkedés
a munkahelyet kijelölik	az elkövető választhat meghatározott közintézmények között
önhibából történő elmulasztása esetén szabadságvesztésre változtatják	önhibából történő elmulasztása esetén büntetés kiszabását eredményezi
ideje: 48-312 óra	ideje: 24-150 óra

A Heves megyei vizsgálat adatai alapján azonban ez téves percepciónak tűnik: „A közérdekű munkával való összevetésből még egy adatot emelek ki. A 2017. március 31-ei állapot szerint Heves megyében 678 közérdekű munka vár végrehajtásra, ezek száma évről évre emelkedik. Ennek oka a közérdekű munka büntetések számának növekedése mellett a végrehajtás torlódása, az önkormányzati letöltő helyek kapacitásának hiánya, nem egy esetben pedig más, szabadságmegvonással járó büntetés foganatba vétele. A közérdekű munkával való konkurálásról azonban már ejtettem szót.

A párfogókhöz 2016-ban 97 ügy érkezett a jóvátételi munka pártfogó felügyelet melletti végrehajtása érdekében. Ebből az év során 30 eredményesen lezárult, 10 sikertelen volt, 57 pedig még folyamatban van. A 2016. évben letelt, jóvátételi munka mellett előírt 61 pártfogó felügyeletből 43 bizonyult eredményesnek, és 17 esetben kellett büntetés kiszabását kezdeményezni. Ezek alapján a 2015-ről átnyúló, 2016-ban lezárt ügyek vonatkozásában az eredménytelenség 27,86%-os, a 2016-ban érkezettek esetében 25,0%-os. Mindez azt mutatja, hogy a jóvátételi munka végrehajtásának hatékonysága semmivel sem rosszabb a közérdekű munkáénál. A párfogók prognosztizálása szerint az eredményesség várhatóan javulni fog, mert a szélesedő munkahelyi lehetőségek s az új jogintézmény kapcsán szerzett tapasztalatok ebbe az irányba hatnak. A 2016-ban érkezett ügyek közül a sikertelenül lezártak arányának csökkenése az év során már befejezettekhez képest ezt látszik igazolni.”⁴⁶

Elhangzott az ügyészek részéről az is, hogy a csekély mennyiségű indítványtétel háttérben gyakran megjelenik az a nézet, hogy bíróságok is fenntartásokkal kezelik a jogintézményt.

45 BELOVICS Ervin – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: i. m. 438.

46 A jóvátételi munka tapasztalatai a Heves megyei gyakorlatban

„Kétszer tettem rá indítványt, mindkét esetben kudarcos volt. Így a továbbiakban nem próbálkoztam vele.” Ugyanakkor empirikus vizsgálatom eredményei ennek némileg ellentmondani látszanak. Az ügyészségi indítvány döntően egybeesett az alkalmazott intézkedéssel, és megfigyelhető volt az is, hogy a bíróság többször részesítette előnyben ezt a büntetőjogi következményt, mint ahányszor erre vonatkozó ügyészi indítvány jelent meg a gyakorlatban: 130 vádhatósági kezdeményezésre 159 jóvátételi munka ítélet jutott.⁴⁷

Az ügyészek szerint gondot okoz a jogalkalmazásban a Btk. 63. § (2), amelynek értelmében: „A megrovás, a próbára bocsátás és a jóvátételi munka önállóan, büntetés helyett alkalmazható.” Fontos tétele ugyanis a jogi szabályozásnak, hogy a jóvátételi munka csak úgy, mint a próbára bocsátás és a megrovás, nem alkalmazható együttesen más intézkedésekkel. Az ügyészi gyakorlatban ez a törvényi előírás problémát okoz. Elhangzott, hogy bár a jogintézmény több szempontból is rokonszenves volna, gátját képezi az indítványozásnak, hogy az nem alkalmazható együtt más intézkedéssel: bizonyos bűncselekményeknél ugyanis az intézkedés akkor érhetné el a célját, ha pl. a sportrendezvényről való kitiltással párhuzamosan lehetne alkalmazni az inkriminált jogintézményt.

Érdeemes még kiemelni néhány jogalkalmazói megjegyzést, amelyek az intézkedés alkalmazása ellen szóltak. Több vezető ügyész (döntően Borsod, illetve Hajdú-Bihar megyéből) arról adott számot, hogy a területi illetékességükön élő terheltek döntő többségükben nem felelnek meg a törvényi előírásoknak. Az érintett populáció javarészt halmozottan hátrányos helyzetű, szegény körülmények között élő személy, akik a társadalmi deficitek hatására gyakran követnek el bűncselekményeket, illetőleg jellemzőek a mentális problémák is. A terheltek így visszaeső voltak vagy korlátozott beszámítási képességük miatt vannak kizárva a jóvátételi munkából.

Egyéb kérdések, dilemmák a joggyakorlatban

A jóvátételi munka jogszabályi megfogalmazása önmagában is magában hordoz néhány elemzésre érdemes problémát. Az alábbiakban ezt a törvényi szakaszok sorrendjében veszem nagytó alá.

Problémás szabályozási kérdés az intézkedés gerincét adó kitétel: „Az elkövető – választása szerint – állami vagy önkormányzati fennhatóságú intézménynél, közhasznú civil szervezetnél, egyháznál vagy azok részére végezheti a jóvátételi munkát” [Btk. 67. § (3)].

A szabályozás első ránézésre pozitívnak és előremutatónak tűnik, elsődlegesen azért, mert a törvény szerint a jóvátételi munkára kötelezett választása szerint jár el a munkahely megválasztásában. Az értékrendi kutatások igazolják, hogy a magyar társadalom körében alacsonynak tekinthető az önrendelkezés értékének támogatottsága. Az a személy, aki a büntetőeljárás alanyává válik, kiváltképpen nehezen tud megküzdni a rábízott szabadsággal. A jogalkalmazók elmondása szerint a terhelt ilyen esetekben nem is mindig érzi az alkalmazott intézkedés súlyát, szankcióját nem veszi komolyan. Ahhoz, hogy az intézkedés hatékony legyen, a személyes felelősség tudatának kialakulását feltétlenül növelni kell.

Egyebekben aggályos lehet az a megfogalmazás is, hogy a jóvátételi munkát a terhelt a felsorolt intézményeknél vagy *azok részére* végzi. Mit jelenthet a gyakorlatban az „azok részére” kitétel? „Ebben az esetben – fogalmazza meg Sipos Ferenc – nem az önkormányzati vagy állami fenntartású intézménynél, közhasznú jogállású civil szervezetnél, egyházi jogi személynél végzi a jóvátételi munkára kötelezett a tevékenységet, hanem valami módon olyan munkavégzés történik, amely a felsoroltak részére így vagy úgy hasznos tevékenységnek minősül.”⁴⁸ Itt viszont már kérdésessé válhat a közhasznúság, illetőleg a tevékenység társadalmi jellege, ugyanis a felsorolt szervezetek bármelyike részére végezhet úgy munkát az érintett, hogy azzal ne az intézet társadalmilag hasznos profilját, hanem sokkal inkább profitorientált oldalát támogassa. Ebben az esetben a jogintézmény korántsem éri el reparációs célját, ami élesen ellentmond a jogalkotó szándékának. Az elvi dilemmákon túl azonban felmerülhetnek gyakorlati kérdések, minthogy nem tekinthető evidensnek az intézmények aktivitása és részvétele a közösségi szankciók végrehajtásának támogatásában.

A következő kérdés az intézkedés időtartamával kapcsolatban merül fel. „A [jóvátételi munka] tartamát munkaórákban kell meghatározni, legkisebb mérték 24, legnagyobb mérték 150 óra” [Btk. 67. § (4)]. A szabályozás azért okozhat problémát, mert a törvény szövegéből nem derül ki egyértelműen, hogy a jóvátételi munkára kötelezettek a teljes tartamot egy helyen kell letöltenie, aminek értelmében felmerülhet – elvileg – olyan megoldás, amikor a terhelt akár minden órát más és más intézménynél tölt le, amely nagyban hátráltatja az eredményes végrehajtást. Az alkalmazott jóvátételi munka az időtartam tekintetében azonban a bíróságok számára nem okozott problémát: az széles spektrumon mozgott, amely ugyanakkor arányos volt a bűncselekmény tárgyi súlyával. A legtöbbször 48-100 óra közé esett a munkaórák száma (az ügyek 80%-ában), a két szélső szakaszban (24-45 és 110-150 óra) között arányosan oszlottak el az ítéletek: kb. 10-10%-ot tettek ki.

A jogi szabályozásban rejlő nehézségek miatt azonban nemcsak az órák meghatározása, az egy helyen történő végrehajtás jelenthet aggályokat, de kritikussá válhat az intézkedés végrehajtása, ami által kérdésessé válhat annak eredményessége is – minthogy az igazolás és a munkavégzés helyének kijelölése is okozhat problémát a terhelt, de a bíróságok számára is.

Az egyértelmű a törvény alapján, hogy a jóvátételi munkát milyen formában kell igazolni. „Amennyiben az elkövető a határozat jogerőre emelkedésének napjától számított 1 éven belül megfelelően igazolja az első fokon eljáró bíróságnál, hogy a jóvátételi munkát elvégezte, a büntethetősége megszűnik.

A jóvátételi munka elvégzéséről az igazolást két példányban állítja ki az érintett állami vagy önkormányzati fennhatóságú intézmény vezetője, közhasznú civil szervezet vezető tisztségviselője vagy az egyház, illetve belső egyházi jogi személy képviselője vagy erre felhatalmazott tisztségviselője, valamint az egyházi intézmény vezetője. Az igazolás közokirat, melynek egyik példányát az elítélt a bíróságnak adja át.”⁴⁹

Az igazolás formájával és annak közokirat voltával kapcsolatban nem merülnek fel kérdések, annál is inkább, mert a bíróság honlapján letölthető formában elérhető.⁵⁰ A szabályozás kritikus volta azonban abban rejlik, hogy a bíróság nem ellenőrzi/nem ellenőrizheti a munka elvégzését, mindössze az arról szóló igazolás érvényes és eredeti voltát. Ahogyan azt Sipos Ferenc írja: „A törvény tehát nem a kirótt munka elvégzéséhez, hanem annak határidőn belüli igazolásához köti a büntethetőség megszűnését. Eszerint tehát az elsőfokon eljáró bíróság az igazolás megfelelősége esetén nem vizsgálja, nem is vizsgálhatja, hogy valójában megtörtént-e az okiratban igazolt munkavégzés, vizsgálata kizárólag a kiállított közokirat alakszerűségének vizsgálatára terjed ki.”⁵¹

A jogalkalmazásban kérdéseket vethet fel még a Btk. 68. § (2) szakasza is: „Ha az elkövető a jóvátételi munka elvégzését nem igazolja, vagy a pártfogó felügyelet szabályait súlyosan megszegi, a bíróság büntetést szab ki. Ha az elkövető a jóvátételi munka elvégzését egészségügyi okból nem tudja igazolni, a jóvátételi munka elvégzése igazolásának határideje egy alkalommal legfeljebb egy évvel meghosszabbítható.”

A munka teljesítéséről a vizsgált esetek mintegy harmadában (31,3%) volt információnk, tekintettel arra, hogy a bekért ügyek ügyészségi akták volt. Az elemzett esetek között egy olyan volt, amikor az eljárást a pártfogó felügyelet szabályainak megszegése miatt folytatták; illetőleg előfordult olyan eset is, amikor a terhelt teljesítette ugyan az alkalmazott

49 Vókö György: i. m.

50 <http://birosag.hu/allampolgaroknak/nyomtatvanyok-urlapok/igazolas-jovateteli-munka-elvegezeserol>

51 SIPOS Ferenc: i. m. 97.

intézkedést, de kicsúszott a rendelkezésre álló egy évből, így a bíróság büntetést szabott ki. Két esetben döntött úgy a bíróság, hogy a rendelkezésre álló egy évet (egészségügyi okokból) meghosszabbítja. Egyetértve Sipos Ferenc felvetésével, a dilemma ehelyütt a jogalkotónak abban a rendelkezésében áll, hogy az egyéves meghosszabbítás milyen egészségügyi indokokból adekvát. A terhelt részére rendre 48 és 100 óra között meghatározott munkavégzés ugyanis felveti a kérdést, hogy milyen egészségügyi probléma az, amely a rendelkezésre álló egy év teljes tartama alatt akadályozza a munka elvégzését. Az egészségügyi probléma nyilvánvalóan csak tartós betegség lehet, amely viszont nem szükségszerűen a terhelt egészségügyi problémája, és nem jelenthet a rokonságban, szűk családban felmerülő egészségügyi problémát. Azt mondhatjuk, hogy ezzel a szabályozással a jogalkotó egyszerre volt bőkezű és szűkmarkú az egészségügyi igazolás vonatkozásában, és a megoldást a jogalkalmazóra bízta.

Saját vizsgálati eredményeim értelmében, aggályosnak tekintetem az eljárások hosszát. Vizsgálat tárgyává tettem a bűncselekmény elkövetése és a kiszabott jóvátételi munka között eltelt időt. Az adatok alapján az derült ki, hogy az eljárások hossza között szignifikáns eltérések vannak: a legrövidebb időtartam 1 hónap (vagy annál kevesebb), a leghosszabb eljárás 70 hónap volt. Az eljárások több mint a fele (57,4%-a) egy éven belül befejeződött. Az eljárások hossza azonban – vélhetően – az egyes megyék ügyforgalmától (is) függ, ugyanis az esetek jellemzően egyszerű ténybeli és jogi megítélésűek voltak. Ugyanakkor soknak mondható, hogy az ügyek 7,2%-a három év alatt fejeződött be, kiváltképpen, mert a megismert ügyek jellemzően bíróság elé állítás keretében is könnyedén elbírálhatók.

Zaklatás

Az elemzés során két kérdést – annak társadalmi szenzitivitása⁵² miatt – kiemelten kezel-

52 Érzékeny kérdésnek tekinthető még az állatkínzás tényállása is, amelynél sok elkötelezett állatvédő a jóvátételi munka-intézkedést aránytalanul enyhének ítéli meg. Véleményem szerint, ha az állatkínzás nem tekinthető kifejezetten öncélú kegyetlenkedésnek, a szankció arányos lehet. A társadalmi visszhangot jelzi, hogy ilyen ügy a sajtóban is megjelent: *„Helybenhagyta a Miskolci Törvényszék dr. Stoll Erik vezette büntetőtanácsa az állatkínzás vétségét elkövető berentei halórral szemben a Kazincbarcikai Járásbíróság ítéletét. Az elsőfokú ítélet lényege szerint a berentei halór tavaly ősszel rossz néven vette, hogy egy macska bement a halórházba. Egy seprőnyél vastagságú botot vett magához, a macska után indult, és az állatot a halórházból kizavarta. A macska elfutott, de a halór a nála lévő bottal egyszerűen agyonütötte a védtelen állatot. Az elsőfokú bíróság a vádlottal szemben állatkínzás vétsége miatt 80 óra jóvátételi munka végzését írta elő. Az ítélet ellen az ügyész fellebbezett. A másodfokú bíróság az elsőfokú bírói ítéletet helybenhagyó végzés szóbeli indokolása során kifejtette: a büntetés kiszabása során helyesen értékelte a járásbíróság az enyhítő körülményeket. Hangsúlyozta, a vádlott tényfeltáró, beismerő vallomást tett, az eljárás során megbánó, erős szégyenérzetet mutató magatartást tanúsított.*

tem: az egyik a zaklatás tényállása, a másik pedig a fiatalok terheltek aránya a jóvátételi munkára ítétek között.

Kérdésként merül fel tehát, hogy pl. zaklatás tényállása esetén a jogintézmény hogyan és milyen formában alkalmazható. A tényállás elméleti szempontból volt érdekes, mint-hogy problémát okozhat, hogy a zaklatás elkövetésekor mennyire lehet adekvát a jóvátételi munka mint szimbolikus kompenzáció alkalmazása. A közvetítői eljárás témakörében már komoly vita folyt arról, hogy a családon belül zajló bűncselekményi helyzetekben megengedhetőek-e a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök: „...a kezdetektől számos kritika érte ezt a gyakorlatot, főként a nőjogi aktivisták, női menedékközpontok részéről... A mediációt ellenzők fő érve az volt, hogy a résztvevők, a mediációt vezető szociális munkások, mediátorok képzettsége, végzettsége nem megfelelő. Nem tudják kezelni a (férfi) elkövetők támadásait, és azt a hamis képzetet kelthetik az otthonról elmenekült, menedékközpontokban tartózkodó nőben, miszerint felkészült arra, hogy elhagyja a menedéket. Más szavakkal: a helyreállító igazságszolgáltatásban részt vevő szakemberek nem képesek felismerni és következetesen kezelni a gender hatalmi viszonyokat.”⁵³

A zaklatás – noha nem tekinthető erőszakos bűncselekménynek – vitán felül az intim kapcsolatokban bukkan fel leggyakrabban. A jogalkotó a zaklatás tényállását már az 1978. évi IV. törvénybe beiktatta, így 2008. január 1-jétől alkalmazható. A jogintézmény – bár a cselekmény magánindítványra büntetendő – igen „népszerűvé” vált, évente mintegy 7000 eset jutott a hatóság tudomására. „Ennek köszönhetően a rendelkezés problémás pontjai hamar nyilvánvalóvá váltak... A civil szervezetek kifogásolták egyrészt a büntetni rendelt magatartások körét, mivel álláspontjuk szerint az Btk. 176/A. § nem terjedt ki az áldozatok által gyakran elszenvedett jogi zaklatásra (amikor a volt partner a sértettet értelmetlen és alaptalan jogi procedúráknak teszi ki, pl. eljárásokat kezdeményez a gyámhatóság, adóhatóság előtt), valamint az internetes visszaélésekre (árak, szolgáltatások rendelése a zaklatott személy adataival visszaélve). Javaslatot tettek a tényállás ilyen irányú kibővítésére, valamint arra, hogy a már meghatározott elkövetési magatartások ne csak rendszeres vagy tartós megvalósítás, hanem akár egyszeri, súlyos cselekmény esetén is büntetendők legyenek. Szorgalmazták továbbá, hogy a jogalkotó a tényállás mindkét fordulatából emelje ki a célzatot, mivel a zaklatásnak tipikusan nem célja, hanem eszköze a zavarás, félelemkel-

Figyelemmel arra, hogy súlyosító körülmény nem volt, az állat azonnali pusztulását okozó bűncselekmény elkövetése miatt büntetés alkalmazása nem indokolt. <http://www.boon.hu/jovattetel-egy-agyonvert-macskaert-borsodban/3442956>

53 GYURKÓ Szilvia: *Helyreállító igazságszolgáltatási technikák alkalmazásának lehetőségei a családon belüli erőszak eseteiben.* Kriminológiai Tanulmányok 42. kötet: (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2005., 356.

tés.⁵⁴ A hatályos új Btk.-ban a zaklatás törvényi tényállása (Btk. 222. §) a XXI. fejezetben, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények között került szabályozásra.⁵⁵

A tényállás részletesebb elemzése nélkül is megállapítható, hogy a zaklatás a legszorosabb interperszonális kapcsolatokat érintő bűncselekmény. Bár a zaklatás alapesete bármely ember sérelmére megtörténhet, de – a szakirodalom és a hétköznapi tapasztalatok alapján – döntően családtagok és volt családtagok (ex-házastárs) sérelmére követik el, amire a bűncselekmény minősítő körülményeiből is alappal következtethetünk. Tekintettel arra, hogy a zaklatás alapesetben szubszidiárius vétség, büntetési tétele lehetővé teszi, hogy nem visszaeső terhelték vonatkozásában jóvátételi munkát alkalmazzon a bíróság. A kérdés azonban az, hogy a jóvátételi munka ezekben az esetekben adekvát szankciónak tekinthető-e.

Ha mediációra vonatkozó analógiát folytatjuk, akkor kijelenthető, hogy – bizonyos esetekben és meghatározott korlátokkal – a mediáció a családon belüli erőszak körében elkövetett bűncselekmények vonatkozásában is elfogadhatóvá vált. Egy osztrák kutatás tapasztalatai az alábbiakat tárták fel ez ügyben: „A résztvevők (interjúk során feltárt) főként érzelmi alapú attitűdjei a mediációhoz egyértelműen pozitívabbak voltak, mint a hagyományos büntetőjogi eljáráshoz.”⁵⁶ Ez alapján tehát kijelenthetnénk, hogy elvileg a zaklatás

54 „A javasolt szöveg az alábbi volt: „Aki más életét nem kívánt módon rendszeresen, tartósan vagy súlyosan megzavarja, mely az életminőség romlásához vezet...” E szerint a leggyakrabban előforduló zaklatási típusra jellemző, hogy az elkövető a vele korábban szoros kapcsolatban álló, de a kapcsolatot megszakítani kívánó személy döntését nem hajlandó elfogadni, s zaklató magatartását motiválhatja az emiatti bosszú, de a korábbi kapcsolat helyreállításának vágya is. Ilyen esetben a zaklató általában „olyan romantikus indokokkal legitimálja tettét, mint »szerelemfélézés«, »elszakadni nem tudás«, »kóros ragaszkodás«”. A passzív alanyokat érintően javaslatot tettek arra, hogy a tényállásszerű fenyegetés ne csak a zaklatás célszemélye, illetve annak hozzátartozója, hanem más, a sértett számára fontos személy ellen is irányulhasson; a minősített eset vonatkozásában pedig az egyéb jelenlegi és volt partnerre való kiterjesztésre.” GILÁNYI Eszter: *A nők elleni erőszak és magyar büntetőjogi szabályozása a nemzetközi elvárások tükrében*. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Phd Értekezés, Munkahelyi Vitaanyag

55 222. § (1) Aki abból a célból, hogy más megfélemlítsen, vagy más magánéletébe, illetve mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon, őt rendszeresen/tartósan háborgatja, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség: 1 év. (2) Aki félelemkeltés céljából a) más vagy rá tekintettel hozzátartozóját személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekmény elkövetésével megfenyeget, vagy b) azt a látszatot kelti, hogy más életét, testi épségét vagy egészségét sértő vagy közvetlenül veszélyeztető esemény következik be, vétség: 2 év. (3) Aki a zaklatást a) házastársa, volt házastársa, élettársa vagy volt élettársa sérelmére, b) nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve c) hatalmi vagy befolyási helyzetével visszaélve követi el, az (1) esetben 2 év, a (2) esetben büntett: 3 év.

56 „Így a mediáció helye az igazságszolgáltatási rendszerben (családon belüli erőszak esetén): a piramis csú-

vétsége elkövetésekor is elfogadható megoldás lehetne a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása, alkalmasint a mediáció, ha azt mind a terhelt, mind az áldozat akceptálhatónak tartja, illetőleg, ha ettől azt remélhetjük, hogy a kettejük kapcsolatából kialakult, bűncselekménnyé formálódott helyzetet érettebben kezelik. Ugyanakkor kérdés, hogy a jóvátételi munka mint szimbolikus, a közösség sérelmeit orvosolni hivatott jogintézmény valóban alkalmas-e arra, hogy a zaklatással okozott károkat reparálja.

A zaklatást nyilvánvalóan az a jogalkotói szándék „avatta” bűncselekménnyé, hogy a zaklatásnak kitett sértett érdekeit védje. Minthogy a bűncselekmény magánindítványra üldözendő, egyértelmű volt az a jogalkotói szándék is, amelynek következtében a magatartás önállóvá alakulására személyes érdekek megvédése miatt került sor, és ezekben az ügyekben másodlagos (sokadlagos) az állam büntető igénye.⁵⁷ A sértett feljelentésekor inkább jelenik meg személyes tehetetlenség kifejeződése – mivel a zaklató magatartását rendszeressé⁵⁸ okán nem tudja megfékezni –, mint a feltétlen büntetési igény. Abban az esetben viszont, ha az állam nem tart igényt a büntetett megbüntetésére, csak és kizárólag akkor, ha azt a sértett kívánja, felmerül a kérdés: van-e a társadalom egésze szempontjából releváns károkozás. Ha pedig szélesebb értelemben vett társadalmi kárról nem beszélhetünk, a bűncselekmény szereplői között – főszabály szerint – személyes kapcsolat van, jogos és legitim jogi következmény-e egy olyan szimbolikusnak tekinthető társadalmi kompenzáció, mint a jóvátételi munka?

A válasz bár logikailag nemleges lehet, ugyanakkor nem nevezhetjük károsnak a vizsgált joghátrány alkalmazását. A bűncselekmény enyhébb tárgyi súlyát figyelembe véve az a jogalkalmazói magatartás mindenképp méltányolandó, hogy a bíróság a fokozatosság elvét szem előtt tartva, első bűncselekményes vádlott esetében enyhe szankciót szab ki.

csán a börtönbüntetés áll, azt követi az őrizet és a mozgásszabadság korlátozása (kitiltás stb.), amit a bíróság által megszabott pártfogó felügyelet és magatartási szabályok egészítenek ki. A piramis közepén helyezkedik el a mediáció. Ezt követik a rendőrségi intézkedések: menedéknyújtás az áldozatnak, az áldozat informálása, őrizetbe vétel, távol tartás. A családi védelem, támogatás, majd a közösségi, társadalmi támogatás következik, és végül a piramis legelján az önrendelkezési jog gyakorlása helyezkedik el (önvédelem stb.)” GYURKÓ Szilvia: i. m. 356.

57 http://24.hu/belfold/2007/12/12/buncselekmeny_lett_zaklatas/; http://hvg.hu/shake/20090224_zaklatas_buncselekmeny

58 A jogintézménnyel kapcsolatban mind a jogalkalmazók, mind a civil szervezetek részéről számos kritikai észrevétel fogalmazódott meg. A jogalkalmazók részéről felmerült egyik gyakorlati probléma az első alapeset elkövetési magatartásának kritériumaként meghatározott rendszeresség, illetve tartósság fogalmi értelmezésével kapcsolatos. A miniszteri indokolás szerint „Rendszerességen rövidebb időközönkénti elkövetést kell érteni, tartós az elkövetés, ha az huzamosabb ideig tart.”

Megjegyzendő egyszerismind az is, hogy a fokozatosság elvén kívül egyéb, praktikus, ámde a jogintézmény szempontjából teoretikus szempontok is erősíthetik a jóvátételi munka alkalmazását. Kistelepülési viszonyok között ugyanis a bűncselekmény efféle szankcionálása célravezető is lehet, mert az emberek ismerik egymást, így arról is tudnak, ha valaki ellen büntetőeljárás folyik. A kisközösségi modellben ugyanis a jóvátétel visszatérhet eredeti közösségi funkciójához, és betöltheti reintegratív funkcióját is.

A vádlott G. T. J. és felesége közös leánygyermekének volt a barátja, azonban K. N. vádlott viselkedése miatt a viszony megszakadt és a sértettek kitiltották a vádlottat a lakásukból. K. N. a döntésbe nem nyugodott bele, és annak érdekében, hogy a sértettek mindennapi életébe önkényesen beavatkozzon, őket rendszeresen háborgatva telefonált, valamint szöveges üzeneteket küldött. K. N. különböző hívószámú készülékekről a 2014. november 26. és 2015. január 3. közötti időszakban összesen 87 esetben telefonált és küldött sms üzenetet.”

„A vádlott a jóvátételi munkát a Cs. Szolgáltató Nonprofit Kft.-nél teljesítette” (2247/2014. Békés megye).

Nem ritka azonban az sem a zaklatási ügyek között, hogy a terhelt mentális problémákkal küzd.

Sz. T. ellen – jelenleg – többek között zaklatás miatt indult büntetőeljárás. „A vádlott kora gyermekkorától pszichiátriai kezelés alatt állt. Hiperaktivitása miatt gyógyszert szedett. Komoly magatartási és viselkedési problémákkal küzdött. A magatartási problémái miatt Vadaskertben is volt, hipernetikus magatartási zavart állapítottak meg nála. A viselkedése miatt kiemelték a családból és a V. Megyei Gyermekvédelmi Központ I. sz. Gyermekotthona fogadta be, ahol az alábbi jellemzést írták róla: „A beszélgetések során kiderült, hogy provokatív viselkedése miatt gyakran konfliktusba keveredett társaival a bekerülés előtt is. Ez jellemző rá az otthonban is. A konfliktushelyzeteket nehezen kezeli, ilyenkor agresszívebben viselkedik. Általában áldozatként kerül ki a konfliktusokból. Indulatait nehezen kezeli. Tetteit és annak következményeit nem mérlegeli” (3251/2014. Veszprém megye).

Azokban az esetekben, ahol a terheltnek orvosilag diagnosztizált mentális/pszichés problémája van, kérdéses a jóvátételi munka alkalmazása. Tény, hogy a konkrét esetben a zaklató magatartásnak sem a kiszabott szankció, hanem a gyermekotthonban történő elhelyezés vetett véget. A probléma azonban nem a jóvátételi munkából fakad, hanem azt a kérdést veti fel, hogy azoknál az ügyeknél, ahol a terhelt pszichológiailag nem stabil – ami a zaklatási ügyeknek gyakran sajátja – tud-e hatékonyan reagálni a büntetőjog.

A fiatalok alcsoportja a mintában

A fiatalok alcsoportjának külön vizsgálatát mind a miniszteri indokolás szövege, mind a kommentárbeli értelmezés indokoltá tette. „A törvény próbál nagyobb teret engedni a helyreállító, jóvátételi szempontoknak, ezért új intézkedésként vezeti be a jóvátételi munkát, ami részben a próbára bocsátáshoz, részben a közérdekű munka büntetéshez hasonló jogintézmény. A közösség javára teljesített hasznos munkavégzés egyrészt a közösség felé irányuló reparációt célozza, másrészt a tervszerű életvitel-szervezést segítheti, ami főként a fiatalok elkövetők vonatkozásában bírhat jelentős hatással.”⁵⁹A vizsgálatban ezért fontosnak tartottam a fiatalok kriminológiai elemzését.

Tudva lévő a nemzetközi és a hazai joggyakorlatból is, hogy a legtöbb alternatív, diverziós megoldást a büntetőjogban elsőként a fiatalok büntetőjogában szokták bevezetni. A helyreállító igazságszolgáltatás magyarországi jogintézményeitől is elsősorban a fiatalok vonatkozásában vártak áttörést a kutatók. 2003-ban Herczog Mária erről így írt: „... A Magyarországon jelenleg előkészítés alatt álló, illetve a közeljövőben alkalmazásra kerülő jogszabályok a bűnmegelőzésről, a mediációról (közvetítésről), az alternatív szankciókról igazi áttörést és felzárkózást jelenthetnek. Mint Györgyi Kálmán fogalmaz: Különböző országokban kísérletet folytattak fiatalok büntetőjogában, elsősorban reszocializációs cél megvalósítása érdekében, majd a felnőtt korok büntetőjogában, és ezek a tapasztalatok többnyire kedvezőek voltak.”⁶⁰

Az intézményhez fűzött várakozások alapvetően teljesültek,⁶¹ bár az is tény, hogy rendelkezésre álló adatok alapján a közvetítői eljárást nem alkalmazzák olyan nagy arányban a fiatalok körében, mint azt eredetileg a kutatók prognosztizálták. Az eljárás viszont a tekintetben feltétlenül sikeres volt, hogy megteremtette a lehetőségét annak, hogy a terhelt – egy büntetőeljárás keretein belül ugyanakkor attól mégis elszakadva – szembesüljön az általa okozott kárral, amely a lélektani fejlődés, valamint a reintegráció lehetőségét is magában hordozza, egyszersmind az áldozat személyiségében, tárgyaiban okozott sérelem is megtérülhet.

A kérdés azonban jelen esetben az, hogy a szimbolikus jóvátétel lehetőségét mennyire használja a jogalkalmazó a fiataloknál. Jelent-e/jelenthet-e a jóvátételi munka egy

59 Miniszteri indoklás: a 2012. évi C. törvény indokolása a Büntető Törvénykönyvről

60 HERCZOG Mária: *Szemtől szemben a lehetséges megoldásokkal*. In: Herczog Mária (szerk.): *Megbékélés és jóvátétel, Kézikönyv a helyreállító igazságszolgáltatáshoz, Család, Gyermekek, Ifjúság*, Budapest, 2003., 17.

61 BARABÁS A. Tünde – WINDT Szandra: *Az ügyész szerepe a mediációban – az első év tapasztalatai*. Kriminológiai Tanulmányok 46. kötet (szerk.: Virág György), OKRI, Budapest, 2009., 132–168.

újabb áttörést a fiatalkorúak büntetőjogában? És nem utolsósorban, kik azok a fiatalok, akiknél az intézkedés kiszabásra kerül? ⁶²

A kutatásban így górcső alá vettem a fiatalkorú terheltek körében felmerülő rizikófaktorokat: vagyis a fiatalkorú terheltek körülményeit részletesebben is megvizsgálom. ⁶³

A fiatalkorúakkal kapcsolatos vizsgálatok ⁶⁴ rendre azt igazolják, hogy a legtöbb tinédzser bűnelkövető családi háttérben és iskolai előmenetelében jelentkeznek deficitek. A fiatal elkövetők életében tipikus az elsődleges nevelői háttér nagyfokú változékonysága, az együtt élő családtagok nagy száma, a nagy testvérszám, a szülők alacsony szocio-ökonómiai státusza. A hazai kriminológiai kutatásoknak szinte mindegyike alátámasztotta az apa hiányát a családban: gyakran előfordul a válás után az apa teljes kiesése, eltűnése a családból, a kapcsolattárs totális hiánya. Jelen kutatás a rizikófaktorok relevanciáját eklatánsan igazolta.

„Fk. törvényes képviselőjét az édesanya gyakorolja. A fiatal a szülei házasságából született, majd a szülők 2000-ben elváltak, ekkor a terhelt 6 éves volt. Az édesapa, K. J. három éve elhunyt. Az apa sosem foglalkozott fiával, a válás után kapcsolatuk nem volt” (194/2015. Komárom- Esztergom megye).

Az apa hiányát nem ritkán az apa halála okozza.

„A család szerkezete csonka. A szülők 12 éve, és az édesapa közelmúltban bekövetkezett haláláig, házastársi kapcsolatban éltek” (2196/2014. Borsod-Abaúj-Zemplén megye).

Kritikus kérdés az apahiányos családokban a példakép, illetőleg annak kiesése, kivált – a kriminogén szempontból egyébként is veszélyeztetettebb – fiúgyermek számára.

„L. M. 16 éves fiatal. Már a beszélgetés legelején édesanyja elmondta, hogy öt éve vált el az apjától, egyedül neveli, tavaly meghalt a keresztapja és ezek megviselték, sérülékennyé tették. Az édesanya elmondta, hogy mintegy 14 évnyi házasság után váltak el az apjától, aki azóta – 5 éve – Tatán él új kapcsolatban. Két közös gyermekük született: M. (16) és V. (18).

62 A jogszabály értelmében: „A fiatalkorúval szemben jóvátételi munka intézkedés akkor szabható ki, ha a fiatalkorú az ítélet meghozatalakor tizenhatodik életévét már betöltötte. Fiatalkorú terhelttel szemben a pártfogó felügyeletet el kell rendelni. Ha nem igazolja megfelelően a jóvátételi munka teljesítését, vagy a pártfogó felügyelet szabályait súlyosan megszegi, akkor vele szemben javítóintézeti nevelés is elrendelhető.” http://www.vaskuti.hu/doc/Jovateteli%20munka%20eloadas%202013_10_18.pdf

63 A fiatalkorúak azonban nemcsak a jogi rendelkezések szempontjából tekinthetők speciális csoportnak, de azért is, mert a személyes adatok, az életútjuk, életkörülmények tekintetében róluk rendelkezhetünk több információval a kötelezően elkészítendő környezettanulmányok és nevelői/pedagógiai vélemények okán.

64 BOLYKY Orsolya – SÁRIK Eszter: *A fiatalkorú elkövetők gyermekkorai – az elkövetővé válás előzményei.* Kriminológiai Tanulmányok 42. kötet (szerk.: Irk Ferenc), OKRI, Budapest, 2005., 327–352.; TAMÁSI Erzsébet – BOLYKY Orsolya – SÁRIK Eszter: *Az emberöléshez vezető út rizikófaktorai fiatalkorúak és fiatal felnőttek körében.* Kriminológiai Tanulmányok 51. kötet (szerk.: Vókó György), OKRI, Budapest, 2014., 130–164.

Az apa nem tart velük, csak ritkán kapcsolatot. Az új családjának sem lehetnek tagjai a fiúk. Néha beülnek valahová, vagy párezer forintot ad nekik, de nincsenek közös ünnepeik. Az apa helyébe lépett a keresztapa, aki édesapjának testvére volt. A keresztapa is itt lakott a faluban, szinte napi kapcsolatban voltak, és M. rajongott érte, a példaképének tekintette. Tavaly szeptemberben, egy éve tragikus autóbalesetben hunyt el. A keresztapa kidobó volt, személyi testőr, izmos és tetovált. M. külsőleg is hasonlítani akart rá. A tragédia mindenki megviselt. M. elveszítette az apját, majd a keresztapját. Ettől az anyja szerint inkább befelé forduló lett.”

A fiatal sérülékenysége ugyanúgy megjelenik azonban akkor is, ha a kamasz az édesanyját kénytelen nélkülözni.

„Fk. törvényes képviseletét az édesapja látja el. Fk. terhelt élettársi kapcsolatból született. Szülei húsz évet éltek együtt. A szülők életközössége mintegy két éve szűnt meg. Az apa maradt a két gyerekkel a lakásban. Az apa belföldi kamionos. Csak esténként és vasárnaponként tudtak alkalmanként találkozni. Az édesanya egyedül él O.-ban. T.-n állatorvosi asszisztensként dolgozik. A mostani meghallgatáshoz előzetesen az édesanyával egyeztettem időpontot, hogy a meghallgatást jogszerűen, a szülő jelenlétében tudjam elvégezni. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert az apa egyébként az édesanyját kitiltotta a lakásból. Az asszony oda akkor tud bemenni, ha a gyerekek beengedik. Az édesanya elmondta, hogy a gyermekek édesapjával a szakításuk nagyon csúnya volt. Az édesanya hetente többször is felkeresi a gyerekeket, de, ha pont úgy jön ki az idővel, hogy már az apa is otthon van, akkor már csak a házon kívül, a lépcsőházban tudnak beszélni” (2185/2014. Komárom-Esztergom megye).

Gyakori ebben a körben a fiatalok magatartás- és tanulási zavara, sokan közülük enyhe fokú pszichés rendellenességgel küzdenek. A rendelkezésre álló adatok alapján összesen négy elkövetőről derült ki, hogy magatartászavarral, ötről, hogy tanulási zavarral küzdött, egy fiatal volt agresszív és verekedős, és négyen hiányoztak rendszeresen az iskolából.

Több terhelnél a felsorolt problémák halmozottan jelentkeztek, és ezek mellett még megjelent a csavargás is, amely – a kutatási adatok alapján – gyakorta a bűnelkövetés „előszobája”.

„Óvodába 3 évig járt. A kortárs közösségbe nehezen illeszkedett be. Az iskolát később kezdte, mert iskolaéretlennek minősítették hiperaktív, lobbanékony viselkedése, szórt figyelme miatt. Az alsó tagozatot F.-en végezte, az ötödik-hetedik osztály Sz.-en járta. Már kiskamaszként is merült fel kifogás a magatartása ellen. Az általános iskolát H.-n fejezte be, a szülők költözése miatt. Tanulmányi teljesítménye, érdeklődése is fokozatosan csökkent. Nehezen fegyelmezhető, makacs gyerek volt. Középiskolába A.-ra jelentkezett, de hiányzása magas volt az iskolából, amiért az apától az iskoláztatási támogatást megvonták. Azóta tankötelezettsége is megszűnt. Itthon is többnyire ellenszegülő, lázadó volt. Sok időt töltött házon kívül. Az apa

nehezen boldogult vele. A terhelt korán elköltözött a szülői házból, mert élettársi kapcsolatra lépett G. K.-val és gyermeket vállaltak. A bűncselekménnyel kapcsolatban az apa elítéli a fiuk tettét, a történeteket a fiú éretlen gondolkodásával, meggondolatlanságával és az élettárs családjának életvitelével indokolta” (508/2015. Borsod-Abaúj-Zemplén megye).

Alkoholproblémáról háromszor, kábítószer-használatról 2 esetben adtak számot az ak-ták. A rendelkezésre álló adatok alapján összesen három esetben derült ki, hogy az elítélt szellemi képességei átlag alattiak voltak.

A felsorolt hátrányok ellenére azonban a vizsgálatban szereplő fiatalok döntően kisebb súlyú bűncselekményeket követtek el. Tipikus bűncselekmény volt a garázdaság (9 esetben), illetőleg a lopás, amelyet leggyakrabban szabálysértési értékre követtek el különböző minősítő körülményekkel (dolog elleni erőszak, lakást egyéb helyiséget közösen használó sérelmére elkövetve stb.), de előfordult 6 esetben súlyos testi sértés vagy annak kísérlete, egy ízben garázdasággal halmazatban. Fentebb már volt szó arról, hogy az ügyek 17%-ában alkalmazták a jóvátételi munka intézkedést fiatalok terhelttel szemben. Ez az arány – figyelembe véve a jogintézmény „ifjú” voltát – nem tekinthető alacsonynak.

Fontosnak érzem azonban hangsúlyozni, hogy a fiatalok számára a jogintézmény kiterjedtebb alkalmazása több szempontból is hasznos lenne. Ahogyan azt az elemzés adatai is szemléltetik, a fiatalok bűnelkövetők családi háttere, körülményei gyakran kiegyensúlyozatlanok. Azok a tinédzserek, akik – akár kisebb súlyú bűncselekményt – is elkövetnek, valamilyen labilitást szükségszerűen megtapasztalnak az életükben, még ha esetleg anyagi körülményeik nem is annyira rosszak. A jóvátételi munka többes funkciót tölthetne be az életükben: egyrészt lehetőséget adna rendszeres munkavégzésre, amely tartalmaz elfoglaltságot és strukturált tevékenységet jelentene, másrészt a közösség számára végzett munka, magában hordoz(hat)ná a közösség iránti empátia, a közösséggel való konstruktív együttműködés fejlesztését.

A vizsgálat eredményei, összegzés

A vizsgálat egészéből kitűnt, hogy a jóvátételi munka kiszabása korántsem egyenletes a megyék között. Kimagaslott a jogintézmény alkalmazásában Heves és Hajdú-Bihar megye, valamint Komárom-Esztergom megye és a főváros is.

A jogintézmény a megkérdezett ügyészek véleménye szerint még kissé újszerű a jogalkalmazók számára. Egyebekben komoly problémát okoz, hogy a jóvátételi munka több eljárási lehetőséggel, büntetőjogi intézkedéssel és büntetéssel konkurál. Gondot okoz a gyakorlatban, hogy mely bűncselekményi és bűnelkövetői kör lehet az, akiknek a körében

a jogkövetkezmény tökéletesen adekvát, minthogy a legtöbb – az intézkedés körébe vonható – bűncselekmény körében rendelkezésre áll a vádhalasztás, a próbára bocsátás, meghatározott esetekben a közvetítői eljárás. A közérdekű munka konkuráló, hasonló voltát hangsúlyozza még a vonatkozó legfőbb ügyészségi iránymutatás is.⁶⁵ Problémát jelenthet ugyanakkor a végrehajtás és az – a megkérdezett bírák állítása szerint – az, hogy az átlagosnál több adminisztratív teherrel jár (pártfogó kirendelése, halasztás esetén külön végzés meghozatala, igazolás beszerzése stb.). Ugyanakkor az egyenlőtlen jogalkalmazás indokaként megfogalmazható az, hogy „a jóvátételi munkának a Heves megyén belüli viszonylag kiterjedt alkalmazása a megye ügyészi szervei részéről tudatos törekvés következménye. A 2015. év értékelése során a legfőbb ügyész úr személyesen erősítette meg e törekvést azzal, hogy legyen Heves megye e tekintetben a kísérlet helye.”⁶⁶

A felsorolt aggályok ellenére azt gondolom, hogy a jogintézmény nagyon fontos szerepet tölthet be a büntetőjogi intézkedések között. A jóvátételi munka magában hordozza a resztoratív sajátosságokat és a munka jellegű büntetés attribútumait is. Ezt támasztja alá a Heves megyei összefoglaló is: „A jóvátételi munka mellett szól, hogy a munkavégzés adott esetben sokkal ösztönzőbb hatású, megfelelő életvezetési mintákat nyújtó munkahelyeken végezhető, mint a közérdekű munka. Annak ellenére, hogy büntetőjogi szankcióról van szó, adott esetben akár pozitív élményt jelenthet az elkövetőnek, amellyel egyedülálló a büntetőjogi jogkövetkezmények rendszerében. Hatásfoka azonban épp ezáltal legalább olyan, mint a negatív hatásra épülő egyéb szankcióké. A másik előnye, hogy az időtartama is alapvetően az elítélttől függ, szabadon tervezhető, és – szemben a próbára bocsátással – a büntethetőség megszűnése az előírt határidőn belül is elérhető, csakúgy, mint a kapcsolódó – fiatalok esetében kötelező – pártfogó felügyelet megszűnése.”⁶⁷

A jogintézmény kulcsfontosságú eleme tehát az önrendelkezés a munka elvégzésének helye megválasztásában. Az intézkedés korlátai azonban részben ebből fakadnak. Meggyőző-

65 Az LÜ 4/2013. számú körlevel ajánlásként az alábbiakat fogalmazta meg az intézkedéssel kapcsolatban: „A jóvátételi munka indítványozása az eddig közérdekű munkával büntetett bűncselekmények közül az enyhébbek esetében célszerű. Szóba jöhet ez az intézkedés olyan esetekben is, amikor a terhelt hajlandó lenne a tevékeny megbánásra, ennek azonban hiányzik valamelyik feltétele. Ott is eredményesen alkalmazható lehet, ahol egy rövidebb tartamú próbaidő alatt előírt munkavégzési kötelezettség jobban tükrözi a cselekmény társadalomra veszélyességét és célszerűbben szolgálja a büntetőjogi szankciók célját, mint a próbára bocsátás. (A büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes 4/2013. (VI. 30.) LÜ h. körlevele a büntetőbírói eljárásban folytatólagos joghátrány-indítványozási és fellebbezési gyakorlat egyes kérdéseiről)

66 A jóvátételi munka tapasztalatai a Heves megyei gyakorlatban

67 A jóvátételi munka tapasztalatai a Heves megyei gyakorlatban

désem szerint és a hazai értékutatások eredményei alapján hazánkban az önrendelkezés értékei meglehetősen alacsony mértékben támogatottak.⁶⁸ A társadalom nagy része a paternalista állam híve, az emberek nehezen rendelkeznek a szabadságukkal, ami kiváltésképpen igaz, ha a büntetőeljárásról van szó. Az egyén számára egyébként is nehezen kezelhető, lelkiileg és mentálisan megterhelő büntetőeljárásban külön gondot okozhat a bíróságtól „kapott” viszonylagos szabadság. Véleményem szerint ebben a bíróságnak a terhelt rövid, szóbeli indokolásában feltétlenül támogatnia kell, és meg kell értetni a vádlottal a szankció előnyét és reparatív jellegét is.

Fel kell azonban hívni a figyelmet arra is, hogy a jóvátételi munka intézkedés több ponton is javítható lenne. Kulcsfontosságú lehetne a pártfogó felügyelet szerepének fejlesztése a jogintézmény kapcsán. A pártfogó felügyelet többes szerepet tölt be a jóvátételi munkában: egyrészt a terhelt pártfogó felügyelet alatt állhat (a fiatalkorú terhelt áll), ami azt jelenti, hogy abban az esetben, ha a terhelt a pártfogó felügyelet szabályait megszegi, a bíróság ugyanúgy büntetést szab ki, fiatalkorúaknál javítóintézeti nevelést is alkalmazhat, mint ha a jóvátételi munkát a terhelt nem hajtotta volna végre. Ugyanakkor adott a jogszabályi lehetőség arra, hogy a pártfogót már az intézkedés alkalmazása előtt bevonják az eljárásba, ugyanis a „Be. 114/A. §-ában írt rendelkezése szerint lehetőség van arra, hogy „az ügyész a tervezett intézkedés indítványozásának megalapozása érdekében pártfogó felügyelői véleményt szerezzen be”.⁶⁹ Ez a terhelti hozzáállás főpróbáját is jelentheti.”⁷⁰

Ezzel azonban nem merül ki a pártfogó szerepe az eljárásban, hiszen a pártfogóknak érdemi szerepe lehetne az intézkedés hatékony végrehajtása során is. Ezt Vókó György az alábbiak szerint fogalmazta meg: „A pártfogó felügyelői szolgálat szükség esetén tanácsadással segíti az elítéltet a jóvátételi munka helyének kiválasztásában. Ennek érdekében önkéntes bejelentkezés alapján nyilvántartást vezet azokról az állami vagy önkormányzati intézményekről, közhasznú jogállású civil szervezetekről, egyházakról vagy egyházi intézményekről, amelyek jóvátételi munka végzésére elítéltet fogadnának. E nyilvántartás tartalmazza a fenti szervezet megnevezését, székhelyét, a képviselő vagy kapcsolattartó személy nevét és telefonos elérhetőségét, a jóvátételi munka jellegét, a munkavégzésre igényelt létszámot. Ha az elítélt pártfogó felügyelet alatt áll, részére a pártfogó felügyelő a jóvátételi munkavégzés helyének kiválasztásában segítséget nyújt, továbbá a pártfogó felügye-

68 BALÁZS János – PAKSI Borbála: *Értékek, értékorientációk*. Aula Kiadó, Budapest, 2002., 60.

69 VÓKÓ György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus Kiadó – Nordex Kft., 2014., https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Voko_Gyorgy_Magyar_buntetes_vegrehajtasi_jog/pr02.html

70 Vókó György: *uo.*

ló a jóvátételi munka elvégzését ellenőrzi.⁷¹ Ennek a kitételnek a gyakorlati alkalmazása kruciális lenne az intézkedés végrehajtási gyakorlatának javításában. A pártfogók azonban akkor tudnak hatékony munkát végezni, ha a feladatkörük az eljárás egészére kiterjedne, ha biztosított volna számukra, hogy az adott személy vonatkozásában ők írják az előzetes véleményt, náluk kellene rendszeresen jelentkezni a pártfogás magatartási szabályainak betartása végett, illetőleg a végrehajtás során érdemi rálátásuk lenne a jóvátételi munkára kötelezett munkavégzésére. Ez abból a szempontból is üdvös lenne, mert így a fentebb megfogalmazott jogértelmezési aggály, amelynek értelmében a munka végrehajtása nem kerül ellenőrzésre, csak a becsatolt okirat, kiküszöbölhető lenne. A végrehajtás eredményességéhez azonban arra is szükség lenne, hogy a bíróságok, a pártfogók és a fogadó intézmények között élő kapcsolat és produktív együttműködés legyen.

E tekintetben jelent jó gyakorlatot a Heves megyei példa: „Heves megyében jelenleg 42 intézmény biztosít lehetőséget a jóvátételi munka végrehajtására. Ebből 20 települési önkormányzat, a többi a törvényi lehetőségek közt széles skálán mozgó, változatos tevékenységű szervezet. Ide tartozik több oktatási intézmény, egyház, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, a RÉV Szenvedélybeteg-segítő Szolgálat, gyermekjóléti intézmények, idősök otthona vagy a megyei könyvtár. Ez utóbbinál olyan eset is előfordult, hogy a jóvátételi munka letöltését követően a könyvtár vezetője alkalmazottkénti foglalkozást ajánlott fel az elítéltnak, olyan mértékben meg voltak elégedve a munkájával. Nyilvánvaló, hogy egy könyvtári környezetben való helytállás a pozitív életvezetési minta kialakítása szempontjából mennyivel hasznosabb, mint a közterület takarító tevékenység. Ugyanez mondható el a segélyszolgálatok, a különböző iskolák, a gyermekjóléti intézmények vagy az idősök otthona esetében is.”⁷²

A kutatás során kiderült, hogy jóvátételi munkára ítélték tipikusan városi férfiak, munkaerőpiaci státuszuk jellemzően alacsony, döntően inaktívak, azonban iskolai végzettségük átlagosan magasabb, mint a bűnelkövetőknek általában. A minta egészét tekintve kicsit több a női elkövető és kiemelkedően nagy azoknak az aránya, akiknek korábban nem volt semmilyen tapasztalatuk a büntető hatóságokkal. Ezek az emberek tehát nem „visszajáró vendégei” a büntetőbíróságoknak, így komoly esély van arra, hogy egyszeri tettüket nem követi további bűnelkövetés. Ahhoz azonban, hogy a kiszabott szankciónak valódi visszatartó ereje legyen, a terhelteknek éreznie kell annak súlyát és jelentőségét. A jóvátételi munka valóban alkalmas lehet arra, hogy egyfajta közösségi jóvátételként funkcionáljon,

71 VÓKÓ György: uo.

72 Heves megye uo.

amely által az egyén személyisége érettebbé válhat, a társadalom pedig praktikusán és átvitt értelemben is gyarapodhat.

Kérdésként merült föl ugyanakkor, hogy korunk közösségeiben a szegény és jóvátétel jelenthet-e valódi büntetőjogi megoldást. Korinek László éppen ezt a problémát fogalmazza meg a reintegratív szegény elmélettel kapcsolatban: „Összességében azt lehet mondani, hogy Braithwaite elmélete a reintegráló megszegényítésről alap gondolatát tekintve helytálló. *A modern és a posztmodern társadalmakban* azonban minden értékelendő törekvés ellenére sem lehetséges a család vagy más tradicionális közösségek értékeit és szabályalkalmazási gyakorlatát teljes egészében a közhatalom szintjére emelni.”⁷³ Elmondható tehát, hogy a jóvátételi munka intézkedés olyan közösségekben lehet kiváltképpen hatékony (kis település, nagyváros egyházi közössége), ahol az emberek ténylegesen ismerik egymást, és a visszajelzés az egyén és a közösség között közvetlen módon jöhet létre. Egy Nógrád megyei ügyész szó szerint meg is fogalmazta ezt az interjú során. „Én korábban Budapesten dolgoztam, ott nem láttam ilyen mértékben a közösségi szankciók hasznát. Itt Nógrádban azonban ismerik egymást az emberek, és a közösség véleménye számukra egészen más. Hasznosnak tartanám, ha a jogintézmény nagyobb népszerűségnek örvendene megyénkben.” A jogintézmény fejlesztése érdekében célszerű lenne az ellátási helyeket a terhelt által végzett jó munka minősítésére motiválni, amely által a kisközösségi funkció valóban látathatná magát.

A kutatás egyik legfontosabb eredménye az, hogy rámutat a jóvátételi munka fiatalok körében való széleskörű alkalmazásának szükségességére. A fiatalok terhelt körében ugyanis az intézkedés nemcsak resztoratív jellege, de a rendszeres tevékenységbe való bevonódás miatt is üdvös volna. A jóvátétel felhívna a fiatal figyelmét a közösség relevanciájára, az altruista tevékenység hasznosságára, esetlegesen kedvet is csinálhatna egy tevékenységhez a későbbi pályaválasztáskor; egyszersmind az adott közösség figyelmét is felhívhatja a fiatal munkabírására, jószándékára, adott esetben tehetségére. Ilyen módon tehát a Braithwaite által megfogalmazott reintegratív szegény valóban reintegratív jellegű lehet.

73 KORINEK László: *Bűnözési Elméletek*. Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2009., 267.

BÚCSÚ DR. KOVÁCS TAMÁS

NYUGALMAZOTT LEGFŐBB ÜGYÉSZTŐL

Életének 80. évében, 2020. április 26-án elhunyt dr. Kovács Tamás, nyugalmazott legfőbb ügyész, aki az elmúlt 6 évben az OKRI szakmai főtanácsadója volt.

Közel hat évtizedet töltött el az ügyészségi szervezetben. 16 évig katonai főügyészként dolgozott, a legfőbb ügyész helyettesi pozíciót is betöltötte, és 4 évig volt legfőbb ügyész.

Jogászi életpályáját mindig áthatotta a hivatás szeretete, a szakmai kérdések megoldásánál is kimagasló teljesítményt nyújtott.

Közel tíz évig a Magyar Jogász Egylet alelnöke volt, emellett több szakmai társaságot alapított, és ezekben is betöltötte az elnöki pozíciót.

Hazai és külföldi elismerései közül mindenképpen meg kell említenünk az alábbiakat:

- Ügyészség Kiváló Dolgozója (1973),
- Magyar Köztársaság Érdemrend Középkeresztje (1998),
- Szolgálati Emlékjel „katonai tagozata kitüntetés” (1999),
- Finkey Ferenc-díj (2000),
- Kozma Sándor-díj (2001),
- Brazil Szövetségi Köztársaság Katonai Főállamügyészsége Érdemrendjének Nagykeresztje (2002),
- Hunyadi János-díj (2003),
- Egyesült Államok Elnöki Érdemrend, amit külföldiek közül elsőként kapott meg (2005),
- Deák Ferenc-díj (2006),
- Szalay László Emlékérem (2010),
- Pro facultate érdemérem (2010 – Pécsi Tudományegyetem),
- „A jog szolgálatában” kitüntető cím (Magyar Ügyvédi Kamara Elnöksége – 2014).

A fentiekén túlmenően nagyon büszke volt Kovács Tamás arra, hogy szülőfaluja, Nagykónyi 2015. október 31. napján díszpolgári címet adományozott neki. Az indokolásban az állt, hogy kiemelkedően jelentős munkájával, egész életművével, példamutató emberi magatartásával országosan és nemzetközi viszonylatban olyan általános elismerést szerzett, hogy ez mindenképpen hozzájárult Nagykónyi tekintélyének, jó hírvének növeléséhez.

Katonai elismerései közül ki kell emelnünk, hogy 1990-ben az Egyesült Államok szárazföldi haderő fellebbezési bíróságának tiszteletbeli tagja lett, továbbá megkapta az ameri-

kai katonai fellebbviteli bíróság tiszteletbeli tagja címet is. 1995-ben pedig az Ohio Állam Nemzeti Gárdája tiszteletbeli ezredese ranggal is büszkélkedhetett. 1997-ben első külföldiként az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi haderő katonai jogi szolgálatának, közismert nevén a JAG-nek a tiszteletbeli tagjává választották.

Nemzetközi kapcsolatai is számottevőek, nagy szaktekintélynek örvendett az egész világon mint a katonai büntetőjog, ezen belül is a katonai ügyészi munka kiváló művelője.

Számos sikeres nemzetközi konferenciát, egyebek között a katonai büntetőjogi világkonferenciákat is Kovács Tamás szervezte. Beválasztották őt a Nemzetközi Hadijogi és Katonai Társaság igazgatóságába is. Évtizedekkel ezelőtt, nyolc hónapon át Dél-Vietnamban is – mint a Nemzetközi Ellenőrzési és Felügyelőbizottság magyar tagja – aktívan közreműködött a térségben zajló háborút lezáró 1973. évi párizsi megállapodás helyszíni végrehajtásában.

Dr. Kovács Tamást az ügyészi szervezet saját halottjának tekinti.

VIDA JÓZSEF¹

RECENZÍÓ

BENCZE MÁTYÁS: „NINCS FÜST, AHOL NINCSEN TŰZ” AZ ÁRTATLANSÁG VÉLELMÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A MAGYAR BÍRÓSÁGOK GYAKORLATÁBAN CÍMŰ KÖNYVÉRŐL²

Evidenciának tűnik, hogy az elméleti jogászok számára az esetjog, a gyakorlati szakemberek számára pedig a dogmatikai háttér behatóbb ismerete gazdagíthatja leginkább a meglévő tudást. Mégis sok tudományos publikációban tetten érhető, hogy egy-egy problémakör megközelítése kapcsán a szerző gondolkodását a saját szakterülete által meghatározott látásmód határolja be. Az is tetten érhető ugyanakkor, hogy a gyakorló jogászok ugyan tisztában vannak az eljárási alaptételekkel, de nem minden esetben érvényesítik ezeket kellően a gyakorlatukban.

Szerencsés azonban, ha valaki mindkét terület megismerésére nyitott, esetleg mindkét területen tapasztalatokra tesz szert. Úgy tűnik, a szakmai könyvismertetőm tárgyául választott, a Gondolat Kiadó gondozásában 2016-ban megjelent, „*Nincs füst, ahol nincsen tűz*” Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar bíróságok gyakorlatában című könyv szerzője, Bencze Mátyás valamennyi képesség birtokában³ vágott bele egy lényeges eljárási jogi alapelv érvényesülését vizsgáló, átfogó kutatásba.

A szerző álláspontja szerint az „írott jog” és a joggyakorlat eltérő képet mutat, aminek oka lehet, hogy a szakcikkek dogmatikai irányultsága erősebb és kevés, amely a joggyakorlatot empirikus módon közelíti meg, azaz szisztematikus kutatások eredményét felhasználva szembesíti a büntetőeljárás professzionális résztvevőit egy-egy alapvető szabály vagy jogintézmény érvényesülésével (11.). A szerző e projektben a nehezebb, és kevésbé kitaposott utat választotta, hiszen empirikus alapú tudományos kutatást szentelt az ártatlanság vélelmének részét képező *in dubio pro reo* szabály (a továbbiakban: *in dubio elv*) vizsgálatának,

1 A szerző legfőbb ügyészségi ügyész, PhD-hallgató.

2 BENCZE Mátyás: „*Nincs füst, ahol nincsen tűz*” Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar bíróságok gyakorlatában. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016.

3 A szerző maga is kiemelésre érdemesnek tartja, hogy 2000 és 2005 között helyi bírósági büntetőbíróként szerzett ítélkezési tapasztalatot (11.).

egyben annak, hogy *milyen szintű a bűnösség bizonyosságának az a foka, amely elítéléshez vezet az ezredforduló utáni büntetőeljárásokban*. Ennek alapja pedig a Debreceni Egyetemen két időszakban, a 2000-es évek végén és a 2010-es évek közepén folytatott kutatás eredménye.

A vizsgálat egyik számomra különösen izgalmas alapvetése, hogy annak befejezése nagyjából egybeesett az új büntetőeljárás törvény kodifikációjának legintenzívebb szakaszával, így a szerző várakozásai szerint a kutatási eredmények a kodifikáció során is hasznosulhatnak (12.). Nem tévesztve szem elől, hogy a recenzió a választott mű erősségeinek és hiányosságainak rendszeres kritikai analízise, ahol a recenzens személye szükségszerűen háttérbe szorul, mégis a műfaj határait feszegetve veszem a bátorságot arra, hogy adott esetben a kutatás egyes eredményeit a 2017. június 13-án elfogadott és 2018. július 1-jén hatályba lépett, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) szabályozásának tükrében is külön kommentáljam, így némi aktualitást is adva a 2016-ban megjelent mű ismertetőjének.

A kutatás eredményét összegző mű 6 fő fejezetből áll. Az elsőben a szerző a vizsgálat célját és módszertanát ismerteti; a másodikban az elvégzett nemzetközi összehasonlítás tanulságait összegzi; a harmadik fejezetben a vonatkozó hazai szabályozás és gyakorlat eddigi elemzéseire tér ki; a negyedikben ismerteti a releváns, közzétett bírói döntéseket; az ötödikben a kutatási eredményeket mutatja be részletesen; végül a hatodik fejezetben közli a kutatás eredményéből levont következtetéseit, valamint konkrét, néhol egészen progresszív, az ártatlanság védelme és az *in dubio* elv érvényesülését szolgáló javaslatokat fogalmaz meg, amelyek nem csupán jogalkotási kérdéseket, hanem a bírák kiválasztásának és képzésének rendszerét is érintik. Magam is e tagolást fogom követni írásomban.

Mielőtt ebbe belekezdenék, pár szót érdemes szentelni a könyv címválasztására, amely abban az értelemben rendkívül talányos, hogy a mű elolvasása során végig foglalkoztatott, hogy mit is jelenthet, mi a viszonya a választott tárgyhoz? Az nem kétséges, hogy *bölcséletet* idéz a szerző, amelyhez hasonlót a magyar szólások és közmondások között is találunk⁴, sőt egyes webes források japán közmondásként is azonosítják⁵. Valójában az sem lenne meglepő, ha más nemzetek bölcselleteiből is visszaköszönne. De ebben a konstellációban

4 <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Szolasok-regi-magyar-szolasok-es-kozmondasok-1/dr-margalits-ede-magyar-kozmondasok-es-kozmondasszeru-szolasok-5222/tuz-6A7C/> 2020. 01. 14.

5 <https://terebess.hu/keletkultinfo/japankoz.html> 2020. 01. 14.

vajon mit jelent? Nyelvi fordulatában az *in dubio elv* negatív megfogalmazását imitálja és talán arra utal, ha van kétely, nincs bűnösségmegállapítás. Én a találgatáson túl azonban nem jutottam, sőt az *in dubio elvet* jómagam inkább úgy írnám le, hogy a füst csak akkor jelzi a tüzet, ha arról kétséget kizáróan megbizonyosodtunk.

1. A kutatás célja és módszertana

A kutatás célja tehát *az ártatlanság vélelme és az in dubio elv empirikus tesztelése*.

A szerző szerint az ártatlanság vélelme a demokratikus jogállami berendezkedésű politikai közösségek jogrendszerének egyik kiemelt státuszú alapelve, annak létét a kontroll funkciója igazolja, mivel csökkenti a büntető hatalommal visszaélés lehetőségét. Nem kívánt jelenségként tapasztalható azonban, hogy a tisztességes eljárás garanciái egyre negatívabb színben tűnnek fel a közbeszédben, miközben hasonló tendencia érzékelhető például az angolszász szakirodalomban is.

Bencze Mátyás szerint a jogalkotó előtt álló megválaszolendő kérdés az, hogy melyik értéknek milyen jelentőséget tulajdonít⁶, hiszen a közösség mint egész érdeke az, hogy a büntető igazságszolgáltatás minél hatékonyabban működjön, és azt ne akadályozzák formális gátak, ezzel szemben, ha a közösségre mint individuumok összességére tekintünk, akkor már felmerül a terheltet megillető garanciák és a tisztességes eljárás követelménye. Nem meglepően a szerző a vizsgált alapelv megóvása mellett teszi le a voksot, mivel az ártatlanság vélelmének tiszteletben tartása az erős, demokratikus és igazságos állam jellemzője (15–22.).

Fontosnak tartom, hogy az olvasó a mű elején szembesül ezzel a lényeges kérdéssel, mert a terheltet megillető garanciák és a fair eljárás követelménye, illetőleg az ezzel szemben álló közösségi érdek, az igazságszolgáltatás hatékonyabb működésének és gyorsításának igénye örökké aktuális, időtálló eljárási dilemma⁷. A helyes arányok kérdésében meglátásom szerint várhatóan a jövőben is eltérő álláspontok fognak születni a tudományos életben, és úgy tűnik ezt Bencze Mátyás sem gondolja másként, hiszen e kötettel a szerző célja

6 A Be.-ben nyomon követhető a jogalkotó értékrendje. Az *in dubio elv* – lényegében változatlan szöveggel – él tovább [Be. 7. § (4) bekezdés], ugyanígy az ártatlanság vélelme is, amely ráadásul szimbolikus jelleggel a Be. 1. §-ában.

7 Már a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikkhez fűzött általános indokolás VI. pontjában is felfedezhető hasonló gondolat: „Az alaposságnak és a gyorsaságnak lehető összeegyeztetésében keresendő tehát a helyes megoldás kulcsa”.

valójában az, hogy a filozofikus alapokon álló dilemmák keresztüzében segítsen tisztázni magának a vitának a pontos tartalmát. Erre pusztán a szabályozási környezet nem is ad megfelelő választ, ehhez ismerni kell elsősorban a bírói ítélkezési gyakorlatot, amely *az alapelv érvényesülésének mikéntjére adhat adekvát választ*. A kutatás eredménye pedig abban is segíthet, hogy *mi az a gyakorlat, amit érdemes megőrizni és mi az, amin éppenséggel változtatni kell*. Általános jelleggel ahhoz is hozzájárulhat, hogy elvezessen az általános jogi rendelkezések bírói gyakorlatot vezérlő szerepének jobb megismeréséhez (22.).

A probléma meghatározását követően fontos a *fogalmak specifikálása*, így a szerző is törekszik arra, hogy pontosan meghatározza a kutatás tárgyát képező alapelv tartalmát, illetőleg meghatározza az empirikus kutatásának módszertanát, annak vezető szempontjait.

A kutatást alapvetően szociológiai módszerrel végzi, melynek során nem pusztán az empirikus vizsgálat szolgál alapjául, hanem a kutatás idején hatályban volt, a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: 1998-as Be.) szabályozása is⁸, amely alapjait tekintve megfelel a jogállami demokráciák büntetőeljárásai jogával szemben támasztott elvárásoknak. A kutatás fókuszában azonban nem kizárólag a magyar gyakorlat és a vonatkozó tudományos szakirodalom áttekintésére irányul, hanem a szerző egy-egy külföldi elemzést is bevont a vizsgálatba annak érdekében, hogy az a jogi berendezkedéstől függetlenül iránymutatással szolgáljon (23–26.).

Az *in dubio elv tartalmi kérdései* is fókuszba kerülnek, pl. mi a kétség, kételkedés fokmérője, amelyre Bencze Máttyás az angolszász szakirodalomban kidolgozott „*észszerű kétség*” doktrínáját tartja használhatónak, amely az „*erkölcsi bizonyosság*” elérését követeli meg, mivel álláspontja szerint szigorú értelemben vett teljes bizonyosság nem érhető el a bizonyítási eljárásban. Ennek a rögzítése azért lényeges, mert a kutatással érintett döntések elemzése arra helyezi a hangsúlyt, hogy *az ítélet indokolása hagy-e helyt az észszerű kétségnek* (26–28.).

Ugyancsak előzetesen vizsgált kérdés, hogy a bírói döntés során milyen szerepe van az alapelvnek. A szerző álláspontja szerint a vonatkozó törvényi rendelkezés helyes értelmezése alapján az *in dubio elv* nem csupán a bűnösség egészében hozott döntés során, de az *egyres tények vizsgálata során is alkalmaznia kell a bírónak* (28–30.).

8 Itt is érdemes megjegyezni, hogy e tekintetben a Be. nem hozott érdemi változást, hiszen az ártatlanság vélelme és az *in dubio elv* kiemelt helyen, az alapvető rendelkezések között található, így azok a Be. többi szabályának értelmezésekor továbbra is kiemelt szerepet játszanak.

Bencze Máttyás a választott módszertant is kellő alaposággal tárja fel az olvasó előtt, amely kapcsán csak azok fontosabb pilléreire kívánok utalni:

- a vizsgálat a hazai elsőfokú bírói gyakorlatra fókuszál, amely a használt adatbázis sajátossága miatt döntően azokat, az első fokon valamelyik megyei bíróságon/törvényszéken indult ügyeket jelenti, amelyek 2006. évtől kezdve legalább az ítéletátlak szintjéig eljutottak;
- a kutatás praktikus okokból csak a „*főcselekmények*” és „*egyszerűbben kezelhető*” ügyek vizsgálatára terjed ki, illetőleg azokra, melyekben a vádlott tagadta a bűncselekmény elkövetését;
- mivel a kutatási hipotézis az volt, hogy az eredmények magyarázatának egyik lehetséges forrása a bírák attitűdjeiben kereshető, ezért minden gyakorló büntetőbírónak megküldött kérdőíves vizsgálatra is sor került, az 1200 büntetőbíró érintő megkeresésre azonban viszonylag kevesen, kevesebb mint 70-en válaszoltak, de ők sem mindegyik kérdésre (31–36.).

A szerző a hazai gyakorlat eredményeinek ismertetését és elemzését megelőzően két kitekintést is tesz. Egyrészt *nemzetközi összehasonlítást* végez a vizsgált alapelv, illetve kicsit tágabb körben egyes bizonyítást érintő elvi tételek érvényesülésével kapcsolatban. Másrészt ugyancsak az in dubio elv érvényesülésével közvetlen összefüggésben összegzi *a hazai jogászai álláspontokat*, illetve azon kevés számú *empirikus vizsgálatok eredményeire mutat rá*, amelyek a vizsgált témához is kapcsolódnak.

2. Nemzetközi összehasonlítás tanulságai

A nemzetközi összehasonlítás – mondhatnánk hagyományosan – a *kontinentális* és *angolszász* jogrendszerek sajátosságaira épül annak fenntartásával, hogy az eltérő sajátosságok nem jelentik azt, hogy az ártatlanság védelme mint a vádlott számára garanciát nyújtó alapelv az eltérő filozófián és emberképen alapuló rendszerekben ne tölthessen be kiemelkedő szerepet. A különbségtételt több tényező is árnyalhatja: például az adott jogrendszer jogászai kultúrája vagy például az a tény, hogy a két jogi modell meghatározó tulajdonságai sehol nem érvényesülnek vegytisztán, elég csak arra gondolni, hogy a hazai, kontinentális alapokon nyugvó jogrendszerünk is egyre inkább teret enged a kontradiktóriumnak és az opportunisták megoldásoknak⁹ (37–39.).

⁹ Ez a Be. mögött meghúzódó jogalkotói szemléletre még inkább igaz. A Be.-hez fűzött miniszteri indokolás Általános indokolás I. Bevezetés pontjában foglalt magyarázat szerint: „*A törvény megőrzi a kontinentá-*

Egy Csomós Tamás 2016-ban publikált cikkére alapított szerzői megjegyzést mindenképpen szeretnék kiragadni és arra reflektálni, amely szerint a Be. kodifikációja várhatóan nem fog változást hozni az indubio elv tartalmi elemei kapcsán (42.). Ez a prognózis a Be. elfogadott és hatályba léptetett szövegére pontosan illik, azonban az érdekesség kedvéért meg kell említeni, hogy a Be. 2016. június 02-án közigazgatási egyeztetésre bocsátott és az Igazságügyi Minisztérium által közzé tett¹⁰ szövegváltozata¹¹ szerint koncepcionálisan eltért a jelenlegi és korábbi szabályozástól. Ez azon az állásponton alapult, amely szerint az indubio elv ismert normaszövege az ártatlanság vélelméhez hasonlóan negatív követelményt támaszt, noha maga az elv a terhelt javára szóló döntést kíván meg, azaz az el nem osztatott kétséget nemhogy a terhelő tények, körülmények közt nem szabad számba venni, hanem kifejezetten a terhelt javára kell értékelni, így semleges hozzáállás helyett valójában pozitív, a terhelt oldalára helyezkedő elbírálást céloz meg. Nem mellesleg ez a megközelítés lényegében a szerző által is idézett uniós irányelv fordulatának felel meg¹². Végül ezt a koncepciót a szakma egyöntetűen elvetendőnek tartotta, így a szerző azon megállapítása, miszerint az indubio elv ugyanúgy fog szólni a Be.-ben, mint a „jelenlegiben”, mégis időtállóan bizonyult.

A nemzetközi összehasonlítás összegzése, tanulságai közül feltétlenül kiemelendőnek tartom, hogy a szerző álláspontja szerint az ártatlanság vélelmének gyakorlati érvényesülése egyenes arányban lévőnek tűnik az adott állam demokratikus berendezkedésével és stabilitásával. Meglepő módon azonban vannak olyan eljárási rendszerek, ahol az ártatlanság vélelme alól vannak kivételek, sok esetben a büntetőeljárásban is megfordulhat a bizonyítási teher, ami nem feltétlenül gyengíti az indubio elv általános alkalmazását, adott eset-

lis jogrendszeren alapuló magyar eljárásjogi hagyományokat, ám elismerve a bűnözés elleni hatékony fellépés igényeit, az eljárásjogi hagyományoktól el nem távolodó, de a jogi evolúció vívmányait megeremtő korszerűsítést céloz. [...] A megőrzés ugyanakkor nem jelent elzárkózást sem a hibák javításától, sem az olyan, az opportunitás bővítésére irányuló hazai és nemzetközi tendenciáktól, amelyek az eljárások időszerűségét és az igazság kiderítését egyaránt hatékonyan szolgálják.”

10 <https://www.kormany.hu/hu/dok?page=5&source=5&type=302&year=2016#!DocumentBrowse> 2020. 01. 14.

11 Tervezet 7. § (4) A bűnösség megállapítása, a bűncselekmény minősítése, illetve a büntetés kiszabás kérdésében a büntetőeljárás során *el nem osztatott kétséget a terhelt javára kell értékelni.*

12 Az európai parlament és a tanács (eu) 2016/343 irányelve (2016. március 9.) a büntetőeljárás során az ártatlanság vélelme egyes vonatkozásainak és a tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről 6. cikk (2) A tagállamok biztosítják, hogy a bűnösség kérdésében felmerült *bármely kétely a gyanúsított vagy a vádlott javára legyen értékelve*, ideértve azt az esetet is, amikor a bíróság azt mérlegeli, hogy az érintett személyt fel kell-e menteni.

ben erősítheti is. A kontinentális rendszerekben viszont jellemzően túlsúlyos a nyomozási szakasz, ahol a terhelt nem egyenrangú fél, hanem a nyomozás tárgya (56–57.).

3. Hazai szabályozás és gyakorlat

Bencze Mátyás a hazai szabályozás és gyakorlat elemzéseinek bemutatása során is utal a Be. „*jelenleg zajló*” kodifikációjára a tekintetben, hogy annak során is felszínre kerültek a bizonyítás anomáliái, azaz, hogy kinek a felelőssége a tényállás tisztázása (68.). Szükséges megjegyezni, hogy álláspontom szerint nehezen képzelhető el olyan, a büntetőeljárás alapjaiban érintő kodifikáció, amelynek ne ezek lennének a legalapvetőbb kérdései – mint ahogyan a szerző a „*hatályos*”, azaz az 1998-as Be. kodifikációja kapcsán is részletesen beszámol erről (65–68.) –, ugyanis ebben az esetben a büntetőeljárás egymással látszólag ellentétben álló elvei ütköznek¹³, a jogalkotó pedig azzal a kihívással szembesül, lehet-e, hogyan lehet ezeket közös nevezőre hozni úgy, hogy egyben maradéktalanul érvényesüljenek a jogpolitikai célkitűzések és a szakmai elvárások, amelynek jelentős részét meghatározza a jogi hagyományokhoz való kötődés¹⁴.

A hazai szabályozás és gyakorlat eddigi elemzéseinek összegzése kapcsán a szerző megállapítja, hogy az 1998-as Be. *nem volt képes arra, hogy a tárgyalási szakaszra helyezze a bizonyítás hangsúlyát*, ami azért lényeges, mert a nyomozás során – amely felett a bíróság érdemi kontrollt nem gyakorolhat – a beszerzett bizonyítékoknak így döntő szerepe lesz, ami negatív módon kihathat az in dubio elv és az ártatlanság vélelmének érvényesülésére (75–76.). E megállapítás azért érdemel előzetesen is külön figyelmet, mert a végkövetkeztetések gondolatmenetében ennek a szerző fontos szerepet szán. Bencze Mátyás megállapításával részben egyetértve meg kell jegyezni, hogy a tárgyalási szakra súlyozott bizonyítási szemlélet valóban megjelenik az 1998-as Be. elfogadott szövege mögött álló jogalkotói

13 Pl. legalitás-officialitás vs. opportunitás; anyagi igazság vs. funkciómegosztás; anyagi igazság vs. törvényes garanciák; anyagi igazság vs. formális igazság; inkvizitórius vs. akkuzatórius eljárás.

14 A Kormány által 2015. február 11-én elfogadott, az új büntetőeljárás törvény szabályozási elveiről szóló előterjesztés II/2. pontjában írt magyarázat szerint: „Az új büntetőeljárás törvény egyes elemeit ezért oly módon kell újragondolni, hogy az egymást szükségszerűen korlátozó, ám nem rangsorolható eljárási érdekek rendezésére a tisztességes eljárás mint egyetemes alapelv lehet irányadó szervezési szempont. Cél, hogy egy-egy eljárási alapelv szükségszerű sérelmét kompenzálni lehessen úgy, hogy végső soron az eljárás egészében véve legyen tisztességes, és az eljárás valamennyi szereplője úgy tudja kellő hatékonysággal gyakorolni eljárási jogait, hogy az a rendeltetésének megfeleljen.”

szemléletben¹⁵, de később – ismerve a törvény módosításainak koncepcionális fordulatait¹⁶ – a részletszabályozás szintjén ez már nem következetesen érvényesült és a gyakorlat sem ebbe az irányba mozdult el, így kérdés, hogy mindezekre tekintettel ez a jogalkotói szemlélet később jogosan számonkérhető-e.

4. A „hivatalos” magyar gyakorlat bemutatása

Ezt követően a szerző bemutatja azokat a közzé tett bírósági határozatokat, amelyek a bizonyítás témakörén belül foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy a szabad bizonyítási rendszerben milyen minőségű és súlyú terhelő bizonyíték szükséges az elítéléshez, illetve ezzel összefüggésben azzal, hogy meddig terjed a bíróság ügyfelderítési kötelezettsége. E körben arra a lényeges megállapításra jut, hogy *az in dubio elv erodálódása már a 70-es években megkezdődött és a 80-as években ez a folyamat felgyorsult és intenzívebbé vált*. Olyan tendenciát tükröznek a jogesetekben vizsgált bírói döntések, hogy a bűnösség kimondásához nem szükséges a kétséget kizártság, sőt inkább *a felmentéshez kell nyomós kételynek támadnia a bűnösséget illetően* (92.).

5. A kutatás eredményei

Mindenképpen előnyére válik a munkának, hogy a szerző jól körülhatárolható és leírható problémaköröket azonosított a kutatás eredményeként, amelyek a következők:

- A bíróságok sok esetben hajlamosak a rendelkezésre álló *érvkészlet egyoldalú, következetlen használatára* (94–99.).

15 Az 1998-as Be. miniszteri indokolása szerint: „A szabályozásból azonban kitűnik, hogy a bizonyítás helye elsősorban a bírósági tárgyalás, és a korábbi eljárási szakaszok bizonyítási tevékenysége éppen a tárgyaláson történő bizonyítás ésszerű előkészítésére irányul. A törvény rendelkezései azt juttatják kifejezésre, hogy a korszerű vegyes rendszerben – az inkvizitórius jegyek háttérbe szorulásával párhuzamosan – a hangsúly a bizonyításban is a kontradiktórius tárgyalásra helyeződik át.”

16 A Be.-hez fűzött miniszteri indokolás Általános indokolás II. pontjában foglalt magyarázat szerint: „A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényt (a továbbiakban: Be.) az elfogadása óta 89 törvény és 15 alkotmánybírósági határozat érintette, ezek összesen közel 2000 helyen változtatták meg a szöveget, ezért a Be. mind alapvető megoldásaiban, jogintézményeiben, mind pedig az egyes részletszabályait tekintve jelentős koherencia problémákkal küzd, sok helyen alappal kérhető rajta számon a következetlenség. Emellett számos újonnan bevezetett jogintézmény – legalábbis a hatályos formájában – nem váltotta be az eredetileg hozzá fűzött várakozásokat (pl. óvadék, távolltartás, tárgyalásról lemondás, kiemelt jelentőségű ügyek külön eljárása), ezért ezek átfogó, egységes szempontok szerinti rendszerezése elengedhetetlen.”

- A szavahihetőséggel kapcsolatos problémák: az „*osztható szavahihetőség*” (amikor a szavahihetőség a vallomás egy részére vonatkoztatható, más részére viszont nem), valamint a *saját magára is terhelő vallomást tevő vallomásának ellentmondásos értékelése* (99–101.).
- A *túlbizonyítás, felesleges bizonyítás felvétele* különösen, ha a bíróság az „*elítélés érdekében*” próbál meg minél több bizonyítékot begyűjteni, mert ezzel az ártatlanság védelme sérülhet (102–103.).
- A *nyomozati vallomások bizonyító erejének* – szerző szerint – *helytelen¹⁷ megítélése* (103–105.).
- A bíróság arra való hivatkozással *nem vesz figyelembe bizonyítékot, hogy az ellentétes az általa megállapított tényállással* (105–107.).
- Az *érdemi mérlegelés teljes vagy részleges hiánya*, azaz nem vagy nem megfelelően adott számot a bíróság a bizonyítékok egyenként és összességükben való értékeléséről (107–111.).
- *Egyéb nem tendenciózus, eseti jellegű problémák*: a hallgatás tényének terhelő értékelése; bírói prekonceptciók; retorikai elemek nem megfelelő használata (111–119.).

A szerző ezt követően hosszasan elemzi az elkészült ítéleti adatbázis empirikus adatait, amelyből választ lehet kapni – többek közt – arra a kérdésre, hogy van-e különbség a felmentések és az elítélések indokolása között, milyen tényezők befolyásolják a bírói indoklást és milyen faktorok között mutatható ki szisztematikus összefüggés. A részletes elemzésekből nehezen lehetne egy vagy két megállapítást kiemelni, ezért szerencsésebbnek tartom végül a kutatás eredményeinek összefoglalóját ismertetni (119–134.).

6. A szerző következtetései és változtatási javaslatai

Az összefoglalás első vezérgondolata, hogy a vizsgált szakirodalomban megjelenő álláspontok, illetve a kutatás eredménye is azt látszik igazolni: *a bizonyítás hatályos szabályo-*

17 Ebben az esetben a szerző látszólag azt az értelmezést tartja helyesnek és követendőnek, amely szerint a nyomozás során tett nyilatkozat csupán egy olyan bizonyíték, amely alkalmas a tárgyaláson tett vallomás bizonyító erejének megerősítésére vagy gyengítésére, azaz tulajdonképpen a kétszeres bizonyítás tilalmának szemléletét kéri számon. Ahogyan arra az előzőekben is utaltam, álláspontom szerint az elvárás alapját jelentősen árnyalja az a tény, hogy a kétszeres bizonyítás kizárására az 1998-as Be. sem rendszerszinten sem részletszabályok szintjén nem volt alkalmas, sőt ezt a koncepciót – bár komolyan felmerült a Be. kodifikációja során – szakmai támogatás hiányában az új kódex sem tudta következetesen képviselni.

zásával és gyakorlatával kapcsolatban komoly aggályok fogalmazhatók meg (135.). Ebben nyilvánvalóan fontos szerepe van annak az elektronikus úton, minden bíróhoz eljuttatott kérdőívnek, amelyen azt a nyitott kérdést intézték a címzettekhez, hogy a bizonyításra vonatkozó hatályos szabályozás mely elemét tartják a leginkább problematikusnak. A válaszok többsége a bizonyítási teher és a funkciómegosztás elvi problémáiról számol be, azaz az ügyészi mulasztás esetén a bírónak kell szerepéből kilépni és a megalapozatlanság elkerülése érdekében bizonyítani (135–136.). Nincs lehetőség e körben erre a kérdésre részleteiben kitérni, csupán megjegyezni kívánom, hogy álláspontom szerint a Be. komoly lépéseket tett előre annak érdekében, hogy ez a probléma megoldódjon¹⁸. Viták keretében kerülhet, hogy ez a lépés nagy előrelépés-e, azonban meggyőződésem, hogy a Be. bizonyítási rendszere összhangban áll az Alkotmánybíróság által kifejtettekkel, miszerint a vád bizonyításának terhe ugyan az ügyész terhel, azonban a bíróságnak hivatalból és önálló szakmai felelősséggel kell törekednie az igazság elérésére¹⁹.

Ugyancsak a kutatás eredménye tárta fel, hogy vannak *olyan érvelési panelek, amelyek alkalmasak lehetnek egy olyan gyakorlat formális igazolására*, amely nem feltétlenül tekinti vezérfonalának az ártatlanság vélelmének elvét (136.).

A szerző szerint a statisztikai adatok elemzése igazolta, hogy *a bírósági döntéshozatali folyamat „normális” ügymenete a vádlott elítélése, és csak kivételes a felmentés*, amelyet a számok mellett részben az is igazol, hogy alaposabb „felderítő” munkát kellett végezni a felmentő, mint az elítélést eredményező ügyekben, ugyanakkor kevesebb volt a bizonyítékok mérlegeléséhez használt érv az előbbieket körében, ami azt sugallja, hogy a standard bírósági érvkészlet az elítélésekre van „kalibrálva”. Ez a bírósági gyakorlat egyébként a közzétett döntésekből is nyomon követhető (136.).

A szerző szerint elmondható továbbá az is, hogy a 2006-2010 közötti magyar bírói gyakorlat lehetővé tette, hogy a formális indokolás mögött *ne a jogosan elvárható „ésszerű kétség hiánya” legyen a mérce, hanem annál alacsonyabb szintű, a „bizonyítékok túlsúlyán” alapuló standard*. Ehhez képest 2011-2014 között a statisztikai adatokat tekintve bizonyos pozitív irányú elmozdulás is történt, amelyet abból vezet le, hogy a váderedményesség csökkent, ebből álláspontja szerint arra lehet következtetni, hogy a bírók kritikusabban viszonyulnak az ügyészhez, a gyakorlat érzékelhetően magasabbra emelte a bűnösség kimondásához megkövetelt bizonyítottsági szintet (137.). Ezzel kapcsolatban feltétlenül

18 Lásd erről a kérdéstről bővebben: VIDA József: *Kibékíthető ellentétek a büntetőeljárásban (A hatályon kívül helyezések csökkentésére irányuló kodifikációs törekvések elvi alapjai az új büntetőeljárási törvényben)*. Belügyi Szemle, 2019/5.

19 14/2004. (V. 7.) AB határozat III.B.3.1.

szükségesnek tartom megjegyezni, hogy egy ilyen következtetés helyességét akkor lehetne megnyugtatóan alátámasztani, ha egy párhuzamos kutatás a váderedményesség eltérésének okait az ügyészi munka szakszerűségére és törvényességére is kiterjedően vizsgálta volna, ennek hiányában csak egy – a bírák által megválaszolt kérdőívben is visszaköszönő – negatív sztereotípiáról beszélhetünk, miszerint az ügyész sokszor „*passzív szemlélője marad saját művének a tárgyaláson*”²⁰ (132.).

A szerző vizsgálata az anomáliák kialakulásához vezető okokra is kiterjed, amelyeket három kategóriában taglal. Ezek:

- a bírói pszichikumon alapuló okok, bírói attitűd és az emberi elme működésének sajátosságai;
- a társadalmi kontextus (például a kormányzati büntetőpolitika hatása);
- intézményi-strukturális háttér, a büntetőeljárás szabályozási rendszere (137–165.).

A kétszeres bizonyítást elkerülő, a bizonyítás színterét a tárgyalási szakra eljárási modell preferenciája, valamint a funkciómegosztás kérdése láthatóan Bencze Mátyás következtéseit is alapjaiban határozza meg.

A szerző szerint az 1998-as Be. 258. § (3) bekezdésének *d*) pontja szűkszavúan határozza meg a bizonyítékok értékelésére vonatkozó követelményt, gyakorlatilag a bizonyítékok számbavételét és értékelését írja elő, ami a bírói belátásnak és a bírói gyakorlatnak túl nagy teret enged, ezért a szerző szerint *a jogalkotóra vár az a feladat, hogy a bírói értékelési szabadság tiszteletben tartásával átláthatóvá és kontrollálhatóvá tegye a mérlegelési folyamatot*²¹ (167.).

A vizsgálat iránya és eredménye értelemszerűvé teszi annak felvetését, hogy a bizonyítás kérdését, amely jelentősen túlmutat az *in dubio* elven vagy az ártatlanság vélelmén,

20 Saját tapasztalatom szerint sok esetben a bírót eltérő minősítést lát helyesnek, amelyhez az ügyész kifogástalan felkészülése esetén is eltérő bizonyítási koncepció és aktivitás is kapcsolódna, azonban erről végzés nem hoz, majd az ítéletben kéri számon az ügyészi passzivitást. Álláspontom szerint ezért tartalmazza helyesen a Be. 593. § (4) bekezdése, ha a megalapozatlanság *nyilvánvalóan* a 164. § (1) bekezdésében foglalt kötelezettség elmulasztására vezethető vissza, a megalapozatlanság következményei nem alkalmazhatók. Mivel ilyen esetekben nyilvánvalóan nincs ügyészi mulasztás.

21 A Be. ebben is tett előrelépést, mivel az 561. § (3) bekezdésének *d*) pontja szerint az ügydöntő határozat indokolása tartalmazza azoknak a bizonyítékoknak a megjelölését, amelyekre a bíróság a döntését alapozta, valamint *annak rövid indokolását, hogy a bíróság a tényállás megállapításánál milyen bizonyítékokat és miért vagy miért nem fogadott el.*

célszerű újragondolni, és a büntetőeljárásbeli funkciókat és a felelősségi köröket következetesebben el kell határolni²². A szerző két olyan alternatív eljárási modellt mutat be, amelyet a hazai viszonyok között maga sem tart kivitelezhetőnek. Ezek közül az egyik a *tiszta funkciómegosztás elvét követné* és a bíró passzivitását és a többi eljárási résztvevő aktivitását feltételezné; a másik („elnöki per”) pedig olyannyira a bírói aktivitásra helyezné a hangsúlyt, hogy a bizonyítást a szakbíró folytathatná le a tárgyaláson. Jól eltalált kérdés a szerző részéről, hogy a kontinentális hagyományokra épülő jogrendünkben véghezvihető-e az eljárási funkciók következetes elválasztása (169–172.).

A szerző álláspontja szerint az ártatlanság vélelmét leginkább szolgáló megoldás az lenne, ha az *eljárásjog nem tenné lehetővé a bíró számára a nyomozati iratok előzetes megismerését*, így semmilyen módon nem befolyásolnák az abban szereplő adatok az ítéletalkotás folyamatát. Ez viszont leginkább a bírói aktivitásra épülő alternatív eljárási modellben valósulhatna meg, amit a szerző maga sem tart a „jelenlegi” keretek között aggálytalanul kivitelezhetőnek. Ez csak látszólagos ellentmondás önmagával, hiszen rögtön hozzáteszi: ahhoz, hogy az ártatlanság vélelme érvényesülésének kedvező rendszer működőképes legyen, *a strukturális reform elengedhetetlen lenne*, melynek az egyes elemeit is számba veszi, amelyek közül kiemelném a – korábban már a külföldi kitekintésénél említett – *bizonyítási teher megfordíthatóságának kérdését* felvető javaslatot, amelyet érdekes módon pont garanciális okból, külföldi mintára tekintettel tart bevezethetőnek a szerző. Ugyancsak markáns következménye a javasolt modellnek a szerző szerint, hogy ki kellene mondani: *kizárólag nyomozás során beszerzett személyi bizonyítékokra – rendkívül szűk kivételekkel – bűnösséget kimondó ítélet nem alapítható*. Megítélésem szerint a kettős bizonyítást következetesen elkerülő eljárási rendszernek valóban szükségszerű velejárója, hogy a nyomozati szak gyakorlatilag csak a bizonyítékok összegyűjtésére koncentrálódjon és annak értékelését a bírói szakba terelje, de vajon valóban van-e ennek annyi pozitív hozadéka, mint amennyi – sok esetben a szerző által is boncolgatott – kérdést felvet, és nemcsak pusztán az eljárási törvény szabályozásának szintjén (személyi feltételek, bírák képzettsége, attitűdje, más hivatásrendek személyzeti feltételei, szervezeti struktúrája stb.)? Végül ugyancsak a javaslat érdekessége miatt emelném ki azt a felvetést, hogy az erőforrások megfelelő elosztása

22 A Be. megalkotása során a funkciómegosztás volt az egyik alapkérdése a kodifikációnak, és megkockázatom, hogy jelenleg is ez a kérdés indukálhatja közvetlenül vagy közvetetten a legtöbb szakmai reflexiót. Ez akkor nem lenne így, ha ez egy egyszerűen eldönthető kérdés lenne, és nem érintene gyakorlatilag minden olyan kérdést elemi szinten, ami a büntetőeljáráshoz köthető. Eklatáns példának tűnik erre a funkciómegosztás és anyagi igazság viszonyrendszerének kényes egyensúlyát említeni.

érdekében az elsőfokon eljáró bíróságok ítélkezzenek három szakbíróból álló tanácsban, másod- és harmadfokon viszont nincs szükség háromtagú bírói tanácsokra a jogorvoslati döntés meghozatalához.

7. Összegzés

A mű tudományos felvetésének²³ lényegét talán úgy lehetne összefoglalni, hogy a bírói mérlegelő tevékenység során, az arról számot adó bírói indokolásban olyan, *a kérdéses alapelvek érvényesülésére (feltehetően) hátrányosan ható tendenciózus jelenségeket lehet felfedezni, amelyeknek okát a bírói attitűdben kell keresni, illetve ami együtt jár a bűnösség kimondásához szükséges bizonyossági szint csökkenésével is*²⁴. Erre megerősítő választ ad a kutatás. Az a megfontolás azonban, hogy a szerző ennél többre nem vállalkozik, a mű erénye, egyben hátránya is, hiszen lényeges kérdések kapcsán marad fenn hiányérzet.

Álláspontom szerint nem kapunk kielégítő választ arra a kérdésre, hogy a feltárt anomáliák *milyen mértékben hatottak az alapelvek érvényesülésére*, ad absurdum valamelyik ügyben ez vezetett-e bármelyik elv effektív sérelméhez és emiatt törvénytörtő döntéshez, ami álláspontom szerint azért fontos kérdés, mert a mű egyik alapvetése, hogy az ártatlanság vélelmének érvényesülése a demokrácia fokmérője.

A kutatás eredményének némileg ellentmondani látszanak azok a megállapítások, melyek szerint a szerző nem gondolja, hogy bármelyik ügyben a bíróságok ártatlanokat mondtak volna ki bűnösnek, illetve az ügyek feldolgozása közben arról győződtek meg, hogy *„a bíróságok túlnyomó részben lelkiismeretesen, a kialakult bírói gyakorlatnak megfelelően végezték a mérlegelést, és – nagyon csekély kivételtől eltekintve – nem érződött személyes elfogultság vagy vádlottal szembeni érzelmi töltet”* (93.). Ebből pedig az következik, hogy a feltárt problémák *„csekély kivételtől eltekintve”* nem vezethettek törvénytörtéshez.

23 A szerző a kutatás hipotézisére több megfogalmazást is ad: *„Inkább arra keresem a választ, hogy a bírósági eljárásban a tényállás megállapításának milyen kritériumait dolgozta ki a gyakorlat.”* (24.); *„A kutatási hipotézis a volt, hogy az ítéletek feldolgozásából nyert eredmények magyarázatának lehetséges forrása a bírák attitűdjében kereshető.”* (35.); *„Az ítéleti indokolások vizsgálatának tétje az, hogy sikerül-e pusztán ezek elolvasása által meggyőződni, hogy az ártatlanság vélelmének érvényesüléséről.”* (93.); *„Az empirikus kutatás során az ártatlanság vélelmének érvényesülését a bűnösség kimondásához szükséges bizonyossági szinttel hoztam összefüggésbe.”* (135.)

24 *„[...] sokkal inkább a felmentéshez szükséges – a váddal szemben fennálló – nyomós kétely, mint fordítva.”* (137.)

Szerencsés lett volna, ha kitér a kutatás a megállapított anomáliák eljárásjogi következményeire is, ami az okozati összefüggések feltárása érdekében lenne lényeges, ugyanis az in dubio elv törvénytörtő alkalmazásának teljesen más az eljárásjogi következménye, mint egy kifogásolt bírói mérlegelési sablonnak (pl. az „életszerűségre” vonatkozó érv használata), vagy egy olyan eljárási szituációnak, amikor a bíró nem vett fel olyan bizonyítást, amit fel kellett és fel lehetett volna, így a tényállás felderítetlen maradt, illetőleg annak, ha a bűnösséget kimondó ítélet a bizonyítékok felsorolásán túl egyáltalán nem tartalmaz mérlegelést (136.). Nyilvánvaló, hogy a bírói mérlegelés jogorvoslattal nem támadható, ténybeli hiba (megalapozatlanság) esetén viszont adott a jogorvoslat lehetősége, sőt a kutatás idején hatályban volt 1998-as Be. abszolút hatályon kívül helyezési okként szabályozta az indoklási kötelezettség elmulasztását is²⁵.

Bencze Mátyás indokoltan kéri számon azokat a problematikus sémákat, amelyek a gyakorlatot az in dubio elv hátrányára rontják, ugyanakkor a szerző is alkalmaz olyan negatív sztereotípiákat, amelyek létjogosultsága minimum vita tárgyává tehető. Például a mű gyakori konstellációban sugallja azt a *feltételezést, hogy az ügyészség nem megfelelő felkészültséggel és szakmai színvonalon végzi a munkáját*²⁶, ami hasonló alapossággal végzett empirikus kutatás hiányában nyilvánvalóan *megkérdőjelezhető általánosítást jelent*.

Amennyiben egy olyan mondatot kellene kiragadni a könyvből, amely a kutatott elv lényegét a legtalálóbban leírja és a laikusok számára is magyarázhatóvá teszi, akkor én azt a megállapítását ragadnám ki önkényesen, amely szerint *„a jogállamiság velejárója, ha úgy tetszik, „ára”, hogy néha azokat is fel kell menteni a bíróságnak, akik igen nagy valószínűséggel elkövették a vád tárgyává tett bűncselekményt”* (93.). Az átlag állampolgárok közül egészen biztosan sokan vitába szállnának ezzel a kijelentéssel, s ennek belátására a jogpolitikai

25 1998-as Be. 373. § (1) bekezdés III. a) pont.

26 *„Ennek a folyamatnak lehetett a következménye, hogy a 90-es évekre a bírák számára az ítélkezés egyre inkább formalista, „befejezésszám-orientált” tevékenységgé vált, és büntetőjogilag felkészültnek vélelmezett ügyész szakmai meggyőződése lett etalonná a bírák körében.”* (157.); vagy *„A vádemelés viszonylag kevés felelősséggel jár, az ügyész pedig még mindig bízhat abban, hogy a vád hibáit, illetve tévedéseit a bíróság majd korrigálja, illetve a legrosszabb esetben felmentő ítéletet hoz majd.”* (159.); illetőleg *„Mivel nem valószínű, hogy az ügyészség munkájának szakmai színvonala esett néhány év alatt, inkább az tűnhet lehetséges magyarázatnak, hogy az ügyészség szerepfelfogása változott meg: elképzelhető, hogy nem csupán azokat az ügyeket viszi bíróság elé, amelyek esetében legjobb szakmai meggyőződése szerint kétséget kizáróan bűnös a vádlott, hanem azokat is, amelyek esetében marad kételye e tekintetben, viszont ezek eldöntését a bíróság előtti bizonyításra és magára a bíróságra bízta.”* (165).

nyitottság is kétséges. A szakmai szempontok azonban nyilvánvalóan nem az olyan emberi habituson, érzelmeken alapulnak, melyeket a médiaközpontú társadalomban a sajtóhírek is hatékonyan befolyásolhatnak²⁷. Ettől függetlenül a szakma képviselőiben is könnyen fennmarad az a kérdés, hogy *a bizonyosságnak vagy a kételynek továbbra sincs olyan, a bírói szubjektumtól független „mértékegysége”, amely az ítélkezés egységességének, következtességének érdekében, és ami fontosabb az eljárási garanciák megfelelő érvényesülésének érdekében vitán felül elfogadható, mivel az észszerű kétség megítélése továbbra is a bíró mérlegelésétől függ, a bírói mérlegelés szabadságát pedig szintén a demokrácia fokmérőjének tekinthetjük, így annak korlátozása fel sem merülhet*²⁸.

Mindezek azonban nem homályosíthatják el a recenzió alá vetett munka értékét, azt, hogy az empirikus alapon, tudományos igényességgel végzett kutatás eredménye egyértelműen rávilágít az *in dubio elv és ehhez szorosan kötődő további alapvető elvek sérülékenységére*, ami a fair eljárás veszélyeztetésén keresztül ad absurdum az igazságszolgáltatás tekintélyvesztéséhez is vezethet. Ennek megakadályozására és a helyes gyakorlat kialakításának orientálására feltétlenül szükség van ilyen és ehhez hasonló tudományos munkákra.

27 Kónya István, a Kúria elnökhelyettese egy publikált beszédében szemléletesen jellemezte a valós helyzetet: *„A média ugyanis teremtő hatalom. Nem egyszerűen tájékoztatja a nyilvánosságot, hanem felemel vagy letaszít, sztárrá változtat, vagy éppen senkivé alacsonyít egyéneket. Képes az ártatlanból bűnöst, s a bűnösből ártatlant csinálni. A média képes eldönteni, hogy mi van és mi nincs, mi a jó és mi a rossz. A média által megszólított közönség pedig olyan szereplőjévé válik ennek a szerkesztett valóságnak, amelyben úgy látja a világot, amilyenek azt a tömegkommunikáció alkotta, mert azt igazságnak fogadja el, pedig lehet, hogy az írott szó csupán a valóság eltorzított változata”*. KÓNYA István: *Az igazságszolgáltatás és a média*. A Kúria elnökhelyettesének beszéde, amely elhangzott a XX. Vasi Jogász Napon, Szombathelyen 2016. január 22-én, <https://tinyurl.hu/x9ju/> 2020. 01. 14.

28 A Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoport *„Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései”* című összefoglaló véleményében kifejtettek szerint a szabad mérlegelés és a belső bírói meggyőződés – a bírói függetlenséggel kiegészülve – kellő mozgásteret biztosít a bírónak, hogy a tisztességes eljárás keretei között per tárgyává tett adatokból és tényekből helyes következtetéseket vonhasson le. A mérlegelés és meggyőződés szabadságának a korlátozása, vagy a bizonyítottság szintjével összefüggő további kritériumok megfogalmazása a bizonyítási rendszert kötöttebbé tenné, *továbbá növelné a távolságot a való tények és a bírói gondolkodás között*. A Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoport *„Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései”* című összefoglaló véleménye, 36., <https://tinyurl.hu/TsJc/> 2020. 01. 16.

Vida József:

Recenzió Bencze Mátyás: „Nincs füst, ahol nincsen tűz”

Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar bíróságok gyakorlatában című könyvéről

VÁLOGATÁS A SZAKIRODALOMBÓL¹

Büntetőjog, büntetőeljárási jog

Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Második, átdolgozott kiadás, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019

Gerhard Dannecker – Farkas Ákos – Jacsó Judit (szerk.): *Criminal Law Aspects of the Protection of the Financial Interests of the EU: with particular emphasis on the national legislation on tax fraud, corruption, money laundering and criminal compliance with reference to cybercrime*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019

Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Csemáné Váradi Erika: *Magyar Büntetőjog – Általános rész*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019

Polgári jog, polgári eljárásjog, alkotmányjog, egyéb

Ambrus István – Farkas Ádám: *A compliance alapkérdései: A compliance alapkérdései – az etikus vállalati működés elmélete és gyakorlata*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019

Both Sándor Ignác – Muzsalyi Róbert – Witzl Petra: *Az új Pp. és a kapcsolódó iránymutatások*. Második, aktualizált kiadás, Az új Pp. a Kúria Konzultációs Testülete és a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezlete által közzétett állásfoglalásokkal egységes szerkezetben (255 CKOT- és 81 KKT-állásfoglalással), HVG-ORAC, Budapest, 2020 (megjelenés alatt)

Lamm Vanda – Sajó András (szerk.): *Studia in honorem Lajos Vékás*. HVG-ORAC, Budapest, 2019

¹ Összeállította: Jónás Irén könyvtáros, Országos Kriminológiai Intézet.

Sólyom László: *Documenta: I. Polgári jog, II. Alkotmányjog, III. Közélet.* HVG-ORAC, Budapest, 2019

Szeibert Orsolya (szerk.): *Családjog: Családjogi jogszabályok gyakorlati kiegészítésekkel.* Második, 2019. októberi kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 2019

Vékás Lajos: *Fejezetek a Magyar magánjogtudomány történetéből.* HVG-ORAC, Budapest, 2019

TORMA ADRIENNE¹

A DIGITÁLIS FORRADALOM HATÁSA A BŰNÖZÉSRE ÉS A BÜNTETŐELJÁRÁSRA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A GYERMEKPORNOGRÁFIÁRA²

Bevezetés

A digitális forradalom a számítástechnikai és távközlési eszközök elterjedésével járó hatásokat magában foglaló jelenség.³ Az informatika ma már az életünk minden területét behálózza. Természetesen ez alól a jog sem kivétel, egyre jobban beépül annak területére is, gondolhatunk akár a legújabb okos szerződésekre. De előnyei mellett mindig jelentkeznek a hátrányai is, mégpedig, hogy a technika adta lehetőségeket a bűnözők is kihasználják.

A Z generáció, amelynek az 1995 és 2009 között születetteket tartják, az első olyan generáció, amelynek tagjai a digitális technológia világában nőttek fel.⁴ Az Y generációról (1980 és 1994 között születettek) elmondható, hogy a számítógépek mellett nőttek fel, azonban az X generációra (1960 és 1979 között születettek) nem véletlenül használják a digitális bevándorló jelzõt, ugyanis ők már csak életük során találkoztak a digitális világgal.⁵ Tehát napjainkban sokan a technológiai újításokkal csak felnőttként találkoznak, szemben a sokkal jobban hozzáértõ fiatalokkal, akik már ebbe a világba születnek. Érthetõ ezáltal, hogy a számítástechnikai bűncselekmények mekkora kihívást jelentenek.

A jogalkotóknak, hatóságoknak fel kell venniük a versenyt az egyre nagyobb teret hódító bűnözéssel, és a számítástechnika fejlődésével, amivel lépést tartani nemcsak jogilag, hanem minden tekintetben nehéz.

1 Torma Adrienne joghallgató, Pécsi Tudományegyetem ÁJK

2 A tanulmány a 2019. évi OTDK-n díjazott dolgozat szerkesztett és rövidített változata.

3 https://hu.wikipedia.org/wiki/Digitális_forradalom 2018. 06. 12.

4 SZEIBERT Orsolya: *Internet, közösségi média és a szülői gondoskodás*. Családi jog 2018/3., 49.

5 https://hu.wikipedia.org/wiki/Generációs_marketing 2018. 06. 12.

Számítástechnikai bűncselekmények

A számítástechnikai bűncselekmények Európai Unió szabályozása

A számítástechnikai bűncselekményekkel kapcsolatos első fontosabb nemzetközi dokumentum a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 1986-os jelentése, amely összegezte az európai országok e bűncselekményekkel kapcsolatos tapasztalatait, és iránymutatást biztosított a kodifikáláshoz. Az Európa Tanács szakértői bizottsága által 1989-ben kibocsátott ajánlás [ET 9 (89) sz. Ajánlás] nem a számítógépes bűncselekmények fogalmi meghatározását, hanem a kriminalizálandó magatartásokat tartalmazza egy minimum és egy fakultatív listába sorolva. A minimum lista bűncselekményei – amelyeket a leginkább javasolt volt szankcionálni – a következők voltak:

- számítógépes hamisítás,
- károkozás számítógépes adatokban vagy programokban,
- számítógépes szabotázs,
- jogosulatlan hozzáférés,
- védett számítógépes programok jogellenes reprodukálása,
- topográfiai jogosulatlan reprodukálása.

A fakultatív listán szerepelt a számítógépes adatok, programok megváltoztatása, a számítógépes kémkedés, a számítógép és a védett programok jogellenes használata. Az Ajánlás nem bírt kötelező erővel.⁶

A Számítástechnikai bűnözésről szóló egyezmény

2001-ben került sor a Számítástechnikai bűnözésről szóló egyezmény (Convention on Cybercrime) elfogadására Budapesten. Ez az egyezmény az Ajánláshoz képest továbblépést jelent, mivel anyagi jogi, eljárásjogi és nemzetközi problémákat is érint, valamint újabb büntetendő cselekményeket nevez meg, és a bűncselekményeket átláthatóan csoportosítja.⁷ Negatív kritikát azonban azért kap, mert több tényállást, mint például a személyazonosság-lopást, vagy a grooming-ot – amikor az elkövető annak érdekében építi ki a gyermekkel az ismeretséget, hogy szexuális kapcsolatra bírja rá – nem tartalmazza,⁸ és

6 NAGY ZOLTÁN: *Bűncselekmények számítógépes környezetben*. Budapest, Ad Librum, 2009., 40–42.

7 NAGY ZOLTÁN: i. m. 42–49.

8 DERES Petronella: *Internetes bűnözés*. Technológia jog, 2016., 243–251.

az Európa Tanácsnak nincs is lehetősége az egyezmény ratifikálásának kikényszerítésére. A ratifikáló államok körébe tartozik az USA is. Ennek azért van jelentősége, mert az USA bocsátja ki az Internetes tartalmak szinte felét, illetve a Nyugat-Európai országokat is ratifikációra ösztönözte.⁹ Az USA mellett Japán és Ausztrália is ratifikálta az egyezményt, illetve Kanada és Dél-Afrika is aláírta, míg Oroszország és Kína új egyezmény létrehozásával értene egyet.¹⁰

A Számítástechnikai bűnözésről szóló egyezmény Első része tartalmazza az Értelmező rendelkezéseket. A számítástechnikai rendszer „minden olyan önálló eszköz, illetőleg egymással kapcsolatban lévő vagy összekötött eszközök összessége, melyek, illetőleg melyeknek egy vagy több eleme program végrehajtásával adatok automatikus feldolgozását biztosítja”. A számítástechnikai adat „információknak, tényeknek, fogalmaknak olyan formában való megjelenése, mely számítástechnikai feldolgozásra alkalmas, ideértve azon programot is, mely valamely funkciónak a számítástechnikai rendszer által való végrehajtását biztosítja”. A Második rész a nemzeti szinten meghozandó intézkedésekkel foglalkozik, ebbe a büntető anyagi jogi, a büntető eljárási jogi, és a joghatósági fejezetek tartoznak.

Az egyezmény a bűncselekményeket illetően megkülönbözteti

- a számítástechnikai rendszer és a számítástechnikai adatok hozzáférhetősége, sértetlensége és titkossága elleni,
- a számítástechnikai,
- a számítástechnikai adatok tartalmával kapcsolatos és
- szerzői vagy szomszédos jogok megsértésével kapcsolatos bűncselekményeket.¹¹

A Cybercrime egyezmény nagy hangsúlyt fektet a nyomozási érdekek elősegítésére. A büntető eljárásjogi fejezet, valamint a nemzetközi együttműködésre vonatkozó rész a bizonyítékok rögzítésére, megőrzésére, átadására vonatkozó rendelkezésekre, továbbá a hatóságok adatokhoz való hozzáféréseinek elősegítésére ösztönöznek. Tartalmazza a számítástechnikai adat megőrzését (16. cikk), a közlésre kötelezést (18. cikk), a számítástechnikai adat, rendszer átvizsgálását, lefoglalását (19. cikk) és a számítástechnikai adat valós idejű összegyűjtését (20. cikk). Lehetővé teszi a jogsegélykérelmek előterjesztését gyors kommunikációs csatornán, például e-mailen keresztül is (25. cikk). A nyomozási, büntetőeljárási érdekek érvényesülésének azonban a nemzeti jogrendszerek eltérései jelentenek akadályt.¹²

9 PARTI Katalin: *Gyermekpornográfia az Interneten*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009., 120–121.

10 GILLESPIE, Alisdair A.: *Cybercrime: Key Issues and Debates*. Routledge, 2015., 19.

11 Council of Europe, Convention on Cybercrime, 23 November 2001 CETS No. 185

12 PARTI Katalin: 259–265.

Kiberbűncselekmények, Internet

A kiberbűncselekmény és a számítástechnikai eszközzel elkövetett bűncselekmény nem egyező fogalmak. A különbséget úgy lehet megragadni, hogy míg egy számítástechnikai eszközzel elkövetett bűncselekményhez nem feltétlenül szükséges online kapcsolat, addig a kiberbűncselekmény mindig a kibertér felhasználásával történik. De mi is az a kibertér? A kibertér szintén egy olyan fogalom, amelynek meghatározására több megközelítés létezik. A különböző értelmezésekben eltérő, hogy a kibertér tisztán virtuális, vagy vegyes jellegű, tehát fizikai összetevői is vannak. Lényegi részét mindenképp a virtuális rész alkotja, amelybe az emberek csak informatikai eszközökkel nyerhetnek belépést. Ezt a világméretű rendelkezésre álló hálózat, az Internet teszi lehetővé.¹³

Önmagában a számítástechnika fejlődése is számtalan bűncselekmény elkövetésére biztosított lehetőséget (amikor például az Equity Funding Corporation cég munkavállalói a szervezet számítógépeit felhasználva hamis kötvényeket készítettek, a fiktív kifizetésekkel pedig hatalmas összegeket csaltak ki). Azonban az Internet számos bűncselekménynek teljesen új színteret adott és kibővülését eredményezte.

Az Internet létrejötté, ugyanúgy, mint a számítógépé, katonai kutatásnak köszönhető. Az Amerikai Védelmi Minisztérium hozta létre 1969-ben az első hálózatot, amelyhez 4 egyetem tartozott. 1973-ban csatlakozott hozzá az első európai egyetem. Az első e-mail elküldése II. Erzsébet nevéhez kötődik, amelyre 1976-ban került sor. A kereskedelmi megjelenése az Internetnek 1991. A '90-es években felgyorsult a kereskedelmi felhasználása, számos weboldal jött létre, és ezzel a mai értelemben vett Internet.¹⁴ Azonban nemcsak a számítástechnika világának összességében, hanem az Internetnek is megvan a saját sötét oldala. Ez pedig a dark web.

Ahhoz, hogy megértsük az Internet különböző oldalainak eloszlását, sokat segít egy gyakran használt hasonlat, miszerint az Internet olyan, mint egy jéghegy. A felszíni web, amelyet az átlagos Internethasználó használ, csak a jéghegy csúcsa. A víz alatti rész pedig a mély web, vagyis a deep web. A deep webet az különbözteti meg a felszíni webtől, hogy azok a weboldalak tartoznak hozzá, amelyek el vannak rejtve a keresőrobotok elől, mint például a Google. Egyesek úgy tartják, hogy a Google elől az Internet legalább 99%-a el

13 MUNK Sándor: *A kibertér fogalmának egyes, az egységes értelmezést biztosító kérdései*. Hadtudomány 2018/1., 113–125.

14 NAGY ZOLTÁN: i. m. 40–43.

van rejtve.¹⁵ Ez nem feltétlenül jelent jogellenes tartalmat, tartalmaz például nem nyilvános adatbázisokat is. A hangsúly az anonimitáson van.

Az egyik anonimitást biztosító böngésző a TOR, amelynek elindítása az amerikai hadsereghez köthető. Létrehozásának célja az állami szervek közti kommunikáció titkosítása volt. Természetesen, ahol lehetőség van a bűnözésre, azt a bűnözők fel is fedezik, és nem történt ez máshogy jelen esetben sem. Tehát önmagában a TOR legális, azonban a bűnözők általi felhasználás következtében létrejött az Internet sötét oldala, az úgynevezett dark web. Itt már fegyverek, drogok és számtalan gyermekpornográf tartalom megtalálható.¹⁶ A dark weben biztosított anonimitás azonban rendkívül megnehezíti, csaknem ellehetetleníti a nyomozást, ugyanis a felhasználók, üzemeltetők itt még digitális nyomot sem hagynak maguk mögött. Ellenben fontos, hogy a TOR nem azt az adatot védi, amit átküldünk, hanem az anonimitást, a névtelenséget biztosítja.

Az Internet rengeteg információt tárol rólunk és rengeteg adatmorzsát, amelyek digitális adat formájában vannak jelen a világhálón. Ezek a digitális adatmorzsák bármikor összeállhatnak teljes egészé. Minden egyes külön rész nyomot hagy maga után a világhálón, és minden egyes rész, ami összeáll egy másik résszel, szintén egy új nyomot hagy maga után egészen addig, ameddig létre nem jön a kész, teljes digitális adat, amely szintén újabb adatokkal össze tud állni és tovább tud növekedni. Minden egyes ilyen külön adat és összekapcsolódott adat nyomot hagy maga után, amely rögzített és visszakövethető. Nem véletlen alakult ki általánosságban az az álláspont, hogy ami egyszer kikerül a világhálóra, az ott is marad. Az adat olyan kimagasló számú csatornán és közvetítőn megy keresztül és hagy maga után mindenhol digitális nyomot, hogy az egyes részek segítségével vissza tudunk jutni az egészhez, így elméletileg és gyakorlatilag is megsemmisíthetlenné válik. Legjobb példa erre az Apple online iCloud fiókjának feltörése volt, amelynek következtében sztárok privát képei kerültek ki az Internetre. Az Apple és a felhasználók, valamint a nyomozók is gyorsan reagáltak, amivel azonban csak annyit sikerült elérni, hogy a további tartalmak kinyerését megállították. A kikerült képeket hiába törölték azonnal arról az oldalról, ahol megjelentek, a digitális nyomaik alapján vissza tudták keresni a felhasználók anélkül, hogy az illetéktelenül hozzá jutó személy vagy személyek újra feltöltötték volna a világhálóra.¹⁷

15 SZEPESI András: *Az Internet sötét oldala*. https://hvg.hu/tudomany/201522_az_internet_sotet_oldala_a_halo_alja 2018. 08. 22.

16 CSIZMADIA Tamás: *A kiberbűnözés, avagy a digitális alvilág bugyrai – Bitcointól a Silk Roadig*. <https://pestisracok.hu/kiberbunozes-avagy-digitalis-alvilag-bugyrai-bitcointol-silk-roadig/> 2018. 08. 22.

17 BENDÉS Ákos – TORMA Adrienne: *Cybercrime, a jelen és a jövő kihívásai*. Tavaszi Szél Tanulmánykötet, Győr (megjelenés alatt)

Gyermekpornográfia

Pornográfia az Internet előtt és után

A pornográfia alakulásában különböző szintek figyelhetők meg a számítástechnikai változások hatására. Kezdetben pornográf tartalomhoz az tudott hozzájutni, aki azt célzottan kereste, például egy videotékában. Majd a különböző számítástechnikai eszközök feltalálásával már lehetőség nyílt akár a tartalmak másolására. Igazi áttörést pedig az Internet jelentett. Az általa biztosított anonimitás már nagyon sok felhasználónál legyőzte a visszatartó erőt. Ez azt is jelentette, hogy a korábban extrémnek tartott tartalmak lassan megszokottá váltak, ami ahhoz vezetett, hogy a kereslet elkezdett a különlegesebb tartalmak felé is irányulni, ami egyrészt a gyermekpornográfiát jelenti.¹⁸

Jelentős hatást gyakorol a gyermekpornográfiára az Internet-használat elterjedése, amely az évek során egyre nő. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a magyarországi Internet-előfizetések száma 2018. 2. negyedévére megközelítette a 10 milliót, ennek jelentős része, 6,7 millió mobilinternet-előfizetés. Ez 10 évvel ezelőtt még 2 310 914, illetve 570 835 előfizetés volt, tehát az ugrásszerű emelkedés egyértelmű. 10 év alatt az összes Internet-előfizetés több mint 4-szeresére nőtt, ezen belül pedig a mobilinternet-előfizetés csaknem 12-szeresére.¹⁹

Az átalakulás következtében a gyermekpornográfia bűncselekményének különböző eseteit a számítástechnikai eszközzel elkövetett bűncselekmények Eric Hamip Horder Jr. szerinti egyes csoportjaiba lehet besorolni. A harmadik csoport, amikor a számítógép mint tárolóeszköz szerepel. Ebben az esetben a tárolóeszközön van a pornográf tartalom, és nem kerül ki a kibertérbe. Azonban a második csoportba tartozik, amikor a számítógép mint médium az elkövetés eszköze, ha valaki az Internetre feltölti a pornográf tartalmat. Ez az online gyermekpornográfia, amikor egyúttal kiberbűncselekmény valósul meg.²⁰

Gyermekpornográfia elleni nemzetközi küzdelem

A Számítástechnikai bűnözésről szóló (Cybercrime) egyezmény a számítástechnikai ada-

18 PARTI Katalin: *Az eladók már rég hazamentek. A büntetőjog mint az online pornográfia szabályozásának eszköze.* Pécs, 2008., 30–32.

19 Központi Statisztikai Hivatal: *Az Internet-előfizetések száma hozzáférési szolgáltatások szerint, december 31. (2003–2015)* http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oni001.html 2018. 08. 25.

20 BENEDES Ákos – TORMA Adrienne : i. m.

tok tartalmával kapcsolatos bűncselekmények között külön nevesíti a gyermekpornográfiát. Az egyezmény a kiskorú személy alatt a 18. életévét be nem töltött személyt érti, azonban alacsonyabb korhatár meghatározását is megengedi, ha az nem kevesebb, mint a 16. életév. Eltérést enged továbbá a saját részre történő megszerzés, birtoklás büntetendővé nyilvánításakor, valamint a kiskorúnak tűnő személy és a valóság-hű kép gyermekpornográfiaként történő meghatározásakor.²¹ Emiatt az egyezmény nem teremti meg az egységes nemzetközi szabályozáshoz szükséges alapokat.

A Tanács 2004/68/IB sz. kerethatározata (2003. december 22.) a gyermekek szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről a Cybercrime egyezmény alapjaihoz illeszkedve már egy részletesebb szabályozást dolgoz ki a gyermekpornográfia bűncselekményének üldözésére, illetve meghatározza a gyermekpornográfia fogalmát. Az Európa Tanács 2007. július 12-én elfogadott egyezménye a gyermekek szexuális kizsákmányolása és abúza elleni védelemről (Child grooming egyezmény)²² a büntetendő magatartások között említi a pornográf műsorban szereplésre való kényszerítést és az infokommunikációs eszköz útján történő megismerkedést szexuális célzattal. Rendelkezik a hatóságok közötti együttműködésnek, a felvilágosító kampánynak, a gyermekpornográf anyagok megfelelő technikai eszközzel történő elemzésének és az elkövetői adatok rögzítésének a szükségességéről.²³

A gyermekpornográfia szabályozása szempontjából fontos nemzetközi dokumentum az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU sz. irányelve (2011. december 13.) a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, ami a 2004/68/IB sz. tanácsi kerethatározat felváltásáról rendelkezik. Az irányelv tartalmazza, hogy a gyermekpornográfiához információs és kommunikációs technológiával való hozzáférés büntetendő, ha az adott személynek szándékában áll ellátogatni a gyermekpornográfiát tartalmazó weboldalra, és tudatában van annak, hogy azon ilyen tartalom található. Rendelkezik továbbá arról, hogy a gyermekpornográfia gyermek áldozatai számára biztosítani kell, hogy jogi tanácsadást, valamint jogi képviselőt vehessenek igénybe, és szorgalmazza a hatóságok közötti együttműködést a gyermekpornográf tartalmak eltávolítása, letiltása érdekében. Az irányelv elfogadásában Dánia nem vett részt.²⁴

21 Convention on Cybercrime Article 9

22 Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse 25.X.2007 CETS No. 201

23 PARTI Katalin: i. m. 120–124.

24 Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA

Az irányelv elfogadását követően 2012-ben elindult a „Globális szövetség a gyermekek online szexuális kizsákmányolása ellen” elnevezésű összefogás, majd 2013-ban megkezdte működését az Európai Kiberbűnözés-elleni Központ (EC3) az Europol hágai székhelyén. A központ különböző szervezett bűnözői csoportok által elkövetett bűncselekményekkel foglalkozik, és egységekre különül el. A Focal Point Twins területe a gyermekek szexuális kizsákmányolása.²⁵ Az Európai Unió nemzetközi bűnügyi együttműködése szempontjából mindenképp említést érdemel az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) és az Igazságügyi Együttműködési Egység (Eurojust) intézménye. Az Europol a rendőrségi, az Eurojust pedig az igazságügyi együttműködéshez tartozik. Az Europol 1999-ben kezdte meg működését, feladata a bűnüldöző hatóságok közötti információcsere segítése, az együttműködés biztosítása.²⁶

Az Europol fennállása alatt a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelem első hatalmas sikere az Icarus-művelet elnevezésű akció volt. A rendőrségi akcióorozatban 22 európai ország vett részt, a műveletet Dánia vezette. A sikert mutatja, hogy az Europol jelentésekor már 269 gyanúsítottat azonosítottak, és 112 személyt vettek őrizetbe. Ehhez az országok együttműködésére és a legfejlettebb technológiára volt szükség, amit jól mutat, hogy az egyik dán gyanúsítottnál 29 terrabytenyi adat került lefoglalásra – ez például 9000 óra HQ videónak felelhet meg –, amit fel kellett dolgozniuk.²⁷

A gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelem következő nemzetközi szervezete, amelyet bemutatok, az International Association of Internet Hotlines (INHOPE). Az INHOPE, amely 43 ország hotline-ját köti össze, közzétette a 2017-es évre vonatkozó jelentését. A jelentés alapján 2017-ben 259 016 darab gyermekpornográf felvételt jelölt meg a bejelentők, amelynek következtében az Európában tárolt tartalmak 59%-át három napon belül eltávolították a szolgáltatók. A bejelentések alapján Európában a legtöbb illegális tartalmat, 51%-ot Hollandiában tárolják. Az összes tagországot figyelembe véve pedig az első helyen az USA szerepel, szinte minden második illegális tartalom ottani szervereken található.²⁸

25 MEZEI Kitti: *Az informatikai bűnözés elleni nemzetközi fellépés – különös tekintettel az Európai Unió és az Egyesült Államok szabályozására*. Jura 2018/1., 353.

26 <https://www.europol.europa.eu/> 2018. 09. 02.

27 <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/joint-action-in-22-european-countries-against-online-child-sexual-abuse-material-in-internet> 2018. 09. 02.

28 http://nmhh.hu/cikk/196581/INHOPE_eves_jelentes_a_vilag_hotlinejai_tavaly_kozel_260_ezer_pedofil_felvetel_eltavolitasaban_mukodtek_kozre 2018. 10. 10.

Eltérő tagállami szabályozás

Az Európai Unió tagállamaiban a gyermekpornográfia szabályozása nem egységes. Ez problémát jelent, mivel a határokon átnyúló elkövetés megkérdőjelezhetetlen, viszont egységes anyagi jogi szabályozás nélkül egységes fellépés sem képzelhető el. Ennek több következménye is lehet: egyrészt az, hogy a bűnözők előnyben fogják részesíteni az olyan országokat, ahol enyhébb szankciókra számíthatnak, másrészt előfordulhat az az eset is egy több országból elérhető szerver esetén, hogy amíg az egyik országban bűncselekményt valósít meg a tartalom letöltése, addig a másikban nem. Eltérések vannak az életkor, a beleegezési korhatár, valamint a nem létező személyeket ábrázoló felvételek tekintetében. A Cybercrime egyezmény az eltérés lehetőségét legfeljebb a 16. életévben határozza meg. Németország azt a megoldást választotta, hogy különbséget tesz gyermekpornográfia, illetve fiatalkori pornográfia között a 14. életév betöltését követően. Az Egyesült Királyság szabályozása alapján a 16. életévet követően a házastársi vagy élettársi kapcsolatban élők saját használatra történő készítés esetén mentesülnek a felelősségre vonás alól. Míg Magyarországon a nem létező személyt ábrázoló felvételek, illetve az összevágott felvételek sem minősülnek elkövetési tárgynak, addig az Egyesült Királyságban kriminalizáltak a montázsok is. Hollandiában bűncselekménynek minősülnek a kézi rajzok is,²⁹ illetve sajátos példaként említhető Kanada, ahol a gyermekpornográfia definícióját tágabban határozták meg, és még a szöveges tartalom is megvalósíthatja a bűncselekményt.³⁰

A törvényi tényállás változásai a hazai jogban

Hazánkban a büntetendő cselekmény 1997-ben került be önálló tényállásként „Tiltott pornográf felvételek készítése” alcímmel a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvénybe, a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény magyarországi kihirdetésére tekintettel. Ekkor még a házasság, a család és az ifjúság elleni bűncselekmények között kapott helyet, majd 2007-ben átkerült a nemi erkölcs elleni bűncselekmények közé, ami sokkal inkább indokoltnak tekinthető.³¹

A legkorábbi tényálláshoz képest, amely a legalapvetőbb magatartásokat büntette, az évek során az elkövetési magatartások köre is fokozatosan változott, bővült. A gyermekporno-

29 PARTI Katalin: i. m. 152–169.

30 GILLESPIE, Alisdair A.: i. m. 249.

31 TÓTH Mihály – NAGY Zoltán: *Magyar büntetőjog – Különös rész*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.

gráfiával kapcsolatos fontos jogszabályok: az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezménye, valamint a Tanács 2004/68/IB sz. kerethatározata (2003. december 22.) a gyermekek szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről meghatározták, hogy mely elkövetési magatartásokat kell büntetni.³²

Az 1997. szeptember 15-én hatályba lépett módosítás alapján elkövetési magatartások voltak a készítés, a forgalomba hozatal, a kereskedés, a műsorban való szerepeltetés és az anyagi eszközök szolgáltatása:³³

195/A. § (1) Aki kiskorú személyről video-, film-, fénykép- vagy más módon előállított pornográf képfelvételeket készít, ilyen felvételeket forgalomba hoz, ezzel kereskedik, bűntettet követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki pornográf jellegű műsorban kiskorú személyt szerepeltet.

(3) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki az (1)–(2) bekezdésben írt bűncselekmény elkövetéséhez anyagi eszközöket szolgáltat.³⁴

2002. április 1-jén újabb elkövetési magatartásokkal bővült a törvényi tényállás.³⁵ Ezek pedig:

- a megszerzés,
- a tartás,
- a kínálás,
- az átadás és
- a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel.

A BH2005. 133. alapján hozzáférhetővé tételnek minősül a konkrét lehetőség a felvételek megismerésére, míg a forgalomba hozatal a felvételek felhasználhatóságát, például letöltését biztosítja.³⁶

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 2013. július 1-jétől – és jelenleg is – hatályos 204. §-a a következőként határozza meg a gyermekpornográfia bűncselekményét:

32 NÉMEDI Márk: *Változások a gyermekpornográfia szabályozásában Magyarországon és az Európai Unióban*. [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nemedi_mark_valtozasok_a_gyermekpornografia_szabalyozasaban_magyarorszagon_es_az_euban\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nemedi_mark_valtozasok_a_gyermekpornografia_szabalyozasaban_magyarorszagon_es_az_euban[jogi_forum].pdf) 2018. 07. 12.

33 1997. évi LXXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.

34 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről 195/A. §

35 2001. évi CXXI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.

36 BH2005. 133.

204. § (1) Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvételt

- a) megszerez vagy tart, büntett miatt három évig,
- b) készít, kínál, átad vagy hozzáférhetővé tesz, egy évtől öt évig,
- c) forgalomba hoz, azzal kereskedik, illetve ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.³⁷

A hatályos szabályozásunk a korábban említett 2011/92/EU sz. irányelvvel összhangban tartalmazza az elkövetési magatartásokat. Ezeket a feljebb látott módon, a), b), c) pontokban, három csoportra osztja eltérő jellegüknek, illetve különböző társadalomra veszélyességi fokuknak megfelelően. A három törvényi tényállás büntetési tétele is ehhez igazodik. A bűncselekmény minősítésével kapcsolatban a Legfőbb Ügyész jogegységi eljárást kezdeményezett az ítélkezési gyakorlat megosztottsága miatt. 2018. február 26-án a Kúria Büntető Jogegységi Tanácsa meghozta a 2/2018. sz. Büntető Jogegységi Határozatot. Eszerint bűncselekményegységet az azonos törvényi tényállásba ütköző magatartások eredményezhetnek, a gyermekpornográfia bűncselekményénél pedig az a), b), c) pontok külön törvényi tényállásokat jelentenek. Tehát, ha például az elkövető egyrészt bizonyos pornográf felvételeket készít, másrészt más pornográf felvételeket hozzáférhetővé tesz, egység valósul meg, mivel mindkét elkövetési magatartás a b) ponthoz tartozik. Abban az esetben azonban, ha bizonyos pornográf felvételeket tart [ld. a) pont], más pornográf felvételeket pedig hozzáférhetővé tesz [ld. b) pont], valóságos halmaztat megállapításának lehet helye. Ugyanarra a felvételre vonatkozóan elkövetett különböző elkövetési magatartások esetén a legsúlyosabb elkövetési magatartás kerül figyelembevételre.³⁸

Elkövetők

A gyermekpornográfiával összefüggésben alapvetően három elkövetői kört különböztethetünk meg. Az egyik ilyen csoportot a kíváncsi nézegetők alkotják, akik egyébként az általánosan elfogadott szexuális irányultsággal rendelkeznek, azonban modern technikai eszközökkel könnyen hozzá tudnak férni jogellenes tartalmakhoz és ezt meg is teszik. Ide tartoznak a 14-18 év közötti tinik is, akiknél egyre gyakoribb a felvételek egymás közötti megosztása. Ők általában nincsenek is tisztában cselekményük súlyával. Egy másik csoportba tartoznak azok, akik anyagi haszonszerzés céljából követik el a bűncselekményt,

³⁷ 2012. évi C. törvény 204. § (1) bekezdés

³⁸ 2/2018. Büntető Jogegységi Határozat a gyermekpornográfia büntetnének a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 204. § (1) bekezdésében írt eseteiben a halmazatról

akár egyéb bűncselekmények, például emberkereskedelem járulékeként. A szexuális vonzódás rájuk nem jellemző, azonban a profitszerzés érdekében a legsúlyosabb elkövetési magatartásokat valósítják meg, mint a forgalomba hozatal, kereskedés, nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel. Végül, de nem utolsó sorban pedig külön csoportba sorolhatjuk a pedofil elkövetőket.³⁹ Bár bizonyos kutatások szerint a szexuális aberrációban szenvedő elkövetők száma alacsony, aminek oka a pedofil személyek rejtőzködő magatartása lehet⁴⁰, véleményem szerint nem elhanyagolható a probléma.

A pedofília nem jogi terminus, hanem pszichiátriai. A pubertás előtt álló gyermekekhez való szexuális vonzódást jelenti, amennyiben az illető legalább 16 éves, és a vonzónak talált gyermeknél legalább 5 évvel idősebb.⁴¹ Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által kiadott, a betegségek nemzetközi osztályozására szolgáló kódrendszerben (BNO-10) a pedofília a Mentális és viselkedészavarok főcsoporton (F00-F99) belül a Szexuális preferencia rendellenességei (F65) között található.⁴²

Tehát a pedofília betegség, azonban ami megkülönbözteti más betegségektől, az a társadalomra veszélyesség, ami miatt a pedofil elkövető beszámítható, egyúttal büntethető, és a büntetés-végrehajtási jog sem tartalmaz speciális szabályokat rájuk vonatkozóan. Nincs intézményes kezelésük, gondozásuk, sem utóellenőrzés. Azonban a börtönbüntetés nem változtatja meg az adottságokat, emiatt gyakori a visszaeső elkövetés. Úgy tartják, hogy a pedofília az örökletes hajlam és külső hatások együttesének következtében alakul ki, és a szakirodalom szerint a terápiás kísérletek eddig számottevő eredményt nem értek el. Az újabb tudományos publikációk alapján azonban a kémiai kasztrálás és a pszichoterápia szakszerű kombinációjával már érhetőek el sikerek. A gyógyszeres kezelés célja a nemi vágy és a szexuális érdeklődés kioltása vagy legalábbis csökkentése. A kísérletek mindenképpen reménykeltők a gyermekek védelme érdekében⁴³, hiszen a kereslet csökkenése várhatóan a kínálatra is hatással lenne.

A másik oldalról érdemes megemlíteni Buda Béla magatartáskutató gondolatát, aki a pornográfia előnyét abban látja, hogy így a deviáns viselkedésű emberek anélkül tudják levezetni a szexuális feszültségeket, hogy ki kellene menniük az utcára⁴⁴, tehát a gyerme-

39 OSTYÁNSZKY Livia – IFI Norbert: *A tiltott pornográf felvétellel visszaélés büntetvének gyakorlati problémái*. *Ügyészek lapja*, 2009/Különszám, 53–59.

40 PARTI Katalin: i. m. 97.

41 RISKÓ TÓTH Mária: *A pedofiliáról*. *Belügyi Szemle*, 2017/2., 69–77.

42 www.who.int 2018. 08. 29.

43 CZEIZEL Endre: *A pedofília korszerű orvosi értelmezése*. *Belügyi Szemle*, 2000/4-5., 104–109.

44 NÉMETH Zsolt: *A pedofília értelmezése és kezelése a büntetőjogi reakciók tükrében*. *Család, gyermek, ifjúság*, 2001/5., 2–10. Idézi: Tamási E. interjúja Buda Bélával, *Belügyi Szemle*, 2000/4-5., 89.

kekkel való személyes kapcsolatteremtés nélkül. A következtetésnek ez a fajta preventív hatása elfogadható, azonban ez mégsem teheti megengedhetővé a felvételeken szereplő gyermekek jogainak megsértését.

A bűncselekmények megelőzésének egyik lehetséges példája, hogy az Egyesült Államokban a bűnügyi nyilvántartások a CriminalSearches.com oldalon ingyenesen, online hozzáférhetők. A szexuális bűncselekményt elkövetőkre vonatkozóan pedig külön kereső található.⁴⁵ Így az emberek tájékozódhatnak a közelükben élőkről, akár egy közösségi oldalon történt gyanús ismerősnek jelölés esetén is.

Sértett- és gyermekközpontú igazságszolgáltatás megvalósulása

Hatályos szabályozásunk alapján a bűncselekmény sértettje az a 18. életévét be nem töltött személy, akit a felvétel ábrázol. A 16. életév betöltése utáni házasságkötéssel szerzett nagykorúság nem büntethetőségi akadály, mivel a törvényszöveg nem kiskorú személyről, hanem 18. életévét be nem töltött személyről rendelkezik. Pornográf felvétel pedig az olyan videó-, film- vagy fényképfelvétel, illetve más módon előállított képfelvétel, amely a nemiséget súlyosan szeméremszérvő nyíltsággal, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló módon ábrázolja.⁴⁶

Az online gyermekpornográfia jellemzője, hogy mivel a felvételek az Interneten, ezen belül legnagyobb arányban vélhetően a dark weben található, amelyhez pedig a világ bármely pontjáról hozzá lehet férni, a sértett személye legtöbbször nem azonosítható, illetve a felvételek között szerepelnek nem létező személyeket ábrázoló montázsok is. Azonban az is nagyon gyakori eset, hogy azért nem derül fény a sértett személyére, mert a gyermek még a családjában sem meri elmondani (vagy akár tisztában sincs azzal), hogy gyermekpornográfia áldozatává vált.

Létezik egy speciális szűrő-kutató módszer, amely szintén alátámasztja a látencia mértékét, ugyanis bárhol alkalmazták, mindig kerülnek elő érintett gyermekek. Ez a „Chicoca fája” című filmre (ami egy szexuális zaklatás történetét feldolgozó bábfilm, amelyet a gyermekcsoporttal végzett szakszerű beszélgetés követ) épülő preventív program. A Mexikóban sikeresen működő program magyar adaptációját 1997-ben dolgozták ki.⁴⁷

45 BERTA Sándor: *Online elérhetők az amerikai bűnügyi nyilvántartások*. <https://sg.hu/cikkek/it-tech/61803/online-elertok-az-amerikai-bunugyi-nyilvantartasok> 2018. 10. 15.

46 Btk. 204. §

47 NÉMETH Zsolt: i. m. 2–10.

A gyermekpornográf felvételeket készítheti maga a sértett (ez megtörténhet az úgynevezett sexting során), illetve más személy is. A készítés nem mindig jár együtt szexuális tevékenységgel, azonban gyakran így valósul meg. Ebben az esetben a szexuális sérelmen felül a felvétel készítése is pszichológiai sérelmet jelent a gyermeknek, ha a tudata átfogja, hogy a történetek rögzítésre kerültek, amit a készítő használni fog, hogy a bántalmazást újra felidézze, továbbá mások is megtekinthetik. Félelmük ilyenkor arra is kiterjed, hogy a későbbiekben esetleg felismerhetik, illetve azt gondolhatják, hogy beleegyezett ezek készítésébe.⁴⁸

Ha pedig akár szülői észlelés, akár egy programsorozat következtében vagy más módon sikerül azonosítani a sértettet, akkor – mivel a gyermek a büntetőeljárás elszenvedőjévé is válik – a gyermekközpontú igazságszolgáltatás is említést érdemel. Az új Be. rögzíti, hogy különös hangsúlyt kell fektetni a bűncselekmények sértettjeinek fokozott védelmére. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás azt a gyermekeket illető prioritást jelenti, ami gyermekek életkorából, szükségleteiből és egészséges fejlődésének tiszteletben tartásából adódik, és akár az eljárás egyéb résztvevői eljárási jogainak korlátozását is magában foglalhatja.⁴⁹ Azonban ahogy arra Herke Csongor felhívja a figyelmet, az eljárásba tanúként bekapcsolódó gyermek esetén tulajdonképpen nem helyes a gyermekkorú megjelölés, hanem a tanú lehet kiskorú, avagy tizennyolcadik vagy tizennegyedik életévét betöltött vagy be nem töltött. Ennek oka, hogy a büntető törvények a gyermekkorú és a fiatalkorú megjelölést csak a terhelteket illetően használják.⁵⁰

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás keretében nagy jelentőségük van a gyermekmehhallgató szobáknak. Ezek a szobák azt a célt szolgálják, hogy amennyire lehet, csökkentsék az események felidézésével járó kellemetlenségeket a sértettként, tanúként kihallgatott kiskorú számára. Ha a játékok és a barátságos környezet hatására a kiskorú jobban megnyílik, az a nyomozást is megkönnyíti, illetve eredményessé teszi. Konkrét lépésként a 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet írta elő, hogy a Budapesti Rendőr-főkapitányságnak és a megyei rendőr-főkapitányságoknak az illetékességi területükön legalább egy gyermekmehhallgató szoba kialakítását biztosítaniuk kell a 14. életévét be nem töltött személy életkorának megfelelően, hogy a kihallgatás lehetőség szerint kíméletesen valósuljon meg.⁵¹

48 GILLESPIE, Alisdair A.: i. m. 228–229.

49 LENCSE Balázs: *A kiskorú sértett kihallgatásának és a nyomozási bíró eljárásának jelene, jövője és alternatívája az új büntetőeljárási törvény tükrében*. Jura, 2018., 302–311.

50 HERKE Csongor: *Lehet-e tanú gyermekkorú vagy fiatalkorú?* In: Gál István László (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. PTE ÁJK, Pécs, 2011., 281–292.

51 KOMP Bálint János: *A gyermekek védelme a büntető igazságszolgáltatásban – különös tekintettel a gyermekbarát igazságszolgáltatás nemzetközi és hazai eredményeire*. Doktori műhelytanulmányok 2015., 111–123.

Az új büntetőeljárásról szóló törvényünk is rendelkezik ennek érdekében a különleges bánásmód biztosításáról a természetes személy sértett és a tanú számára. Pályamunkám szempontjából a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyre, illetve a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettjére vonatkozó szabályoknak van jelentőségük, akik a törvénynek megfelelően külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személynek minősülnek. Tizenegyedik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekmény esetén a cselekmény elvégzésére csak akkor kerülhet sor, ha az attól várható bizonyíték mással nem pótolható. Az eljárási cselekményt az erre szolgáló vagy arra alkalmassá tett helyiségben kell elvégezni. Az „arra alkalmassá tett” megfogalmazás a helyiség fogalmát tágabbá teszi. Fontos rendelkezés, hogy ebben az esetben kötelező az eljárási cselekményről kép- és hangfelvételt készíteni. További szabály, hogy a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény, tehát a gyermekpornográfia sértettjét csak a vele azonos nemű személy hallgathatja ki, illetve a vádemelés után a bíróság a sértett részvételét igénylő eljárási cselekményt kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján végezheti el.⁵²

Összegzés

Egyértelmű, hogy a számítástechnika és az Internet a gyermekpornográfia bűncselekményét rendkívül jelentős problémává növelte. Fontos, hogy ne csak a bűnözők használják ki az ebből adódó lehetőségeket, hanem a hatóságok is. A bizonyítás során szükség lenne egy megbízhatóan működő algoritmusra, amely meg tudja határozni a sértettek életkorát, illetve a sértettek azonosítását elősegítő programok, adatbázisok is rendkívül hasznosak lennének. Jelenleg Magyarországon a Nemzeti Szakértő és Kutató Központ végez azonosítást, azonban az adatbázisok bővítésére van szükség. Ezen felül pedig szükséges lenne a hatóságok tagjainak szakmai képzése a számítástechnikai képességek elsajátítására, hogy eredményesebben fel tudjanak lépni. A fellépés azonban nem elegendő nemzeti szinten, annak nemzetközinek kell lennie. Közelíteni kell a szabályozásokat és egyben a fogalmak meghatározását is, mivel csak így lehet egységesen küzdeni a határokon átnyúló bűnözéssel szemben.

A másik fontos dolog, ami megállapítható ezzel a bűncselekménnyel kapcsolatban, hogy a gyermekek abban a korban, amikor áldozatul esnek, még nem képesek felmérni ennek súlyát és következményeit. Több szerző vitatja a felvételt készítés kriminalizálásának okát olyan esetben, amikor a szexuális kapcsolat létesítése nem bűncselekmény. Azonban vé-

leményem szerint, míg testi értelemben erre készen állhat az adott személy, a felvételek okozta későbbi (pszichikai) negatívumokat már nem biztos, hogy képes felmérni.

Az elmúlt időszakban a közösségi terek népszerűsége is rohamosan nőtt, a gyermekek életkora, amikor elkezdik használni ezeket, pedig ezzel együtt csökken. A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság tájékoztatása alapján pozitívum a közösségi terekkel kapcsolatban, hogy a gyermekpornográfiával kapcsolatos megkeresésekre egy napon belül reagálnak, bár erre jogszabály nem kötelezi őket. Én nagyobb figyelmet fordítanék a pedofil elkövetőkre is, mindenképp szükségesnek tartom pszichológiai, pszichiátriai kezelésüket.

A bűnüldözés mellett legalább olyan hangsúlyt kell fektetni a megelőzésre, felvilágosításra is. Ennek megvalósulási példái a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium által elindított programsorozatok: „Az Internet nem felejt” elnevezéssel fiataloknak, „Gyermekeink a neten” címmel pedig szülők és pedagógusok számára.⁵³ A bűnüldözés során pedig egyrészt fontos, hogy a bevezetésre kerülő jogintézményeket hatékonyan alkalmazzák, de az is, hogy a változásokat folyamatosan megfigyeljék, és azokra időben reagáljon a jogalkotás is.

53 <http://gyermekbarat.kormany.hu/> 2018.09.21.

